magazin istoric

ANUL VI Nr. 8 (65) AUGUST 1972

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VI - Nr. 8 (65)
august 1972

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

① ④ ② ③

① Dintre personajele mitologiei greco-latine ④ — sursă de inspiraţie pentru Ovidiu — Frans Spiering a ales tragica poveste a lui Niobe, pe care a transpus-o, în 1600, în desenul unei tapiserii **(Destinul unei opere în cultura europeană,** p. 43)

② Tînăra din pictura lui Liotard (1702-1789) aparţine unui adevărat „timp al scrisorilor" **(De cînd ne scriem...,** p. 85)

③ În viziunea pictorului Veronese (1528-1588), Venus şi Marte despre care, înainte cu şaisprezece secole, scrisese şi Ovidiu **(O frescă complexă, un fel de superepopee,** p. 47)

SUMAR

Miraculoasa lume a tracilor: EM. CONDURACHI 2
August 1944 — Unica soluţie: CONSTANTIN ANTON 10
August 1944 — „Noul guvern român are în spate întregul popor...": GHEORGHE ZAHARIA, DUMITRU TUŢU 15
Menirea unui muzeu: ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU 22
Un om înfruntă tenebrele: CRISTIAN POPIŞTEANU 24
„Străbătuseră biruitori pe culmi": MARIN MIHALACHE 38
OVIDIANA **Destinul unei opere în cultura europeană:** SALVATORE d'ELIA • Metamorfozele — **ce fel de poem?:** E. J. KENNEY • **Motivul surghiunului la Tomis:** RAOUL VERDIÈRE • **O frescă complexă, un fel de superepopee:** N. V. VULIH 43
De la Cracovia la Braşov — incunabulul din 1491: ION-RADU MIRCEA 50
Primele rînduri pe caietul unei fete: I. FELEA 52
Opt amintiri dispărute?: ŞTEFAN S. GOROVEI 55
Îndepărtate bătăi de tobă: BARBARA W. TUCHMAN 56
Din memoriile unui diplomat: TEVFIK RUSTÜ-ARAS 68
Dicţionar istoric — Birul: NICOLAE STOICESCU 71
Un proces de „lez-majestate" acum 100 ani: M. GRAUR 72
Zborul „Liliacului": V. FIROIU 75
Divinul şi infernalul Paganini: GIUSEPPE TAROZZI 79
De cînd ne scriem...: E. RĂDULEŢ 85
Strămoşii automobilului: PIERRE ROUSSEAU 90

• **Enigmistică** . . . 37 • **Zîmbete din cronici** . . . 49
• **Cărţi sosite la redacţie** . . . 97 • **Poşta** Magazin istoric . . 98

Între 5-10 iulie 1972, a avut loc la Sofia, sub auspiciile Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene (AISSEE) și în colaborare cu Academia Bulgară de Științe, primul Congres internațional de tracologie. Cu acest prilej au fost dezbătute o seamă de probleme istorice, arheologice, lingvistice și etnografice în legătură cu geneza și dezvoltarea tracilor — unul din grupurile etnice cele mai însemnate ale sud-estului european în antichitate — dintre care — ca o ramură separată — făceau parte și geto-dacii. Acad. Em. Condurachi, secretar general al AISSEE, subliniază în articolul încredințat revistei noastre cîteva din problemele majore ce au fost dezbătute în cursul acestui congres.

Miraculoasa lume

Acad. EM. CONDURACHI

Reuniți pentru prima oară într-un mare congres interdisciplinar, specialiștii în domeniul tracologiei au dezbătut înainte de toate acele probleme care prezintă un deosebit interes pentru istoria și civilizația tracilor.

Prima dintre acestea a privit chiar numele și răspîndirea tracilor. De unde-și trage denumirea acest neam despre care Herodot spunea că „este cel mai numeros din toate neamurile de oameni, după inzi" ? Și cît era el de răspîndit ?

Numele etnic **thrax** sau **thraex** apare încă din **Iliada** și **Odiseea** și era acordat de Homer tuturor tracilor ce locuiau nu numai în partea de răsărit a Peninsulei Balcanice, dar și în Asia Mică și în insulele din nordul Mării Egee. Poemele homerice amintesc și numele de **Thracia,** ca țară locuită de acești traci, fără a o delimita însă din punct de vedere geografic. Toate textele grecești și apoi latinești care au urmat poemelor homerice au menținut aceste denumiri etnice și geografice.

Istoricii și lingviștii moderni, începînd cu Tomaschek și Kretschmer au subliniat faptul că denumirea globală a tracilor a fost dată de greci și nu de traci care, ei

însişi, se desemnau după numele triburilor respective — nume al căror număr depăşeşte cifra de o sută. De altminteri, după părerea unor lingvişti, chiar fonetismul grupului consonantic aspirat **th** ar fi de origine greacă. Aşa s-a explicat numele generalizat de traci pe care grecii l-au dat vecinilor din Nord cu care se aflau de multă vreme în contact. În special în zona Peninsulei Calcidice şi în insulele din nordul Mării Egee — Marea Tracă a lui Homer — aceste contacte au fost foarte vechi. Probabil, datorită lor, grecii şi în primul rînd Hesiod (care a scris în sec. VIII î.e.n.) au aflat de existenţa Fluviului Istros, Dunărea noastră de astăzi. Putem chiar presupune că aceste legături au fost mai strînse în special de pe la anul 1200 î.e.n., cînd au avut loc pătrunderile de la nord la sud, înspre Grecia propriu-zisă, a ultimului val de triburi greceşti, aşa-numiţii dorieni.

Tot de origine tracă sau îndeaproape înrudite cu ei sînt populaţiile din Bythinia, Misia, Frigia, Troada şi Lydia din Asia Mică. Pe de altă parte, tracii au locuit şi în zona ocupată mai tîrziu de illiri, în vestul Peninsulei Balcanice. Unele enclave traco-getice au putut fi constatate şi în regiunea Mării de Azov şi a Bosforului cimerian. Cînd şi cum s-au despărţit aceste grupuri de traci constituie o problemă încă deschisă. Este posibil că trecerea unor populaţii de origine tracă în Asia Mică a avut loc înainte de sec. XIII î.e.n., cu alte cuvinte în a doua fază a epocii de bronz, care, atît în ţara noastră cît şi la sud de Dunăre, se întinde cronologic între sec. XVIII şi IX î.e.n.

Spre descifrarea unor enigme

Elementul cel mai de seamă în rezolvarea problemei originii tracilor îl constituie faptul că limba lor face parte din marea familie a limbilor indo-europene. Deşi ni s-au păstrat extrem de puţine documente — în special nume de locuri şi oameni — cuprinzînd elemente de limbă tracă, ele sînt suficiente ca să justifice pe deplin această concluzie. Din nefericire, celebra inscripţie tracă de pe inelul de aur descoperit exact acum şaizeci de ani la Ezerovo în sud-estul Bulgariei, n-a adus o contribuţie esenţială la studiul limbii tracice. Cuvintele ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑ Ν/ΕΡΕΝ ΕΑΤΙΛ / ΤΕΑΝΗΣΚΟΑ / ΡΑΖΕΑΔΟΜ / ΕΑΝΤΙΛΕΖV/ΙΙΤΑΜΙΗΕ / ΡΑΖ/ΗΛΤΑ — scrise fără nici un semn despărţitor între ele — au rămas deocamdată enigmatice. Mai folositoare din acest punct

a tracilor

de vedere s-a dovedit a fi o altă inscripție de astă dată scrisă pe piatră, descoperită în 1965 la Kiolmen lîngă Șumen, publicată și interpretată de doi învățați bulgari, Vl. Beșevliev și Vl. Georgiev. Acestuia din urmă îi datorăm și unele precizări deosebit de prețioase cu privire la limba triburilor trace de la sud de Balcani și la cea a celorlalte populații de la nord de Balcani și Dunăre — triballi, mysieni, geto-daci — ale căror graiuri prezintă deosebiri dialectale suficient de accentuate pentru a-i diferenția de rudele lor din sud. Deosebirile de ordin lingvistic sînt însoțite și de unele deosebiri în evoluția istoriei și civilizației acestor triburi.

Întrebarea fundamentală rămîne însă alta. Cînd au apărut pe teritoriul țării noastre și la sud de Dunăre triburile vorbind un grai indo-european și reprezentînd pe strămoșii tracilor ?

Studiul comparativ al limbilor indo-europene din această parte a lumii — latină și greacă pe de o parte, illirică și hitită, pe de altă parte — a permis unor savanți de faimă internațională să găsească locul precis al limbii vechilor traci în rîndul celorlalte limbi indo-europene amintite mai sus.

Cronologic vorbind, toate aceste limbi indo-europene folosite de păstori nomazi ce trăiseră, înainte de a coborî în țările respective, în imensele stepe din răsăritul Europei și din Asia Centrală, sînt atestate în noile așezări fie în ultimele secole ale mileniului LII î.e.n., fie în primele secole ale mileniului II. Din punct de vedere al istoriei civilizației europene, această perioadă corespunde cu începutul epocii bronzului. Iată de ce, în lipsa unor puncte de reper lingvistice mai sigure, arheologia poate aduce o importantă contribuție la descifrarea acestei enigme — în cazul de față la stabilirea momentului în care și-au putut face apariția în regiunea carpato-balcanică popoare vorbind, foarte probabil, un grai indo-european.

Sub acest aspect, descoperirile arheologice românești au adus o contribuție de seamă, fiindcă pe teritoriul țării noastre s-au petrecut foarte probabil o serie de evenimente istorice de pe urma cărora străvechile populații neolitice au fost cucerite și apoi asimilate de o populație de stepă, venită în regiunile noastre dinspre Răsărit. Epoca neolitică culminează în teritoriile carpato-dunărene cu civilizația ceramicii pictate de tipul Cucuteni-Tripolie (în zona de sud-est a Transilvaniei și la răsărit de Carpați), și cu civilizația de tip Gumelnița, care — cel puțin într-o primă fază — a cuprins toată regiunea de la sud de Carpați pînă în părțile de sud ale Bulgariei de astăzi.

Populații nomade, a căror economie a fost în primul rînd determinată de păstorit, și-au făcut apariția, mai ales spre sfîrșitul mileniului III, în toată această zonă. Vechile așezări din faza tîrzie a neoliticului au fost înlocuite de altele mai noi, ca de pildă, cele de la Folteşti din zona Prutului, sau de la Cernavodă pe malul Dunării. Caracteristice acestor populații, care dispuneau de mijloace mai rapide de locomoție (în primul rînd calul) sînt înmormîntările cu ocru și o ceramică mai grosolană, care ia pretutindeni locul splendidei ceramice cucuteniene sau gumelnițiene.

De la Homer citire

Trecerea spre prima perioadă a bronzului s-a petrecut între anii 2200-1800 î.e.n., cînd exploatarea aramei a asigurat tracilor un loc deosebit de important în această evoluție. Astfel se explică și faptul că Transilvania a continuat să joace pe toată durata epocii bronzului (1800-1200 î.e.n) rolul poate cel mai de seamă pentru toată regiunea balcano-dunăreană. Articolul profesorului dr. doc. D. Berciu, publicat în paginile revistei **Magazin istoric,** nr. 7/1972, pune în lumină tocmai acest fapt, fără de care n-am înțelege evoluția ultimă a istoriei tracilor în cursul mileniului II și al ultimului mileniu î.e.n.

Civilizația traco-getică a lăsat semne ale strălucirii ei pe o întinsă zonă geografică : aplică de argint în formă de leu (sec. IV î.e.n.). Tezaurul traco-get de la Craiova

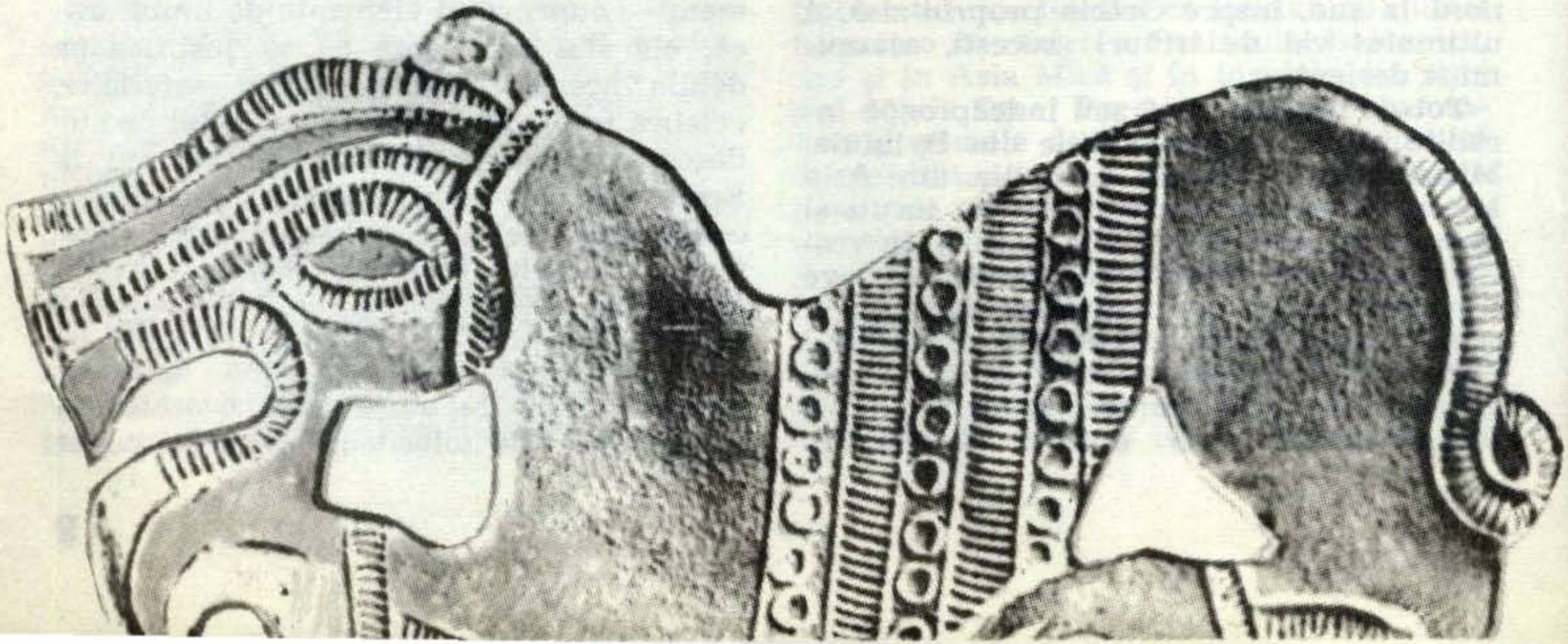

Despre armele de bronz și podoabele de aur ale tracilor, despre caracterul lor războinic, găsim numeroase aluzii în poemele homerice. Unii dintre șefii lor — un Acamas sau un Rhesos — se puteau măsura cu Diomede și Ulysse. Un alt șef tracic, Lycurg — al cărui nume amintește pe viitorul rege reformator al Spartei — va îndrăzni să înfrunte pe zeul Dionysos-Bacchus în persoană, după cum ne relatează **Iliada.** Tot Homer povestește că, la rîndul său, Ulysse, pe drumul întoarcerii de la Troia, se va opri la ciconii traci, unde va căpăta din mîinile lui Maron, preotul lui Apollo, vinul vechi și parfumat datorită căruia va putea să-l învingă pe Poliphen. Poemele homerice menționează prezența tracilor nu numai în Chersonesul Traciei, ci și în insule, mai cu seamă la Lemnos, precum și în Asia Mică. În fine, o seamă de teme mitologice, legate de cultul zeilor Apollo, Ares, Aphrodita, Hephaistos și Dionysos, lasă vaga impresie că grecii și tracii la fel de bogați, la fel de îndrăzneți, nu încetau să se stimeze nici cînd soarta îi arunca în tabere diferite. Pe atunci nu deveniseră încă, asemeni carienilor (altă populație autohtonă din Asia Mică), „barbarii" de pe tărîmurile zăpezilor și ale negurilor.

Este evident că tabloul se cere analizat nu numai în contextul criticii poemelor homerice, dar și sub raportul realităților specifice civilizațiilor balcanice, așa cum apar ele din descoperirile și cercetările arheologice. Ori, o asemenea analiză nu este totdeauna ușoară. Totuși, un lucru se desprinde limpede, în special în lumina ultimelor descoperiri arheologice: anume că tracii lui Homer sînt oamenii epocii bronzului, al căror fast și bogăție corespunde la un moment dat cu ceea ce se știe despre civilizația balcanică de la sfîrșitul celui de-al doilea mileniu. Imaginea contrastează cu cea a primelor secole din mileniul următor, caracterizată prin trăsături de civilizație mult mai simplă, dacă nu chiar foarte primitivă, marcînd începuturile primei vîrste a fierului.

Geografia istorică a poemelor lui Homer este, totuși, îndeajuns de bogată pentru a îngădui afirmația că, în ciuda contrastului dintre informațiile cuprinse în operele homerice și dovezile furnizate de arheologie, autorul celebrelor opere a izbutit să adune un număr important de date privind pe traci și pe paioni. Dar se poate oare stabili momentul în care s-a constituit geografia homerică a Balcanilor? Cu alte cuvinte, putem oare să ne dăm seama dacă numele unor eroi și localități trace, amintite de poemele homerice aparțin perioadei inițiale de formare a acestor poeme, sau au fost introduse în text într-o epocă mai recentă, mult după ce se terminase strălucita epocă a

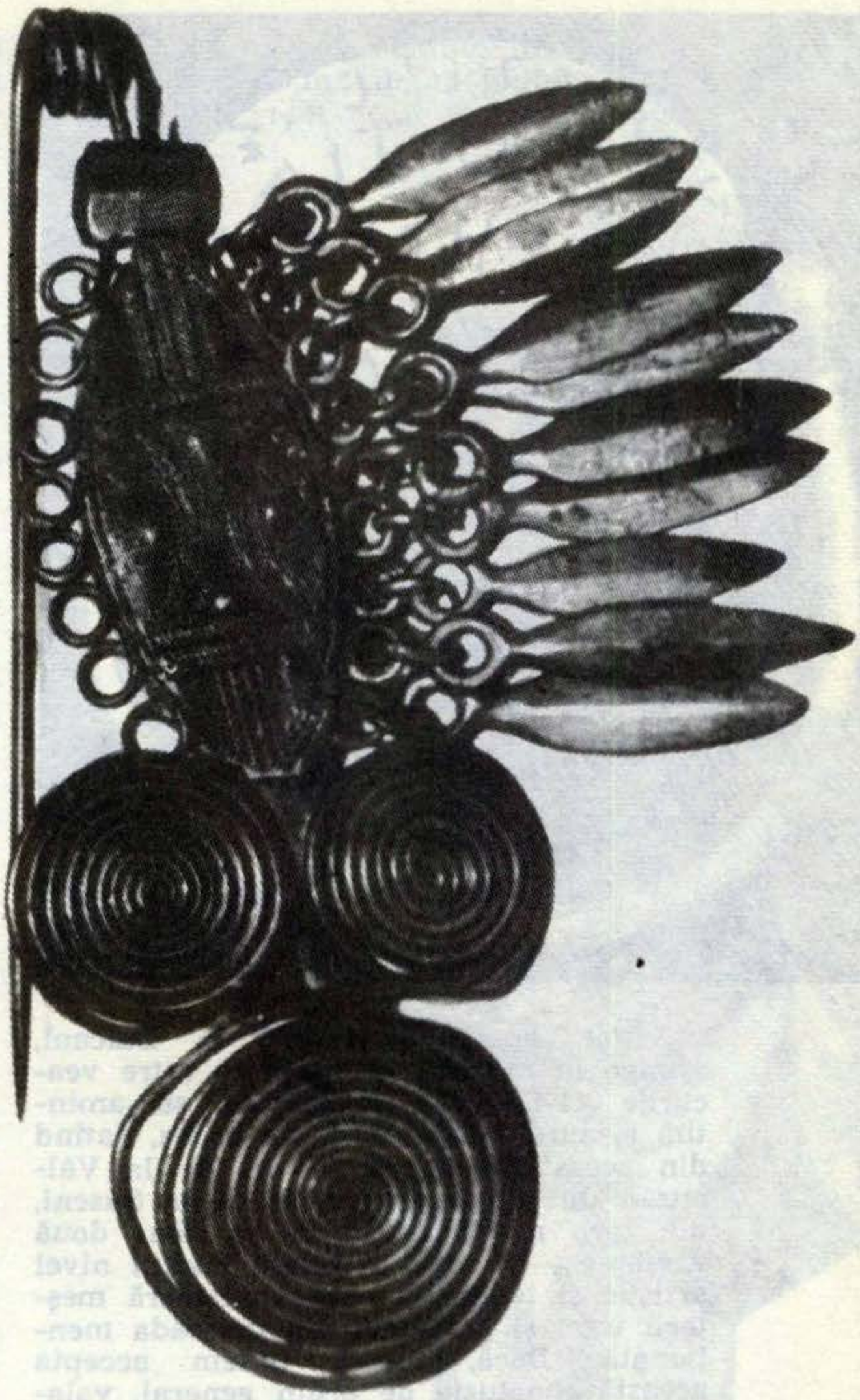

Agrafă în formă de broșă cu ornamente și incrustații. Tezaurul de la Suseni

bronzului și se schimbaseră destul de adînc realitățile etnografice din Balcani?

S-ar părea că realitățile balcanice amintite în poemele homerice țin de o epocă anterioară veacului XII î.e.n., epocă în care se situează marile transformări pe care istoria greacă le cunoaște sub numele de invazia doriană*. Stabilirea etapelor parcurse de geografia homerică în desfășurarea procesului ei de îmbogățire nu a fost întotdeauna posibilă. Este foarte probabil ca această acumulare de date să se fi prelungit pînă prin sec. VIII î.e.n., cînd se pare că epopeele homerice au atins forma lor clasică. Arheologia poate aduce, în acest sens, cîteva documente de o valoare excepțională.

*Vezi și **Magazin istoric**, nr. 11/1970.

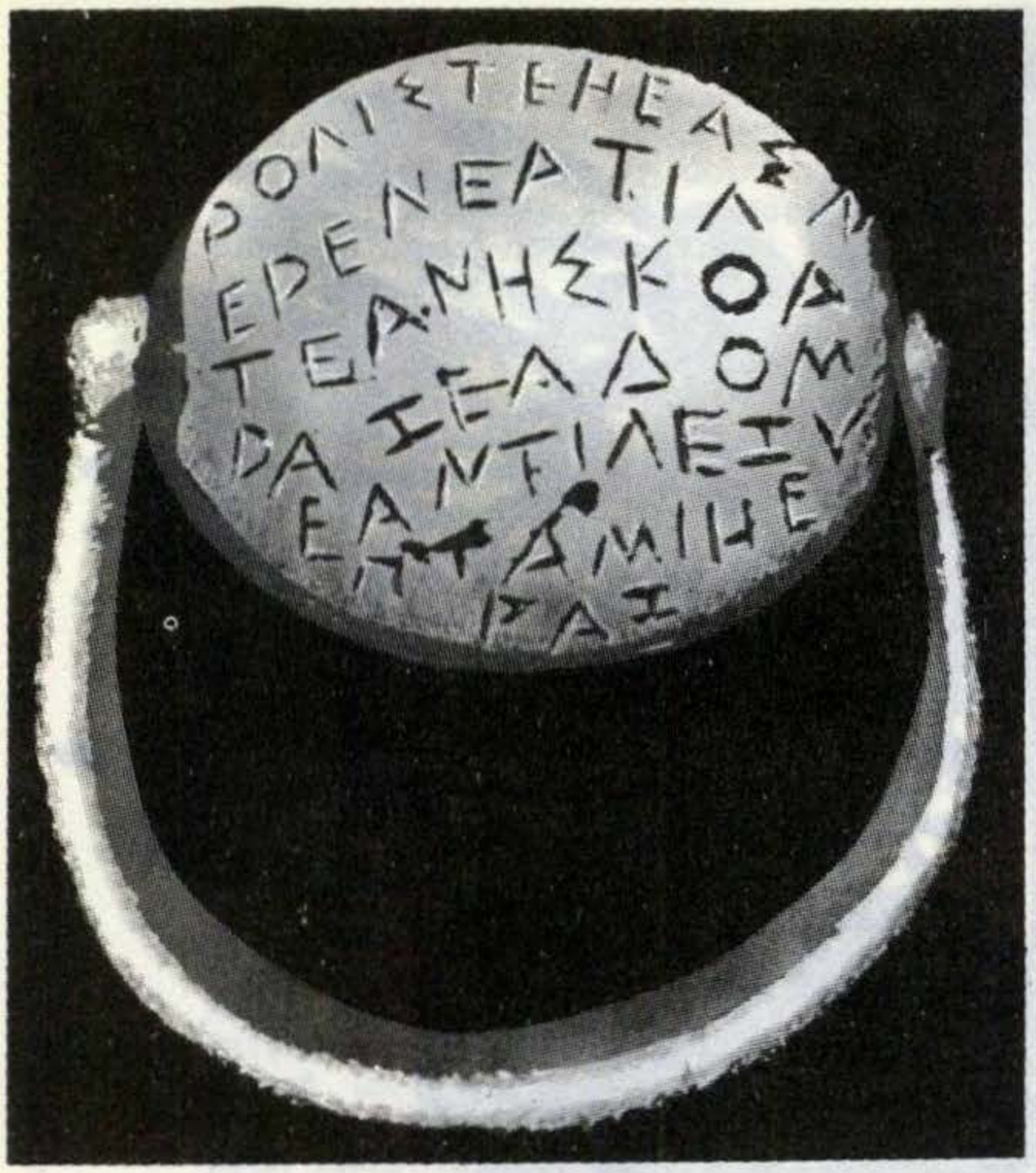

Pe un inel de aur, descoperit la Ezerovo, R. P. Bulgaria, se află această inscripţie în limba tracă, scrisă cu caractere greceşti, al cărei înţeles este încă învăluit în mister

Astfel, epoca bronzului în Balcani, ajunge la maxima ei înflorire între veacurile XI-IX î.e.n. E deajuns să amintim tezaurele de aur sau de bronz, datînd din această perioadă — cel de la Vâlcitrân din Bulgaria sau cel de la Suseni, din ţara noastră, spre a da doar două exemple — pentru a dovedi înaltul nivel artistic şi tehnic la care ajunseseră meşterii traci şi geto-daci din perioada menţionată. Dacă, totuşi, putem accepta această concluzie de ordin general, valabilă pentru epoca mijlocie şi tîrzie a bronzului (sec. XVI-XII î.e.n.), ca şi pentru faza iniţială a epocii fierului (Hallstatt A şi B) din primele două secole ale mileniului I î.e.n., nu putem, în schimb, afla nici un temei literar sau istoric care să îngăduie o cercetare în timp pînă la faza iniţială de apariţie a triburilor tracice în teritoriul respectiv, cu alte cuvinte sec. XXIII-XVI î.e.n. Acest domeniu rămîne rezervat cercetărilor lingvistice şi arheologice în măsură să aducă o serie de precizări cu privire la sosirea în regiunile noastre, sud-est europene, a primelor triburi de limbă indo-europeană.

Întîlnirea a două mari civilizaţii

Ştim destul de puţine lucruri referitoare la evoluţia lumii tracilor şi getodacilor la începutul epocii fierului, adică în primele secole ale mileniului I î.e.n.

Ştim, în orice caz, că între anii 1000-800 î.e.n. tehnologia bronzului a ajuns la o mare dezvoltare. Pe de altă parte, tot în aceeaşi perioadă, şi-au făcut apariţia noi triburi care au frînat pentru o perioadă de vreme, evoluţia acestei splendide civilizaţii.

Contactul cu lumea greacă, care — exact în aceeaşi vreme — a întemeiat primele colonii pe ţărmul de nord al Egeei şi pe ţărmul de apus al Mării Negre, a dat un nou impuls acestei civilizaţii. Prin schimburile intense de mărfuri, de oameni şi de idei, zona carpato-balcanică a fost introdusă în circuitul lumii mediteraneene. Condiţiile geografice favorizau aceste schimburi, stimulate de bogăţiile locului : grîne şi animale, aur şi oameni, elemente a căror lipsă economia greacă o resimţea din ce în ce mai intens. Tracia, larg deschisă influenţelor helenice graţie litoralului său sudic, avea să sufere începînd din veacul VI o presiune şi mai puternică prin crearea coloniilor greceşti de pe coasta apuseană a Pontului Euxin. Cu două secole mai devreme, Chalcis din Eubeea pusese în mişcare această activitate colonizatoare, pe care aveau să o continue Miletul, Corintul şi Megara.

Către sfîrşitul sec. VII, greutăţile de care se izbiseră la început navigatorii greci din Pontul Euxin n-au mai apărut

Chipurile umane serveau drept model de inspiraţie în împodobirea şi modelarea obiectelor : ornament de pe un vas din sec. VI î.e.n....

insurmontabile. Apollonia, Odessos, și Histria, întemeiate de Milet, Mesambria și Callatis, strănepoatele Megarei, au asigurat accesul produselor grecești dincolo de Balcani și de Dunăre. Prin urmare, nimic surprinzător în faptul că la începutul sec. VII numărul monumentelor grecești în Tracia meridională și pe coasta apuseană a Pontului Euxin era — după cum arată descoperirile — în creștere. Acest număr întrece cu mult pe cel al monumentelor de același gen găsite în țările iugoslave.

În zilele noastre, datorită eforturilor îmbinate ale arheologilor balcanici, dispunem de un număr suficient de informații pentru a putea urmări, etapă cu etapă, lungul proces de infiltrare ce avea să prefacă — pînă la un anumit punct — Tracia meridională și coasta apuseană a Pontului Euxin în ținuturi de cultură greacă. Descoperirile făcute ceva mai la nord și mai cu seamă cele de la Panaghiurište și Duvanli au demonstrat și capacitatea acestor ținuturi de a absorbi produsele grecești provenite din atelierele de la Cyzic, Lampsac și Atena.

Într-adevăr, creșterea în acest răstimp a influențelor grecești și macedonene în toată regiunea balcano-dunăreană, dar mai ales în teritoriile tracice și geto-dacice, își găsește explicația nu numai în dezvoltarea excepțională a coloniilor grecești din această parte a sud-estului european, ci și — în special — în creșterea potențialului economic și politic al triburilor autohtone. Datorită acestui contact direct cu Grecia și cu Asia Mică, triburile tracice au cunoscut un ritm de dezvoltare mai rapid decît alte triburi din Balcani și de la nord de Dunăre. Dovada o fac unele monumente trace de la sud de Balcani, care reprezintă un capitol deosebit de interesant în toată arheologia sud-est europeană.

Locul întîi din acest punct de vedere revine mormintelor tracice cu cupolă și în primul rînd celor de la Mezec și Kazanlîk * (R.P. Bulgaria). Picturile ce acoperă cupola în mormîntul de la Kazanlîk constituie un ansamblu artistic unic în genul lui în bazinul Mării Egee. Ele au o egală importanță pentru istoria artei grecești, ca și pentru aceea a civilizației înflorite la curțile căpeteniilor trace. Realizarea lor este datorată, fără îndoială, unor artiști greci, originari probabil din Asia Mică, ale căror legături directe în acea vreme cu spațiul balcanic se vădesc pretutindeni. Dar nu e mai puțin adevărat că monumentul respectiv trebuie să fi fost construit pentru vreo căpetenie tracă — poate pentru unul din ultimii regi odrizi de la sfîrșitul sec. IV sau începutul sec. III î.e.n. Într-adevăr, anumite particularități relevate în sistemul cupo-

* Vezi și **Magazin istoric**, nr. 7-8- 1968.

lei, ca și unele amănunte din opera de ansamblu scot în lumină faptul că artiștii care au creat acest monument nu au

...și amforă din aur (tezaurul de la Panaghiurište)

Din același tezaur fac parte și piesele reprezentate în paginile 2 și 3

neglijat nici realitățile, nici tradițiile locale.

Înclinația căpeteniilor tracice pentru realizările artistice grecești apare limpede în tezaurul de la Panaghiurište (R.P. Bulgaria). Ceea ce trebuie relevat cu acest prilej este faptul, subliniat acum cîteva decenii de prof. I. Nestor, că tra-

cii din sud au jucat un rol foarte însemnat în transmiterea la nordul Balcanilor și al Dunării a unor procedee tehnice și artistice, împrumutate de la grecii din colonii sau din nordul Helladei înșeși *.

Deosebit de interesante sînt și produsele locale, tracice sau geto-dacice, mărturisind simțul creator cu care meșterii autohtoni au împrumutat și s-au folosit de procedeele tehnice, precum și de formulele artistice ale grecilor, ceea ce le-a îngăduit să-și îmbogățească propriile lor tradiții. Acest simț creator se afirmă și în construcțiile ridicate de regii traci de la Seuthopolis (descoperire extrem de interesantă făcută abia acum cîțiva ani de arheologii bulgari) sau — ceva mai tîrziu, la sfîrșitul perioadei Latène — în marile cetăți dacice din Transilvania, studiate cu sîrguință de arheologii români de vreo douăzeci de ani încoace. Palatul regal de la Seuthopolis și locuințele urbane din împrejurimile lui sînt o ilustrare a acestei perioade de început a creației artistice autohtone. La rîndul lor, marile fortărețe dacice, culminînd cu capitala regilor daci, Sarmizegetusa, ce constituie un complex unic în Europa atît din punct de vedere al sistemului de construcție, cît și sub raportul topografiei locului, ilustrează sfîrșitul acestei perioade. O întreagă gamă de realizări caracteristice pentru lumea balcano-dunăreană își află locul între aceste două extreme. Ele fac parte din categoria produselor metalice, a armelor și obiectelor de podoabă, fără însă a știrbi cu nimic din importanța ceramicii de lux sau comune, asupra căreia ultimele cercetări aruncă o lumină foarte vie. Obiectele de argint din mormîntul de la Agighiol (Dobrogea) se numără printre dovezile cele mai prețioase despre dezvoltarea artei greco-tracice a orfevreriei.

Avîntul civilizației tracice și geto-dacice în cea de-a doua vîrstă a fierului, avînt stîrnit de progresele economice și sociale înregistrate de triburile locale, a fost puternic sprijinit de pătrunderea tehnicilor și modelelor elenistice. Caracterul lor mai mult sau mai puțin uniform a corespuns perfect nevoilor unei societăți ca cea tracică și geto-dacică pe cale de a-și realiza propria ei unitate. Procesul acestei pătrunderi în adîncime poate fi urmărit atît pe planul diverselor meșteșuguri, cît și în ceea ce privește locuințele, ba chiar în formele clădirilor cu caracter religios. Păstrîndu-și trăsăturile specifice, arta tracă și geto-dacă din a doua epocă a fierului (veacurile IV-I î.e.n.) a înflorit deci sub semnul unei puternice influențe elenistice.

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1972.

Sitalkes, Seuthes și străvechea Atenă

Unitatea de civilizație a lumii trace și geto-dace s-a reflectat în chip direct și în unitatea politică a acestor populații. La sud de Balcani, încă din prima jumătate a sec. V s-a constituit regatul odrid, foarte probabil datorită creșterii autorității unor șefi ca Teres — înrudit cu Ariapethes, regele sciților — și mai ales a lui Sitalkes, înrudit — la rîndul lui — cu familia lui Nymphodores din Abdera. Alianța regilor odrizi cu Atena în cursul războiului peloponeziac — încheiată de Sitalkes și continuată de Seuthes — explică pătrunderea tot mai activă a elementelor de cultură ateniană în Balcani și a unor divinități trace (în special Bendis) la Atena. Pînă la penetrația macedoneană în Balcani, datorită mai cu seamă campaniilor lui Filip II și Alexandru cel Mare, alianța dintre regii traci și Atena a constituit o adevărată tradiție.

La nord de Dunăre, formarea statului dac — în vremea lui Burebista și a lui Decebal — a urmat, cu un decalaj de două secole, același proces de unificare politică. Atît regii odrizi, cît și regii daci au avut de făcut față, cu începere din sec. I î.e.n., problemelor legate de progresele stăpînirii romane în Balcani și la nord de Dunăre. Sînt cunoscute răscoalele tracilor împotriva noii stăpîniri, după cum este cunoscută rezistența excepțională a dacilor, care timp de aproape un secol au constituit primejdia cea mai gravă pentru provinciile romane din Balcani. Cucerirea Daciei și transformarea ei în provincie romană a pus capăt acestei rezistențe și a încheiat capitolul cuceririlor romane la sud și la nord de Dunăre. Procesul de romanizare s-a exercitat pe scară largă și în chip sistematic, încît nu e de mirare că, pînă la sfîrșitul stăpînirii romane, provinciile balcano-dunărene — traversate de drumuri strategice, populate cu coloni veniți mai ales în Dacia **ex toto orbe romano** „din toată lumea romană", au ocupat un loc din ce în ce mai important în cadrul Imperiului roman.

Dispariția limbii tracilor și a geto-dacilor, precum și însușirea limbilor latină și, într-o mai mică măsură, greacă, de către populațiile balcano-dunărene, nu ne permit studierea în continuare a acestor populații ca grupuri etnice și lingvistice separate. Cu toate acestea, se poate vorbi, din punctul de vedere al graiurilor trace, de anumite tradiții locale, ce se lasă mai cu seamă surprinse în domeniul numelor de locuri. Cercetările etnografice au putut surprinde, de asemenea, unele elemente de veche tradiție locală. Un studiu realizat acum cîțiva ani de arheologul

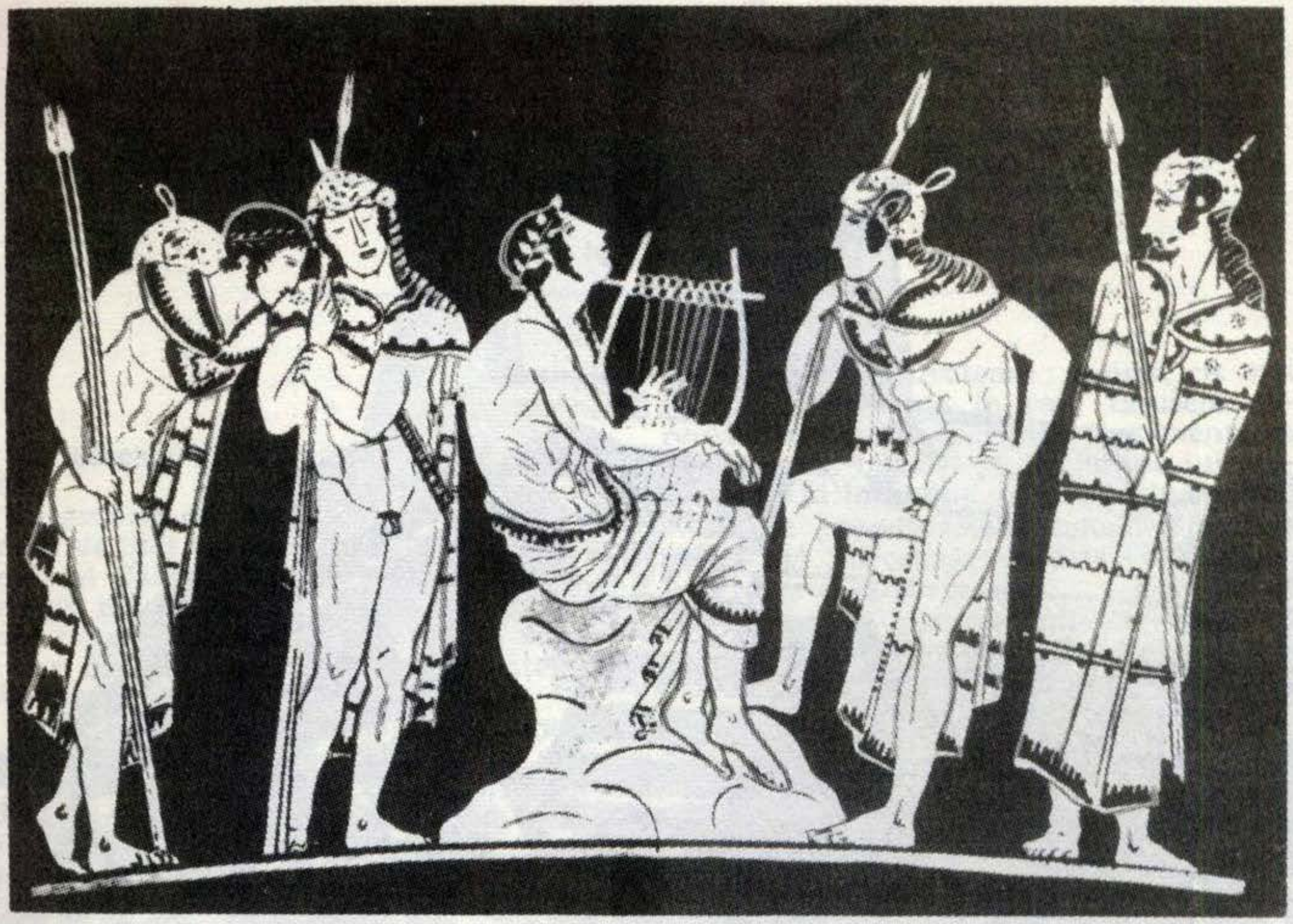

„Orfeu printre traci". Desen din sec. V î.e.n. descoperit pe coasta sudică a Siciliei

bulgar Venedikov asupra carelor de luptă, îngropate ritual pînă tîrziu, în sec. IV al e.n., constituie o dovadă pregnantă din acest punct de vedere. Unele forme lingvistice, de origine tracă, au continuat, pare-se, pînă în sec. VI e.n. (Cf. I.I. Russu, **Limba traco-dacilor,** Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967). Cercetările în acest ultim domeniu ar trebui, fără îndoială, continuate. De asemenea, au să-şi spună un cuvînt şi descoperirile arheologice, mai ales că atenţia exclusivă acordată altădată artei aulice sau urbane din zona carpato-balcanică trebuie să fie compensată şi de o studiere a artelor populare, mai apropiate de elementele specifice locale ale acestor populaţii. Că astfel de elemente locale au persistat o dovedeşte, printre altele, şi mitologia populaţiilor carpato-balcanice de la începutul evului mediu. Studierea folclorului românesc şi a folclorului popoarelor balcanice oferă din acest punct de vedere exemple deosebit de grăitoare.

Această succintă prezentare a cîtorva din problemele majore ale istoriei, lingvisticii şi civilizaţiei populaţiilor carpato-balcanice de-a lungul a peste două milenii n-a avut alt scop decît să sublinieze cît de întinsă este gama cercetărilor tracologice, cercetări ce şi-au găsit locul cuvenit în cadrul dezbaterilor de la primul Congres internaţional de tracologie.

Dacă ne gîndim că zona carpato-balcanică reprezintă o adevărată placă turnantă a întregului sud-est european, ca şi a bazinului Mării Negre şi Mării Egee, ne dăm seama de importanţa acestor probleme, care vor putea fi mai bine înţelese numai în măsura urmăririi lor dintr-un punct de vedere unitar şi interdisciplinar. Aspectele atît de variate ale populaţiilor pre-tracice, amestecul de triburi de grai pre-indo-european şi indo-european, răspîndirea lor, subliniază însemnătatea şi rolul populaţilor tracice şi geto-dacice de-a lungul epocii bronzului şi a fierului, cu alte cuvinte timp de două milenii şi jumătate.

Faptul că, la un moment dat, geto-dacii au ajuns la punctul cel mai înalt al puterii politice în zona balcano-dunăreană explică interesul excepţional pe care l-au stîrnit şi-l stîrnesc în continuare studiile de tracologie din ţara noastră. Lingvişti, istoricii şi arheologii români şi-au adus şi îşi vor aduce în continuare contribuţia lor la rezolvarea acestor probleme pe cît de interesante, pe atît de complexe, care preocupă în chip direct atît istoria veche a ţării noastre, cît şi pe aceea a întregului sud-est european.

AUGUST 1944:

In vara anului 1944 se ascuţise la maximum criza regimului dictaturii militaro-fasciste. Aveau loc reorientări profunde în rîndurile claselor dominante şi ale aparatului de stat ; pe primul plan al vieţii social-politice acţiona contradicţia dintre majoritatea poporului român şi dictatura militaro-fascistă. În aceste condiţii Partidul Comunist Român a reuşit să realizeze — aşa cum preconizase încă din 1940-1941 — o largă alianţă de forţe politice, care a reunit — din motive diferite — pe platforma luptei pentru răsturnarea dictaturii antonesciene, scoaterea ţării din războiul hitlerist şi alăturarea ei la coaliţia antifascistă — toate partidele, organizaţiile şi personalităţile nefasciste, de la clasa muncitoare şi pînă la cercurile Palatului regal.

O mare însemnătate pentru succesul acestui act istoric din viaţa poporului român a avut activitatea partidului comunist pentru atragerea la acţiune a tuturor forţelor armate. Colaborînd cu toate elementele democratice şi patriotice ale naţiunii, cu numeroşi generali şi ofiţeri superiori, comuniştii au pregătit şi înfăptuit actul istoric din august 1944.

Printre personalităţile militare cu care reprezentanţii partidului comunist au colaborat la organizarea insurecţiei — general de corp de armată Constantin Sănătescu, colonel Dumitru Dămăceanu, general de divizie Vasiliu Răşcanu ş.a. — s-a aflat şi generalul de brigadă Constantin Anton, şef de stat major al Inspectoratului General al Jandarmeriei.

Publicăm mai jos cîteva pagini memorialistice ale generalului C. Anton, privind felul în care s-a realizat această colaborare, modul cum, alături de celelalte forţe insurecţionale, formaţiunile de jandarmi au participat la acţiunile de curăţire a teritoriului ţării de trupele hitleriste, în zilele insurecţiei naţionale antifasciste din august 1944. (Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei.)

T.Ş.

Unica soluție

General-locotenent în rezervă
CONSTANTIN ANTON

* * *

Ne găseam la începutul verii anului 1944.

Ca general de brigadă, dețineam funcția de șef de Stat major al Inspectoratului General al Jandarmeriei, al cărui inspector general era generalul C. Z. Vasiliu (Piki) * care cumula și funcția de ministru subsecretar de stat al ordinei și siguranței, în Ministerul de Interne.

Eram la curent cu situația în care ne aflam, cunoșteam dislocarea armatei noastre, posibilitățile și starea ei de spirit, după cum, într-o oarecare măsură, eram informat și asupra forțelor germane. Cunoșteam, de asemenea, hotărîrea lui Ion Antonescu de a merge pînă la capăt alături de Hitler. Consideram această hotărîre o nebunie.

Populația țării, descurajată, trăia ceasurile grele ale nenorocirii ce amenința însăși ființa neamului.

Încrederea în capacitatea poporului nostru de a-și găsi calea salvatoare nu era însă zdruncinată. Eram convins că se va întîmpla ceva, care să ne ajute să scăpăm de această nenorocire și acest ceva, într-adevăr, s-a întîmplat.

„Din șapte generali... ne-am fixat la cel mai tînăr"

Într-o dimineață de sfîrșit de iunie, lucram singur în biroul meu. Pe la ora 11 se anunță colonelul Dămăceanu, șeful de Stat major al Comandamentului Militar al Capitalei.

După un început de conversație convențională, am trecut pe nesimțite la subiectul care mă preocupa în cel mai înalt grad, după cum eram sigur că îl preocupa și pe el. I-am împărtășit lui Dămăceanu grija mea, precum și soluția pe care o credeam singura salvatoare : ieșirea cît mai repede din alianța în care făcusem dureroase și inutile sacrificii. Argumentarea mea se mai baza și pe declarația lui Molotov de la începutul lunii aprilie **

Auzind părerile mele, colonelul Dămăceanu mă întrerupse deodată cu o întrebare care m-a surprins :

— Domnule general, îmi dați voie să comunic undeva mai sus părerile dvs.?

Înainte de a-i da un răspuns, el a continuat, răspunzînd privirii mele întrebătoare :

— Domnule general, ce să vă mai ascund, din postul care îl dețineți, știți, desigur, ca și mine, că partidele din opoziție, împreună cu partidul comunist, duc, prin reprezentanții lor, tratative secrete în vederea găsirii unei ieșiri din impasul în care ne găsim. Ceea ce cred că nu știți, este că deosebit de acțiunea politică, dar urmărind același scop, prin generalul Sănătescu s-a luat contact cu mai mulți comandanți de mari unități de pe front, care, fără excepție, au fost pentru aceeași soluție ca și dvs. : ieșirea din Axă. Pentru realizarea ei este însă nevoie, în prealabil, să fie înlăturat de la conducerea statului mareșalul Antonescu, care se încăpățînează să meargă, cu orice risc, pînă la capăt, alături de Hitler. Pentru această acțiune, dumneavoastră sînteți solicitat să luați comanda Jandarmeriei, iar eu am fost trimis să vă întreb dacă acceptați această răspundere.

Nu am stat nici o clipă în cumpănă, m-am ridicat și i-am răspuns :

— Domnule colonel, eu sînt soldat și sînt mîndru de încrederea ce mi se arată. Primesc și voi face totul ca să o merit.

La auzul acestor cuvinte, colonelul Dămăceanu, care se ridicase o dată cu mine, se lăsă să cadă în fotoliu și, acoperindu-și fața cu mîinile, a izbucnit într-un plîns nervos. Emoționat și eu, așteptam să se liniștească. După cîteva minute de tăcere, reușind să-și stăpînească nervii, colonelul Dămăceanu a continuat :

---

* A fost judecat, împreună cu I. Antonescu și alți criminali de război, condamnat la moarte și executat la 1 iunie 1946 — n.r.

** La 2 aprilie guvernul sovietic a dat o declarație în care preciza că intrarea trupelor pe teritoriul României era dictată de necesitățile frontului și de faptul că trupele inamice continuau să reziste ; la 12 aprilie a propus guvernului antonescian condiții de armistițiu, pe care acesta le-a respins — n.r.

— Domnule general, vă rog să-mi iertaţi acest moment de slăbiciune, dar dacă dvs. nu aţi fi acceptat şi aţi fi adus la cunoştinţă generalului Piki Vasiliu cele ce v-am destăinuit, mareşalul Antonescu care, desigur, ar fi fost informat, pentru a-şi arăta loialitatea faţă de Hitler, nu ne-ar fi iertat. De aceea vă mulţumesc încă o dată! Cu participarea dvs. se rezolvă o problemă grea ; făcîndu-se calculul efectivelor, a reieşit că faţă de aproximativ 20 000 soldaţi germani aflaţi la Bucureşti şi Ploieşti — căci şi aceştia s-ar putea deplasa în cel mult două ore la Bucureşti—noi nu dispunem decît cel mult de 6 500 ostaşi, în mare parte recruţi. Adăugînd la superioritatea inamicului şi pe cei 12 000 jandarmi din Bucureşti, bine pregătiţi, de sub comanda generalului Piki Vasiliu, devotatul mareşalului Antonescu, care ar lupta alături de nemţi, ne-am dat seama că nu avem nici o şansă de reuşită. În situaţia aceasta nu am găsit decît o soluţie : să atragem Jandarmeria de partea noastră. Dar cum ? Prin cine ? Ne trebuia un general din Jandarmerie. Din cei şapte generali în activitate, ne-am fixat la cel mai tînăr, la dvs. Vă cunoşteam şi eu şi generalul Sănătescu, care vă fusese profesor la Şcoala de Război. Dvs. îndeplineaţi cele mai multe condiţii, între care şi aceea că, fiind şeful de Stat major al Jandarmeriei, puteţi să treceţi la acţiune mai uşor ca oricare altul.

Ridicîndu-se, ne-am strîns mîinile şi, urîndu-ne noroc, l-am condus pînă la uşă.

Prima întîlnire cu „inginerul Ceauşu“

Eram mulţumit de mine. Eram conştient de marea hotărîre ce luasem şi cu toate riscurile ce înfruntam, eram fericit, ca soldat şi ca român, că puteam contribui şi eu la ceea ce socoteam că trebuia să se facă pentru binele ţării.

O jumătate de oră mai tîrziu, generalul Sănătescu mi-a telefonat să mă prezint a doua zi la el. M-am dus. Mi-a mulţumit pentru atitudinea mea şi mi-a confirmat cele comunicate de colonelul Dămăceanu. În privinţa rolului meu, generalul Sănătescu mi-a spus că aveam să lucrez cu colonelul Dămăceanu la întocmirea planului de acţiune a trupelor din Bucureşti, unde prevedea el că se va hotărî succesul sau insuccesul. Referitor la misiunea jandarmilor de pe teritoriul rural, mi-a lăsat o completă libertate, fixîndu-mi ca obiectiv anihilarea, încă din primele zile, a formaţiunilor germane aflate în diferite localităţi.

În aceeaşi seară sunam la locuinţa colonelului Dămăceanu, din str. Rîmniceanu 27, cartierul Dorobanţi. Mi-a deschis chiar el şi m-a introdus în biroul său, unde se mai afla o persoană, un bărbat distins ca înfăţişare, purtînd un costum sport, care mi-a fost prezentat drept „inginerul Ceauşu“. Am crezut că şi dînsul era o persoană tot din serviciul Palatului. De altfel, la şedinţele ulterioare am mai întîlnit acolo, o dată pe generalul Gheorghe Mihail şi de două-trei ori pe generalul Constantin Vasiliu-Răşcanu.

Îmi amintesc că chiar în prima şedinţă de lucru, ajungîndu-se la discutarea forţelor militare la dispoziţie în Bucureşti, „inginerul Ceauşu“ a propus, în ideea întăririi acestor forţe, organizarea de către partidele politice a unor unităţi de luptă, pe care să le numim de apărare patriotică, formate din membrii tuturor partidelor politice, care, înarmate, să fie folosite în misiuni potrivite capacităţii lor de luptă. Eu nu am fost de acord. După părerea mea, aceste unităţi formate din civili, ne vor încurca mai mult decît ne vor ajuta.

„Inginerul Ceauşu“ nu a insistat să mă convingă.

Ulterior, însă, a trebuit să recunosc că a avut dreptate în ce priveşte aportul lor. Unităţile de apărare patriotică, organizate şi instruite de un comandament, al cărui şef a fost Emil Bondnaraş, au adus o con-

In p. 10 : *tanchetă din dotarea armatei române, în timpul insurecţiei şi al războiului antihitlerist*

Gara Băneasa, după luptele din 24-25 august 1944

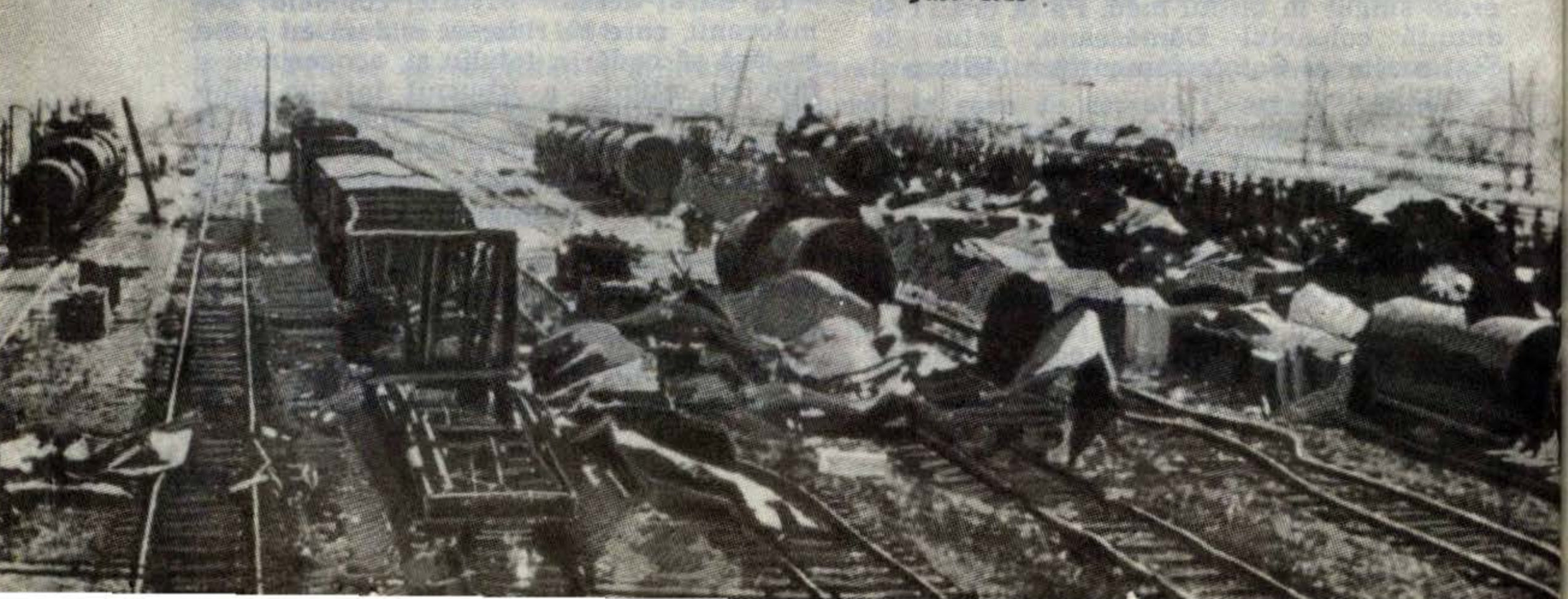

tribuție substanțială, alături de armată și Jandarmerie, în operațiile de anihilare a rezistenței hitleriste, începînd chiar din noaptea de 23 august, în Capitală, și mai ales în zonele petrolifere din Prahova și Dîmbovița, unde au contribuit chiar prin luptă la apărarea și menținerea în stare de funcționare a instalațiilor unde lucrau, ca și pe tot teritoriul țării, acolo unde au fost organizate și solicitate.

Au trecut cîteva zile de la începerea acestei colaborări, lucrînd toți trei, noapte de noapte, pînă la 2-3 dimineața. Cînd terminam lucrul, plecam cu „inginerul Ceaușu", pe care de multe ori l-am condus cu mașina mea înspre cartierul Vatra Luminoasă. Într-o noapte, neavînd mașină, am plecat amîndoi pe jos pe Calea Dorobanților ; la un colț, pe o ulicioară întunecoasă, urmîndu-l pe „inginerul Ceaușu", am văzut, după cîțiva pași, că era așteptat de o mașină, al cărei șofer dormea la volan. Din atitudinea și din puținele cuvinte schimbate de „inginerul Ceaușu" cu șoferul, am înțeles nu numai că dînsul nu făcea parte din personalul Palatului, dar că era cineva din conducerea partidului comunist.

Am lucrat astfel în casa colonelului Dămăceanu la întocmirea planului de acțiune, ce urma să se execute în Capitală, la o dată pe care o doream cît mai apropiată. De multe ori, în discuțiile ce aveam în rezolvarea diferitelor ipoteze de luptă ce le prevedeam posibile, m-au surprins soluțiile simple, inspirate și judicioase, ale „civilului" dintre noi.

Explicația am găsit-o cîteva zile după 23 August, cînd am primit, la Inspectoratul General al Jandarmeriei, vizita „inginerului Ceaușu". După îmbrățișarea și felicitările reciproce pentru reușita actului de la 23 August, „inginerul Ceaușu" mi-a spus zîmbind : „Și acum, domnule general, vă fac o rugăminte : din acest moment vă rog să treceți la arhivă pe inginerul Ceaușu și să-l înlocuiți cu Emil Bodnaraș".

Lucrețiu Pătrășcanu: „Ziua de care vă vorbeam a sosit..."

În după-amiaza zilei de 22 august am fost convocat pentru ora 22 la Palat. Eram convins că sosise ora hotărîtoare și, în adevăr, chiar dacă nu sosise era foarte aproape.

La Palat am fost primit în imobilul din spatele clădirii principale și prezentat regelui. În timp ce-i raportam situația Jandarmeriei, un aghiotant a intrat să anunțe că toți cei convocați sosiseră.

Am urmat pe rege într-o cameră alăturată, unde se găseau, în grupuri, vreo 15 persoane, dintre care îmi reamintesc de Lucrețiu Pătrășcanu și Emil Bodnaraș, generalul Aurel Aldea, coloneii Dumitru Dămăceanu și Emilian Ionescu, Ion Mocioni-Stîrcea, Gr. Niculescu-Buzești ș.a. Primul pe care l-am văzut a fost Lucrețiu Pătrășcanu, unul din reprezentanții partidului comunist, pe care-l cunoșteam personal, din perioada cînd avea domiciliu obligator la Poiana Țapului, unde era pus sub pază. Îi aprobasem, la cererea sa scrisă, deplasări la București, pentru a-și îngriji sănătatea... Cu acele ocazii, avusesem cu el conversații, în care am admirat curajul, pasiunea și înflăcărarea pentru comunism, cultura și convingerea sa pentru cauza ce o servea. Vorbea foarte frumos, animat de o credință care m-a impresionat.

Văzîndu-mă intrînd, Lucrețiu Pătrășcanu m-a întîmpinat și, strîngîndu-mi mîinile, mi-a spus :

— Domnule general, sînt fericit că sînteți alături de noi. Ziua de care vă vorbeam a sosit ; am toată încrederea în dvs.

I-am mulțumit cu toată căldura și ne-am despărțit, pentru că am auzit vocea regelui dînd cuvîntul generalului Sănătescu. Acesta a expus situația de pe front și a insistat asupra necesității de a se grăbi încheierea armistițiului. Trebuia să se treacă cît mai curînd la acțiune, pentru ca un nou guvern să fie instalat înainte de sfîrșitul săptămînii.

După discutarea unor probleme cu caracter tehnic, s-au făcut propuneri referitoare la constituirea viitorului guvern. Cu aceasta, întrunirea a luat sfîrșit, spre ora 3, în dimineața zilei de 23 august.

Am plecat liniștit, convins că în acea zi nu se va întîmpla nimic excepțional. Dimineața, pe la ora 9,30, a fost o alarmă aeriană, care ne-a silit să ieșim din București. După-amiază am sosit cu mașina la Inspectoratul General, unde ordonasem încă de dimineață un exercițiu de alarmă, cu gîndul de a verifica încă o dată dispozitivul de pază al Comandamentului, în ipoteza, foarte posibilă, a unui atac al trupelor germane, de data asta inamice, avînd ca scop ocuparea Comandamentului Jandarmeriei.

Marea veste

Intrasem de cîteva minute în biroul meu, cînd a sunat telefonul ; răspunzînd, am auzit o voce :

— Generale Anton, vino imediat la Palat, aici Aldea.

Și s-a închis telefonul. Am rămas surprins. Cunoșteam pe generalul Aldea, îl văzusem o singură dată la colonelul Dămăceanu, dar nu înțelegeam de ce de data aceasta mi se adresa cu un ton de comandă și mă întrebam : dacă cumva, descoperindu-se „complotul", mi se întindea o cursă ? Dar, aproape imediat, un al doilea telefon :

— Dl. general Anton ?...

La răspunsul meu afirmativ, am auzit :

— Aţi primit un ordin ?

— Da !

— Executaţi-l, aici Dămăceanu.

M-am liniştit. Am anunţat la telefon pe căpitanul Contici, şeful biroului operaţii, că voi inspecta dispozitivul de alarmă mai tîrziu şi, suindu-mă în maşină, am pornit cu toată viteza la Palat.

În curtea din faţa Palatului, o mică subunitate din Batalionul de gardă era în formaţie de luptă ; se vedeau puştile mitraliere îndreptate spre Calea Victoriei. Mi-am dat seama că se întîmplase ceva.

La uşa (astăzi desfiinţată) din aripa stîngă, de pe Calea Victoriei, am fost oprit de gardianul din post.

— Sînt generalul Anton, sînt chemat la Palat.

— Nu se poate, domnule general, am ordin să nu intre nimeni.

— De ce nu se poate ? Deschide, domnule, sînt chemat de generalul Sănătescu !

Gardianul, foarte încurcat, nu ştia ce să facă, iar eu vedeam cum în spatele meu, pe trotuar, se adunau trecătorii, curioşi şi interesaţi să asiste la acea scenă neaşteptată. Noroc că, prin geamul uşii, am fost văzut de colonelul Emilian Ionescu, aghiotantul regal, care a dat ordin gardianului să-mi deschidă uşa.

— Domnule general, s-a făcut ! m-a întîmpinat colonelul Emilian Ionescu.

— Ce s-a făcut ?

— Mareşalul a fost arestat şi o dată cu el Ică Antonescu, generalul Pantazi şi generalul Piki Vasiliu.

— Bravo ! În sfîrşit !

Am plecat la Inspectoratul General. Intrînd în birou am găsit pe căpitanul Contici, care mă aştepta să mă însoţească în inspecţia ordonată de dimineaţă. Nu ştia nimic din ceea ce se întîmplase. I-am destăinuit în acel moment acţiunea în care mă angajasem şi l-am întrebat dacă vrea să meargă alături de mine. Mi-a răspuns scurt :

— De vreme ce dumneavoastră mergeţi unde vrea ţara, merg şi eu.

I-am dictat ordinul de deplasare a unităţilor pe care, spre siguranţă, îl învăţasem pe dinafară.

Din acel moment au urmat, pentru mine şi Statul major al Inspectoratului General al Jandarmeriei, zile şi nopţi de neîntreruptă şi febrilă activitate.

După ce m-am asigurat de intrarea unităţilor de jandarmi în dispozitivul hotărît de Comandamentul Militar al Capitalei, dînd dispoziţie să fiu ţinut la curent cu evenimentele mai importante la care vor lua parte, am dat ordinul general de acţiune pentru toate unităţile teritoriale.

Am ordonat distrugerea imediată a legăturilor telefonice care serveau, exclusiv unităţile germane, dezarmarea şi capturarea tuturor formaţiunilor hitleriste izolate, fixe sau în trecere pe teritoriile respective, făcîndu-se, la nevoie, uz de arme. Am ordonat, de asemenea, măsuri de pază şi siguranţă a depozitelor şi fabricilor aflate pe raza legiunilor de jandarmi *, colaborînd în acest scop cu muncitorii acelor întreprinderi.

În cazul înfruntării cu forţe superioare, dădusem dispoziţii să se facă apel la premilitari, muncitori şi organizaţiile de apărare patriotică existente în regiune, precum şi la unităţile armatei, cu care trebuia să se coopereze pentru dezarmarea inamicului.

Am găsit necesar să iau contact direct cu comandanţii legiunilor Prahova şi Dîmboviţa, importante regiuni petrolifere, pentru a le da personal ordinul de mai sus, ca şi acela de a intra imediat sub ordinele generalului Vasiliu Răşcanu, comandantul forţelor armate din acea zonă vitală pentru noi.

La Bucureşti, Regimentul de jandarmi pedeştri, format din patru batalioane, din care unul de recruţi, a fost pus integral, cu efectiv de război, la dispoziţia Comandamentului Militar al Capitalei, încă în după-amiaza zilei de 23 august, fiind folosit în toate misiunile de pază şi luptă, la fel ca celelalte unităţi ale armatei. Batalioanele de jandarmi, purtînd numerele de la 501 la 506, unităţi cu efectiv de război, bine încadrate cu ofiţeri şi cu un procent de 25 la sută subofiţeri, erau organizate special pentru lupta împotriva paraşutărilor de trupe. Ele au fost puse sub ordinele Comandamentului Militar al Capitalei, tot în după-amiaza zilei de 23 august, după arestările făcute la Palat.

Trebuie să menţionez în mod deosebit bravura a două companii ale Şcolii de subofiţeri de jandarmi Drăgăşani, în luptele de la Băneasa, în zilele hotărîtoare pentru reuşita actului de la 23 August. Trei subofiţeri răniţi, 21 elevi morţi şi tot atîţia răniţi este tributul de vieţi şi de sînge pe care cele două companii de elevi l-au dat în luptele pentru apărarea Capitalei.

Cu sprijinul larg şi neprecupeţit al populaţiei, colaborînd şi luptînd împreună contra duşmanului comun, formaţiunile teritoriale au reuşit să captureze peste 7 200 militari germani, circa 20 depozite de materiale de tot felul şi peste 300 autovehicule aparţinînd armatei hitleriste, care au fost predate Ministerului Apărării Naţionale.

Începînd din noaptea de 23 august 1944, în zilele insurecţiei naţionale antifasciste, activitatea Jandarmeriei a fost neîntreruptă, încadrată în directivele şi ordinele primite, pentru restabilirea independenţei naţionale, pentru libertatea poporului român, care îşi manifesta astfel voinţa de a fi unicul stăpîn al ţării.

---

* **Subunităţi ale Jandarmeriei afectate judeţelor ţării — n.r.**

AUGUST 1944:
„Noul guvern român
are în spate
întregul popor...“

GHEORGHE ZAHARIA,
DUMITRU TUȚU

Insurecția din august 1944 a constituit o puternică expresie a voinței poporului român de a-și hotărî singur soarta. Acest act de răscruce în istoria României va rămîne, așa cum arăta secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, „veșnic în conștiința poporului român, amintirea sa transmițîndu-se din generații în generații ca un simbol strălucit al eroismului maselor populare, al spiritului revoluționar al comuniștilor, al tuturor militanților din țara noastră".

Inițiată de Partidul Comunist Român, organizată și înfăptuită în colaborare cu alte forțe antihitleriste, în condițiile prielnice create de ofensiva sovietică din zona Iași-Chișinău, insurecția națională antifascistă a răsturnat dictatura antonesciană, a scos România din alianța cu Germania nazistă și a alăturat-o Națiunilor Unite ; ea a răsturnat planurile comandamentului militar german și ale lui Antonescu de a transforma arcul carpatic românesc într-un puternic bastion, pentru menținerea dominației hitleriste în sud-estul și centrul Europei

Insurecția a adus maselor muncitoare largi drepturi și libertăți publice, a deschis poporului român calea consolidării independenței și suveranității naționale, prin instaurarea unui regim dmocrat-popular și înfăptuirea unor profunde transformări revoluționare cu caracter economic și social.

La acțiunile insurecționale au participat 460 000 soldați, subofițeri, ofițeri și generali români, dintre care 8 500 și-au vărsat sîngele pentru eliberarea patriei. Au fost numeroase jertfe din rîndul populației civile, care a luat cu arma în mînă sau a sprijinit în diferite alte moduri acțiunile armate pentru curățirea teritoriului țării de trupele germane.

Forțele insurecționale au produs pierderi grele adversarului : peste 56 000 prizonieri, între care 14 generali și 1 421 ofițeri ; au fost uciși în lupte cca 5 000 soldați și ofițeri germani ; au fost capturate 222 avioane, 438 nave fluviale și maritime, mari cantități de muniții, armament și mijloace de transport.

Prin amploarea consecințelor militare și politice, imediate și de perspectivă, insurecția poporului român a reținut atenția opiniei publice, a numeroase oficialități din țările coaliției antihitleriste, precum și din statele neutre, care au apreciat acțiunea curajoasă a României. Chiar și reprezentanți ai taberei adverse, așa cum rezultă dintr-o serie de însemnări inedite descoperite în arhivele germane de la Bonn și Freiburg, însemnări la care ne referim în cele ce urmează, au trebuit să recunoască amploarea și forța insurecției din România, temeinicia cu care ea a fost pregătită și condusă.

„...Ceva nu este în regulă cu mareșalul Antonescu..."

Arestarea Antoneștilor în după-amiaza zilei de 23 August 1944 *, moment care a marcat începutul insurecției, a surprins comandamentul nazist. Astfel, unul dintre agenții informatori, inginerul Kurz, fost membru al Legației germane din București, arăta într-un raport datat 11 ianuarie 1945 că **„miercuri, 23 august 1944, ora 18,00, am auzit în oraș că mareșalul ar fi arestat în Palatul regal [...] Am anunțat o stație de radio germană, care a promis că va transmite știrea Comandamentului suprem al armatei" (O.K.W.).**

În **Jurnalul de operații** al Comandamentului Grupului de armate germane Ucraina de Sud, la data de 23 august se consemnează : **„Tîrziu după-amiază situația cunoaște o agravare deosebită prin căderea mareșalului Antonescu și ieșirea din război a României".**

Părea că germanii s-au edificat destul de repede asupra sensului evenimentelor ce se desfășurau în România. Realitatea însă era cu totul alta. La orele 20,30 Comandamentul Grupului de armate germane Ucraina de Sud a primit o informare prin cablu telefonic de la **D.H.M.** (Misiunea militară germană din București) prin care i se anunța **„că ceva nu este în regulă cu mareșalul Antonescu și cu vicepreședintele Consiliului de Miniștri".** Pentru a cere relații mai precise, comandamentul grupului de armate respectiv a luat legătura, la orele 20,50, și cu șeful Misiunii militare germane a aerului în România, generalul de aviație Gerstenberg, și acesta i-a confirmat situația, fără însă a-i putea da alte detalii : **„Amîndoi** [Ion și Mihai Antonescu — **n.r.**] **au mers astăzi după-amiază la rege, fără să se fi întors pînă acum. El** [Gerstenberg — **n.r.**] **spera ca**

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1967, nr. 8/1970 etc.

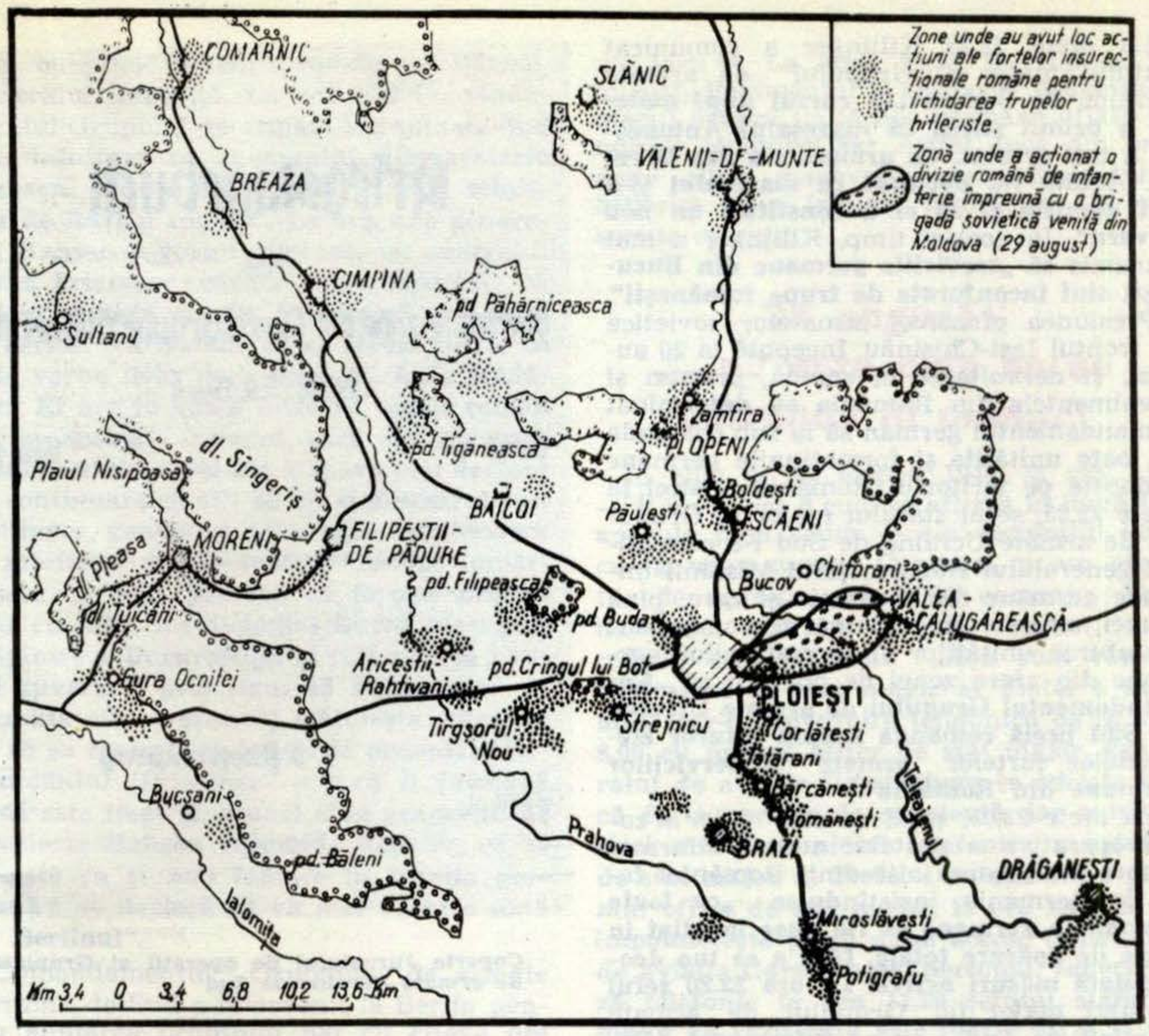

Luptele forțelor insurecționale de pe Valea Prahovei (23-31 august 1944)

după o jumătate de oră să fie în măsură să dea veşti mai amănunţite".

Gerstenberg aştepta să fie pus la curent cu evenimentele petrecute de către Killinger, care, în acel moment se pare că era în audienţă la Palat. Se poate afirma, deci, că după aproximativ trei ore (arestarea Antoneştilor avusese loc la orele 17) organele naziste nu cunoşteau încă precis ce se petrecuse în România. În aceste ore, se constituise guvernul, care avea ca preşedinte pe generalul de corp de armată Constantin Sănătescu, obiectivele germane erau blocate şi forţele militare române din Bucureşti intrau în dispozitiv de luptă. Alte căpetenii ale regimului antonescian fuseseră arestate. La Ministerul de Război fusese numit generalul Mihail Racoviţă, iar la Marele Stat Major, generalul Gh. Mihail.

Trecuseră, deci, aproximativ trei ore, timp în care se petrecuseră mari răsturnări de situaţii ce afectau profund frontul şi forţele hitleriste aflate pe teritoriul României. Cu toate acestea căpeteniile naziste nu reuşiseră să capete o imagine exactă a mersului evenimentelor, în ciuda vastei reţele de informaţii pe care o aveau în ţara noastră.

Se confirmă astfel încă o dată modul strălucit în care a fost organizată acţiunea militară, aşa încît fasciştii au fost realmente luaţi prin surprindere.

Dar să urmărim în continuare deruta în care se aflau ocupanţii, aşa cum a fost ea consemnată în documente aflate în arhivele germane.

„Serviciile germane... înconjurate de trupe românești"

„La ora 22,15, din ordinul comandamentului aviaţiei [germane — n.r.] **din România, şeful statului major al Flotei 4 aeriene cheamă la telefon pe şeful statului major al Grupului de armate** [Ucraina de Sud — n.r.] **şi îl înştiinţează că mareşalul Antonescu a fost astăzi la rege şi şi-a dat demisia. După aceea a fost primit de către rege ministrul plenipotenţiar german** [Killinger — n.r.]".

La orele 22,25 Killinger a comunicat statului major al Grupului de armate Ucraina de Sud că **„în cursul după-amiezii a primit ştirea că mareşalul Antonescu a fost arestat. Ca urmare s-a dus la rege. Acesta i-a declarat că mareşalul şi-a dat demisia şi că el a constituit un nou guvern“.** În acelaşi timp, Killinger a mai transmis că **„serviciile germane din Bucureşti sînt înconjurate de trupe româneşti“.**

Presiunea ofensivei armatelor sovietice pe frontul Iaşi-Chişinău, începută la 20 august, şi dezvoltarea ei rapidă, precum şi evenimentele din România au determinat comandamentul german să ia sub comanda sa toate unităţile şi formaţiunile germane dislocate pe teritoriul României. Astfel, la orele 22,25, şeful statului major al Grupului de armate Ucraina de Sud i-a comunicat generalului Hansen, şeful Misiunii militare germane din România şi care, pînă atunci, avusese şi calitatea de comandant al tuturor unităţilor şi formaţiunilor germane din afara zonei de operaţii că **„Comandamentul Grupului de armate Ucraina de Sud preia comanda asupra tuturor elementelor forţelor armate şi serviciilor germane din România“.**

La orele 23,05, şeful de stat major al zonei operative a spatelui a fost informat despre schimbarea atitudinii României faţă de Germania, insistîndu-se **„ca toate eşaloanele germane să fie puse imediat in stare de apărare totală, fără a se lua deocamdată măsuri active. La ora 23,20 şeful statului major** [al Grupului de armate Ucraina de Sud — **n.r.**] **informează telefonic despre evenimentele din România pe şeful de stat major al Comandamentului Sud-Est** [din Balcani — **n.r.**], **iar la 23,50 pe comandantul grupării de armate Wöhler** [din Moldova — **n.r.**] **şi îi declară acestuia din urmă că comandantul va spune generalului-colonel Dumitrescu** [comandant al Armatei 3 române — **n.r.**] **că el nu crede că mareşalul a demisionat de bunăvoie şi că nu poate presupune că întregul corp ofiţeresc român va rupe relaţiile de loialitate faţă de Germania ; să verifice dacă generalii comandanţi români şi soldaţii lor ar fi dispuşi să lupte mai departe în rîndurile noastre** [ale germanilor — **n.r.**] **Wöhler răspunde că în această privinţă nu nutreşte speranţe mari. * Cîţiva ofiţeri vor fi, poate, de acord, dar ca trupa să colaboreze, este exclus. Dealtfel, acum nu mai rămîne altceva de făcut DECÎT retragerea spre Carpaţi cu puţinele trupe germane şi bararea trecătorilor“.**

Ca urmare a informaţiilor culese şi a difuzării la radio a proclamaţiei regelui, la orele 23,25, generalul Hans Friessner, comandantul Grupului de armate Ucraina de Sud i-a raportat lui Hitler schimbările intervenite în România şi măsurile pe care

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 8/1971.

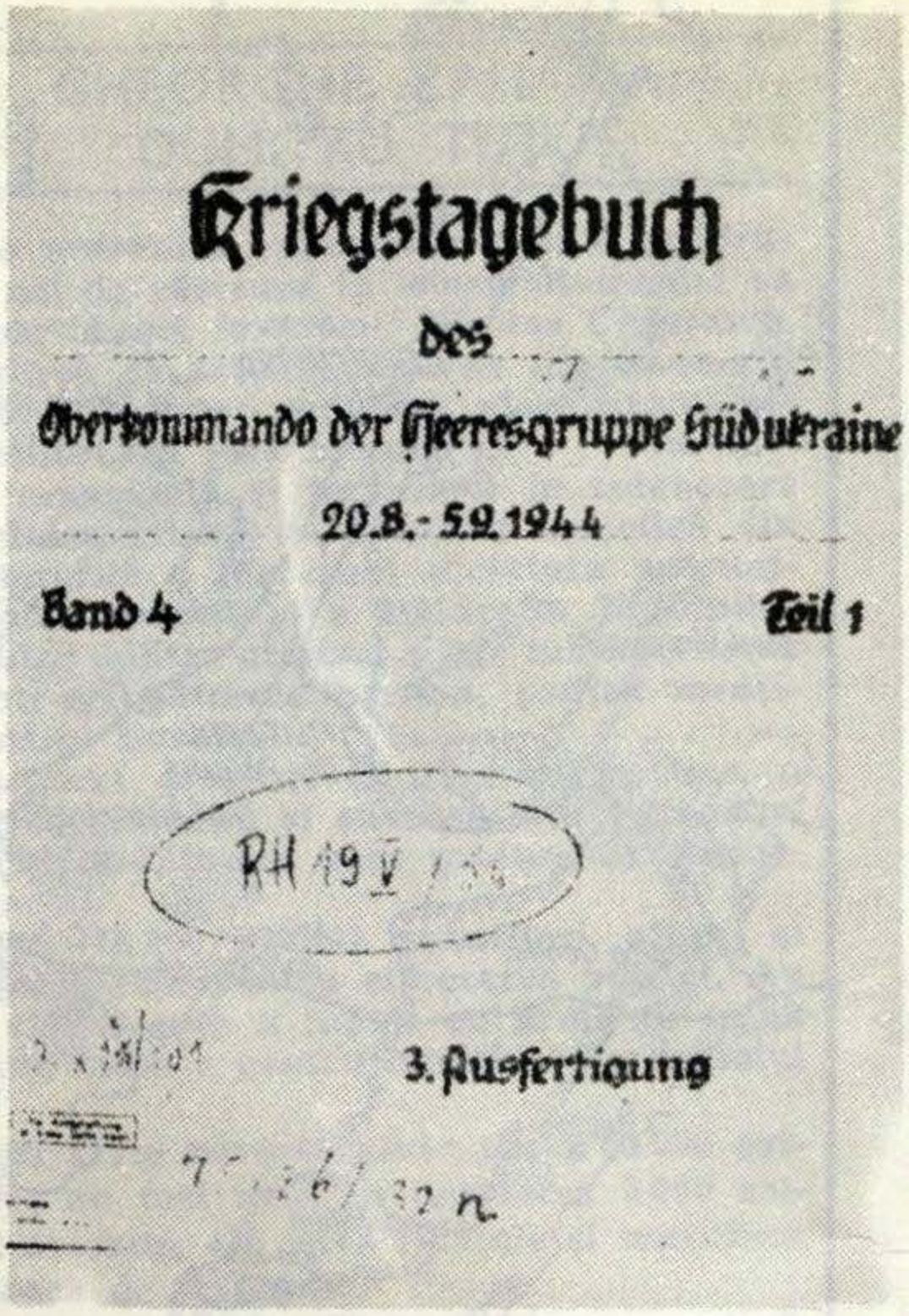

Coperta Jurnalului de operaţii *al Grupului de armate Ucraina de Sud*

le iniţiase. Hitler a aprobat raportul lui Friessner, promiţîndu-i totodată că îi va da dispoziţii precise. La ora 00,00 un ofiţer al **O.K.W**-ului a transmis telefonic ordinul lui Hitler **„de a înăbuşi puciul“** şi a forma un guvern condus de un general filogerman. Cu aducerea la îndeplinire a acestui ordin a fost însărcinat generalul de aviaţie Arthur Gerstenberg, şeful Misiunii militare germane a aerului în România.

La ora 1,55, printr-o comunicare teleimprimată, Comandamentul Grupului de armate Ucraina de Sud a făcut cunoscut comandamentului aviaţiei germane de la Ploieşti că **„în cazul cînd generalul de aviaţie Gerstenberg nu-şi mai redobîndeşte libertatea de acţiune, comanda va fi preluată în locul său de către generalul SS Hoffmeyer“.**

„Nu trebuie să se creeze impresia că este vorba doar de o mică clică...“

Dintr-un raport al şefului de stat major al Misiunii militare germane, rezultă că în jurul orei 3 dimineaţa Hansen a luat con-

tact cu noul ministru român de Război, generalul Racoviță. La ora 3,05 Comandamentul Grupului de armate Ucraina de Sud era informat că **„generalul de cavalerie Hansen este la ora actuală la noul ministru de Război român“.** La ora 4,05 generalul Hansen a vorbit telefonic cu generalul Hans Friessner, căruia i-a raportat că **„Noul guvern român trebuie să fie luat în serios. Nu trebuie să se creeze iluzia că este vorba doar de o mică clică de trădători. El are în spate întregul popor român și, în special, întregul corp de generali. Generalul de cavalerie Hansen mai declară în continuare că atît el, cît și ministrul von Killinger, generalul de aviație Gerstenberg și ministrul plenipotențiar Clodius împărtășesc cu toții părerea că forțele proprii sînt cu totul insuficiente pentru luarea în stăpînire a Bucureștilor și înlăturarea noului guvern și este sigur că acțiunea se va termina cu un eșec. El sfătuiește stăruitor ca să se renunțe la măsurile ordonate. Comandantul** [Friessner — n.r.] **îl întreabă dacă este liber și, atunci cînd generalul de cavalerie Hansen răspunde negativ, că se găsește ca și mai înainte în legația germană * — declară că va mai vorbi o dată cu Berlinul“.**

Comandamentul Grupului de armate Ucraina de Sud a intervenit la Berlin pentru anularea ordinului dat cu cîteva ore mai devreme. Dar la ora 5, deci după aproximativ o jumătate de oră, **O.K.W.** a comunicat că ordinul dat rămîne în vigoare. Între timp, Gerstenberg primise, probabil, permisiunea guvernului român de a lua contact cu trupele de la Băneasa. Prezența lui Gerstenberg la Băneasa la acea oră este confirmată într-o notă a statului major al Flotei 4 aeriene care, la 4,55, comunica Grupului de armate germane din Moldova că generalul de aviație Gerstenberg, **„care fusese lăsat liber de români spre a opri măsurile germane împotriva Bucureștilor, se găsește în tabăra din pădurea de lîngă București“.** Din acel moment comandant al grupării organizate de Hoffmeyer a devenit Gerstenberg.

Guvernul român luase o serie de măsuri care au culminat cu declanșarea atacului de la ora 4 dimineața, în ziua de 24 august. Dealtfel, obiectivele militare germane fuseseră blocate încă din seara zilei de 23 august, cînd începuse și acțiunea de dezarmare a trupelor germane din București, Ploiești și alte localități ale țării **. La orele 23,30, în ziua de 23 august, Regimentul 3 grăniceri declanșase atacul asupra unităților germane aflate în nordul Moldovei. *** Astfel, încă din primele clipe manevrele comandamentului hitlerist de a înăbuși insurecția au fost sortite eșecului.

24 august: „...nu este chip să se pătrundă în oraș...“

În ziua de 24 august 1944, la ora 7,30 — și nu la ora 6 cum se afirmă în lucrările apărute pînă acum — s-a dezlănțuit atacul german asupra Capitalei cu un efectiv de aproximativ 6 000 oameni. Jurnalul de operații la care ne-am mai referit, consemnează: **„Așa cum comunică șeful de stat major al Flotei 4 aviație, într-o convorbire telefonică de la ora 8,00 cu primul ofițer de stat major, generalul de aviație Gerstenberg se izbește încă de la pornire de rezistență, iar potrivit unei alte comunicări telefonice a șefului de stat major al Flotei 4 aviație către primul ofițer de stat major, la ora 8,40, el se împotmolește puțin după aceea. Generalul de aviație Gerstenberg, personal, raportează telefonic la ora 11,30 șefului statului major că rezistența este foarte dîrză și că nu este chip să se pătrundă în oraș și pînă acum a ocupat doar postul de emisie al radiodifuziunii“ ****.**

Înfrîngerea încercării hitleriste de a intra în Capitală era încă o dovadă a faptului că insurecția română dispunea de forțe puternice și bine pregătite, capabile să facă față trupelor germane și chiar să se impună. Acesta este motivul pentru care Gerstenberg solicită importante rezerve: **„Urmează, prin urmare, ca de acum aviația să dea un ajutor mai intensiv. Comandantul forțelor armate și secția operații sînt încunoștiințate despre situația de la București printr-o comunicare teleimprimată trimisă la ora 11,05, iar secția operații încă o dată separat și la telefon cu prilejul dării de seamă de la ora 12,40 a celui de-al 5-lea ofițer de stat major. Șeful statului major cere șefului secției operații, într-o convorbire telefonică de la ora 10,35, iar într-o altă convorbire telefonică la ora 11,50 șe-**

---

* Aceasta fusese blocată de trupe românești — n.r.

** Vezi **Magazin istoric**, nr. 7-8/1969 articolele **Episoade de neuitat** și **Zile glorioase**.

*** Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1969 și nr. 6/1969.

**** Este vorba de instalația postului de radio românesc de la Băneasa — n.r.

Das Unternehmen gegen Bukarest, das gegen 7,30 Uhr mit etwa 6 000 Mann anläuft (Ferngespräch zwischen dem Chef d.Gen.St. und dem Chef.d.Gen.St. der Luftflotte 4 um 7,40 Uhr, misslingt. General der Flieger Gerstenberg stösst wie der Chef d.Gen.St. der Luftflotte 4 in einem Ferngespräch um 8,00 dem 1.Gen.St.Offz. mitteilt, bereits beim Antreten auf Widerstand und nach einer weiteren Mitteilung des Chefs d.Gen.St.der Luftflotte 4 um 8,40 Uhr an den 1. Gen.St.Offz. sitzt er bald darauf fest. General der Flieger Gerstenberg selbst meldet um 11,30 Uhr fernmündlich dem Chef d.Gen.St. , dass der Widerstand sehr hart und in die

Jurnalul a înregistrat cu meticulozitate faptele, de la surpriză și derută, pînă la înfrîngerea trupelor hitleriste

fului secției operații de la comandamentul forțelor armate, ca să se aducă imediat pe calea aerului forțe de infanterie la București, de preferință de la Comandamentul Sud-Est. Generalului Gerstenberg i se aduc forțe și din zona proprie, astfel : două companii de pușcași de desant de la Focșani și o companie de la Constanța. Dar situația sa nu se ameliorează prin aceasta".

Forțele insurecționale acționează cu aceeași hotărîre și în alte regiuni ale țării : **„Un atac prin surprindere asupra postului de radioemisiune de la Brașov, ordonat la ora 16,45 de către primul ofițer de stat major, al comandamentului rezervei Führerului, staționată la Brașov eșuează de asemenea, după cum raportează telefonic, la ora 17,50 comandantul acestei rezerve a Führerului, colonelul Stollwerk, șeful statului major".**

25 august:

„Grupul Gerstenberg nu a realizat vreun progres..."

Apărarea Bucureștilor era asigurată de unități militare române, sprijinite de formațiuni de luptă patriotice și de populație. Cu toate bombardamentele sălbatice asupra orașului, la 25 august **„Grupul Gerstenberg nu a realizat vreun progres"** — după cum se menționează în **Jurnalul de operații** al Grupului de armate Ucraina de Sud. Dintr-o comunicare prin teleimprimator a secției de operații rezultă că **„i se trimite, ca întărire, pe calea aerului, un batalion de parașutiști al Diviziei Brandenburg din spațiul Zemun-Craievo** [Iugoslavia — **n.r.**]. **În 26 august, urmează să i se trimită încă două batalioane din Divizia Brandenburg, de la Zemun, tot pe calea aerului [...]. La ora 21,30, comandantul dă șefului statului major al armatei terestre, telefonic, o imagine a situației. La București nu s-a realizat nici un progres. Declarația de război a României a pus într-o grea situație serviciul spatelui și unitățile germane aflate mai înapoi și nu se poate încă prevedea care din ele vor izbuti să iasă din România [...]. Întrucît românii au adoptat o atitudine dușmănoasă, se impune transportarea în Ungaria a tot ce avem și apărarea trecătorilor".**

Pe ziua de 26 august, după ce descrie acțiunile forțelor sovietice și menționează **„diviziile aparținînd Armatei** [6 germane — **n.r.**], **în prezent complet încercuite..."**, jurnalul apreciază că **„este puțin probabil că vor putea fi salvate elemente combatante capabile din aceste divizii".** Referitor la situația trupelor germane din zona interioară se spune: **„În spațiul românesc interior s-a accentuat atitudinea dușmănoasă a trupelor române față de trupele germane [...] În diferite ocazii s-a ajuns deja la schimburi de focuri cu trupele germane [...] În diferite ocazii s-a ajuns deja la schimburi de focuri cu trupele române și la tirul artileriei antiaeriene române contra avioanelor germane. Din sectorul de luptă de la București nu au sosit rapoarte mai detaliate. La Ploiești, Divizia 5 artilerie antiaeriană este angajată în luptă cu blindatele românești [...]. Șeful statului major ridică apoi problema dacă nu ar fi mai indicat ca în loc să se lupte și la București și la Ploiești, să fie consolidată mai întîi situația într-unul din aceste orașe, de preferință Ploiești, spre a se putea ocupa ulterior cel de-al doilea".**

Între timp, comanda trupelor germane de la nord de București a fost preluată de generalul Stahel *, trimis de Hitler de la Varșovia, unde se specializase în reprimarea acțiunilor insurecționale.

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 4/1968

27 august: „Situația în spațiul București și Ploiești nu este deloc bună"

În **Jurnalul de operații** al Comandamentului Grupului de armate germane Ucraina de Sud se menționa în ziua de 27 august 1944 că la **„nord [de] București, grupul de luptă Stahel, condus pînă acum de generalul Gerstenberg, se găsea în lupte violente cu infanteria românească și unitățile de blindate care atacau din toate părțile. La fel s-a întîmplat la Divizia 5 antiaeriană de la Ploiești. Acolo a fost pierdut centrul orașului și rafinăriile"**.

Acțiunile hotărîte ale românilor îi silesc pe germani să renunțe la pozițiile lor. Ei înșiși recunosc că în ziua de 27 august se aflau la capătul rezistenței: **„[...] Situația în spațiul București și Ploiești nu este deloc bună. În zorii zilei sosește o comunicare radiotelefonică din partea generalului de aviație Gerstenberg, după care, un atac general asupra Diviziei 5 artilerie antiaeriană, care nu mai este capabilă de acțiuni ofensive de amploare, este iminent, că producția de țiței este oprită și că este nevoie de o intervenție masivă ca Divizia să nu fie expusă unei nimiciri apropiate. Alte două comunicări sosite la ora 16,40, de la Divizia 5 artilerie, anunță pierderea centrului orașului** [Ploiești — n.r.] **și a rafinăriilor și că din sectorul Ploiești nu se pot ceda trupe grupului Stahel, de lîngă București [...]. Deoarece și luptele din jurul Bucureștilor sînt foarte schimbătoare, generalul locotenent Stahel întreabă prin radio la ora 16,40 dacă poate conta pe sosirea unor trupe bune; în caz negativ, cere ca pînă mîine dimineață să i se comunice hotărîrea luată, iar la ora 17,15, tot prin radio, el face cunoscut că din cauza marilor pierderi (nu mai are decît 1 900 oameni) și a puternicelor forțe blindate românești (26 tancuri nord aeroportul Otopeni și în pădurea nord-vest Băneasa) s-ar putea impune încă din noaptea aceasta renunțarea la lupta pentru București și o pătrundere în direcția Mizil. Flota 4 aeriană împărtășește acest punct de vedere și propune * un ordin către grupul Stahel de a-și croi drum pînă la Ploiești. Primul ofițer de stat major informează pe primul ofițer de stat major al secției operații despre situația de la București și Ploiești și despre necesitatea renunțării la lupta pentru București și retragerea grupului Stahel la Mizil sau Ploiești. Primul ofițer de stat major al secției operații declară că secția operații este de acord cu retragerea grupului la Ploiești. Ca urmare, la ora 23,15, Grupul de armate Ucraina de Sud comunică prin radio grupului Stahel și Diviziei 5 artilerie aprobarea retragerii grupului Stahel la Ploiești, subliniind că spațiul Ploiești trebuie păstrat necondiționat"**.

La 28 august 1944, gruparea Stahel, constrînsă de unități ale Armatei 4 române, a capitulat la Gherghița (25 km sud-est Ploiești) **.

30 august: „...lupte din cele mai înverșunate la Ploiești, cu trupe românești și blindate rusești"

La 29 august 1944 în același jurnal de operații se înregistra: **„La ora 14,30 se primește prin teleimprimator o comunicare de la Divizia 5 artilerie prin care se face cunoscut că orașul Ploiești a fost pierdut și că nu mai există decît cîteva puncte de sprijin la marginea orașului. Nici acestea nu vor putea rezista dacă nu se primesc ajutoare suficiente..."**

În ziua de 30 august situația trupelor germane din zona Ploiești devenise critică. Rezistența lor fusese înfrîntă: **„La ora 1,30 grupul de armată informează prin radio Divizia 5 artilerie antiaeriană despre situația de la Armata 6 și despre intențiile acesteia de a-i facilita răzbirea spre nord, la Armata 8. După comunicarea prin radio făcută în timpul nopții de Flota 4 aeriană, Divizia 5 artilerie se găsește în lupte din cele mai înverșunate la Ploiești cu trupe românești și blindate rusești. Ea nu mai poate rezista decît cîteva ore. Pe la ora 10,00 se primește o radiogramă chiar de la Divizia 5 artilerie, care spune că pentru ziua de astăzi mai sînt de așteptat puternice atacuri de blindate rusești și că există intenția de a se răzbi prin Vălenii de Munte. Divizia 5 artilerie nu are știri despre grupul Stahel. Același lucru rezultă din radiograma sosită către prînz. La ora 16,05 primul ofițer de stat major comunică telefonic primului ofițer de stat major al Armatei 6 situația Diviziei 5 artilerie antiaeriană"**.

Concomitent cu acțiunile din Capitală, forțele insurecționale s-au ridicat la luptă și în celelalte regiuni ale țării, eliberînd între 23-31 august 1944, întreaga parte centrală, de sud-est, sud și sud-vest a României.

---

* De fapt, se solicita aprobarea ordinului pe care aceasta îl redactase pentru gruparea lui Stahel — n.r.

** Vezi **Magazin istoric** nr. 7-8/1969.

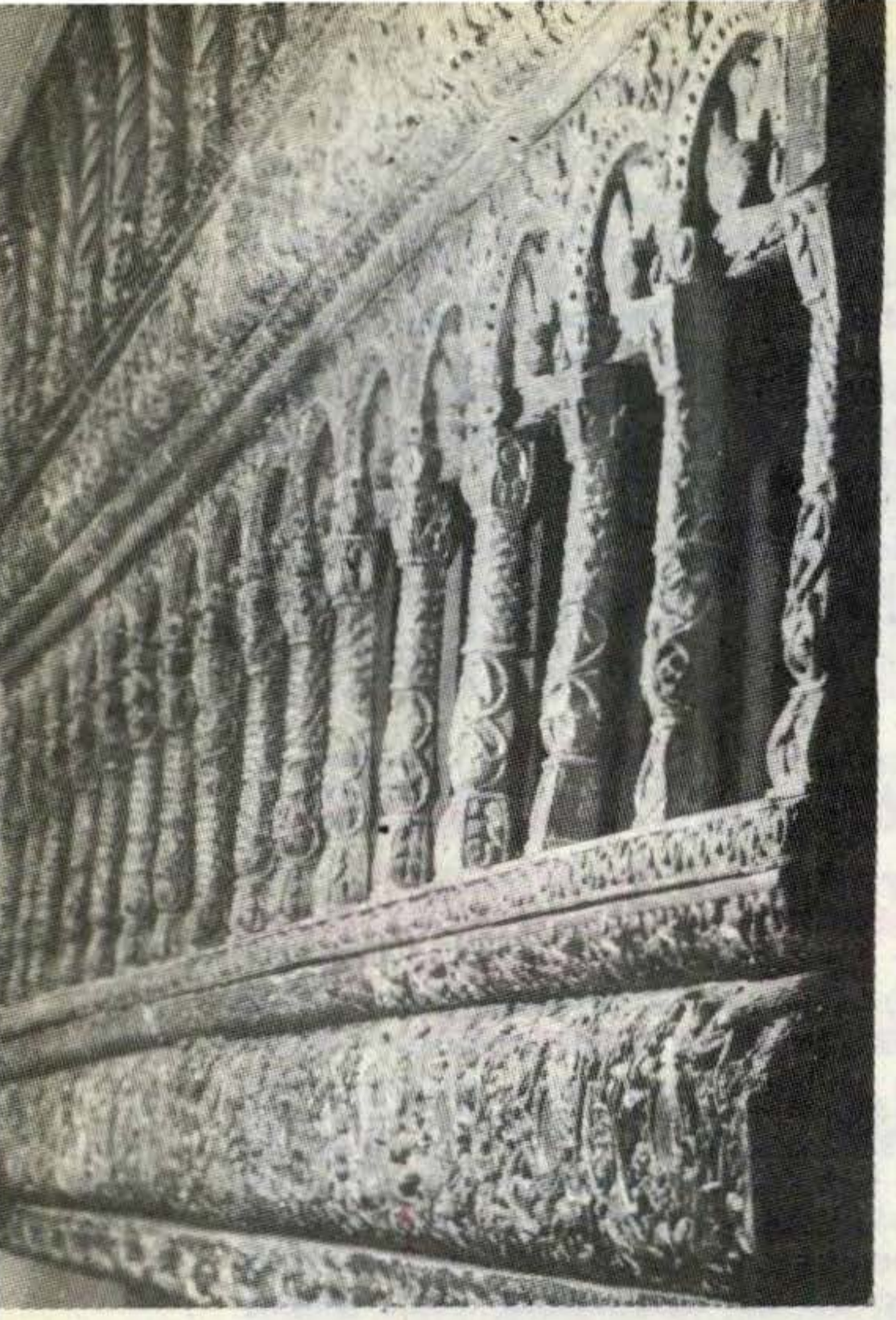

MENIREA UNUI MUZEU: după ce oamenii trecutului au tăcut, să facă documentele și lespezile să vorbească

Prof. univ. dr. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU
președintele Secției de istorie și arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice, directorul Institutului de istorie „Nicolae Iorga"

Așezămînt fundamental al educației istorice, Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România sintetizează, de pe pozițiile ideologiei marxist-leniniste, drumul eroic străbătut de poporul nostru, din cele mai vechi timpuri, pînă în epoca societății socialiste multilateral dezvoltate pe care o construim astăzi. Numeroșii săi vizitatori cercetează, cu deosebit interes și emoție, cele aproape 30 000 exponate, strălucită ilustrare a patrimoniului civilizației românești, prezentate pe o suprafață de peste 15 000 metri pătrați.

Prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu înfățișează cititorilor noștri cîteva din principalele coordonate ale concepției pe care se bazează organizarea acestui remarcabil lăcaș de cultură.

— Care este specificul noului muzeu inaugurat în capitala patriei noastre și căror comandamente le răspunde el?

În lume există muzee istorice interesante, care au fost realizate de colecționari pasionați sau care s-au dezvoltat din colecții particulare, după criterii ținînd mai mult sau mai puțin de domeniul hazardului. Sînt însă și muzee — și este cazul Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România — în care exponatele, selecționate cu grijă, au fost subordonate unei tematici. Se caută să se ofere vizitatorului o imagine cît mai exactă a ceea ce s-a urmărit prin această tematică. Scopul este acela de a reda imaginea trecutului poporului român, creația sa materială și spirituală, în tot ce au ele mai caracteristic. Prin mărturiile sale, muzeul evocă sugestiv — cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — „istoria milenară a poporului român, cultura materială și spirituală, tradițiile luptei comune a poporului român și a naționalităților conlocuitoare, pentru eliberare socială și independență națională. Exponatele redau veridic eroismul luptei clasei muncitoare, sub conducerea Partidului Comunist Român, pentru cucerirea puterii politice, triumful socialismului pe pămîntul României, înfățișează contribuția poporului român la civilizația umană".

— Ce înseamnă — în principiu şi în fapt — un muzeu al istoriei poporului român ?

După părerea mea, o oglindă a conştiinţei de sine a acestui popor. El este menit să redea experienţa de viaţă şi de luptă a maselor populare şi a conducătorilor acestora, care, prin fapta lor, au slujit interesele ţării.

Muzeul oferă publicului elemente de conştiinţă a trecutului şi prezentului care ne sînt necesare pentru a ne croi în mod conştient viitorul.

— În ce fel sînt puse în evidenţă atît rolul maselor în făurirea istoriei noastre multiseculare, cît şi creaţia marilor personalităţi care au ilustrat-o ?

Marea majoritate a exponatelor scot în relief că poporul a fost şi este creatorul bunurilor materiale şi spirituale. Multe obiecte, fotografii, statistici, diagrame etc., reflectă situaţia maselor populare, evidenţiind rezistenţa lor îndelungată faţă de diferitele forme ale asupririi. Cu alte cuvinte, obiectele muzeistice exprimă, cu o mare putere de convingere, faptul că poporul reprezintă forţa activă a societăţii, care în decursul mileniilor a stat de strajă pămîntului strămoşesc şi a apărat, cu neînfricare, libertatea şi demnitatea omului pe aceste meleaguri. Sublinierea rolului maselor populare nu poate fi ruptă — şi nu este ruptă în ansamblul exponatelor — de sublinierea rolului marilor personalităţi, conducători de stat sau căpetenii ridicate din sînul poporului, în împrejurările unor dramatice încleştări, personalităţi care au întruchipat idealurile maselor populare, de apărare a gliei străbune, a independenţei naţionale, a libertăţii sociale.

Un aspect deosebit de important : unelte şi produse de bază ale muncii, ca şi tezaure de o rară frumuseţe, ilustrează continuitatea milenară a poporului nostru pe tărîmurile locuite astăzi de el. Muzeul contribuie astfel, prin mijloacele sale specifice, alături de celelalte modalităţi ale ştiinţei istorice, la exprimarea acestui adevăr. Datelor din izvoarele scrise li se adaugă exponate, obiecte care întăresc conştiinţa continuităţii poporului român, a permanenţei vieţii lui de stat, a forţei şi originalităţii culturii sale.

— Cum sînt prezentate apariţia proletariatului şi apoi a partidului său de avangardă, ca şi rolul acestuia în făurirea istoriei contemporane a României ?

Documente dintre cele mai elocvente marchează prezenţa clasei muncitoare, cel mai însemnat vlăstar al epocii contemporane a istoriei, şi a cîrmaciului ei încercat, Partidul Comunist Român, în viaţa poporului român. Sînt, de asemenea, prezentate exponate din domeniul literaturii marxiste şi al presei muncitoreşti din ţara noastră, care ilustrează pătrunderea teoriei revoluţionare în rîndurile clasei muncitoare din România, creşterea conştiinţei sale de clasă.

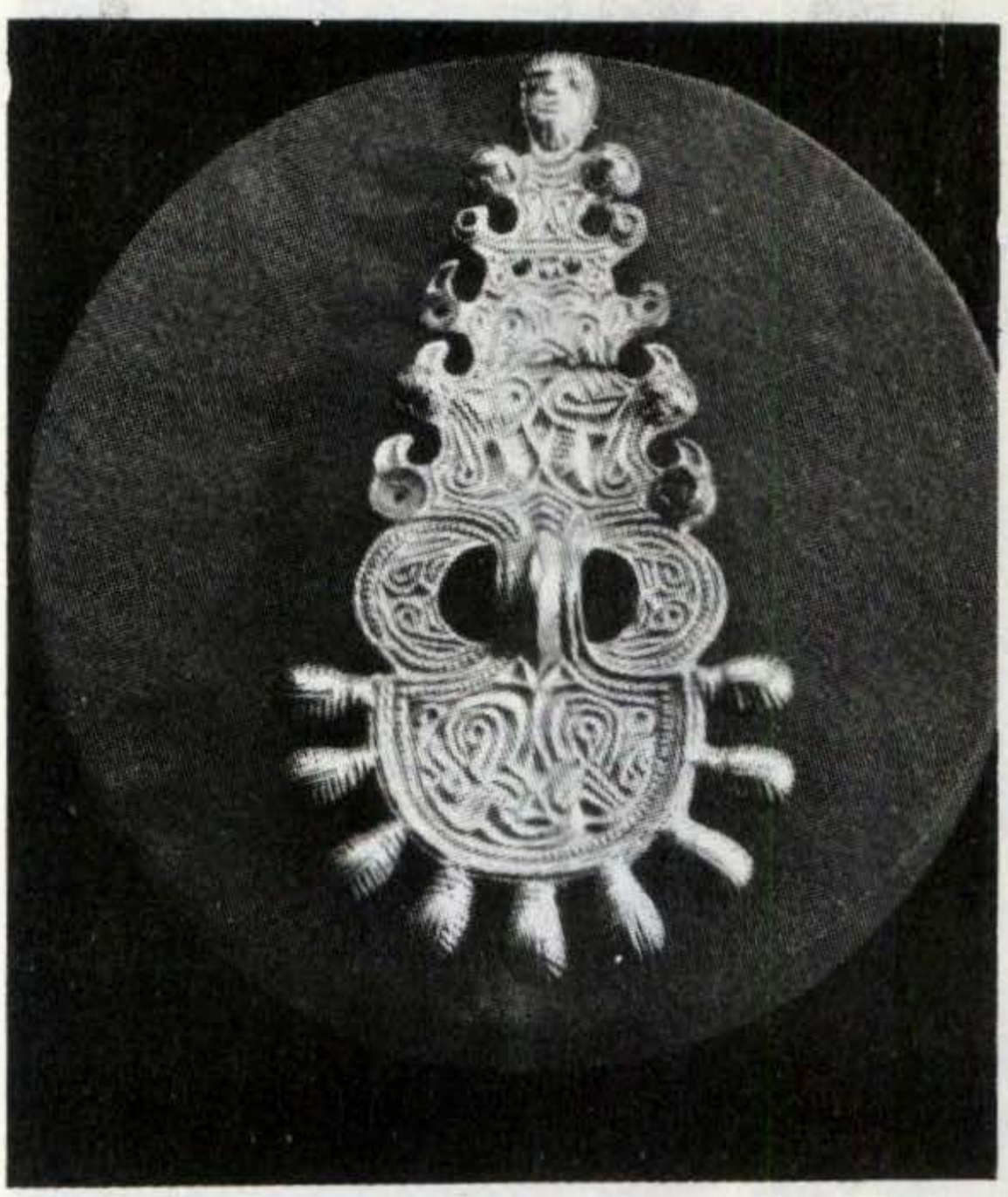

Podoabă din tezaurul descoperit la Coşoveni, jud. Dolj, datînd din sec. VII e.n.

În p. 22 : *tîmpla Mitropoliei din Tîrgovişte*

În această privinţă, există un expresiv muzeu specializat, Muzeul de Istorie a Partidului Comunist, a Mişcării Revoluţionare şi Democratice din România. Consider că în cadrul Muzeului Naţional, ar putea fi folosită, în mai largă măsură, cartografierea răspîndirii teoriei revoluţionare în mediile muncitoreşti şi intelectuale, formele în care se făcea simţită, ecoul pe care manifestările clasei muncitoare din România l-au avut pe plan internaţional.

— Ce loc ocupă în muzeu aportul original al poporului nostru în concertul istoriei şi culturii universale ?

(Continuare în p. 89)

Din cronica Rezistenței antifasciste

Un om înfruntă tenebrele

CRISTIAN POPIȘTEANU

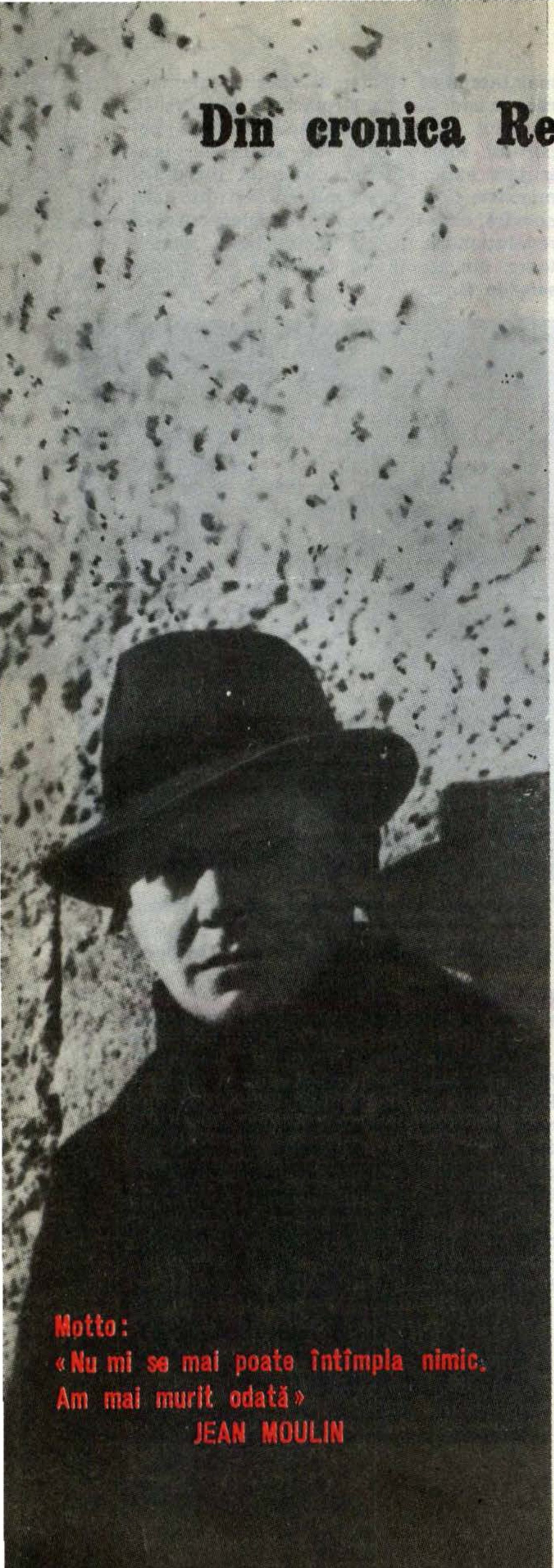

Motto:
«Nu mi se mai poate întîmpla nimic. Am mai murit odată»
JEAN MOULIN

„...Biet rege chinuit de umbre. Privește poporul tău de umbre ridicîndu-se în noaptea de iunie înstelată de torturi. Iată zgomotul asurzitor al tancurilor germane care se îndreaptă către Normandia, spărgînd lamentările prelungi ale animalelor trezite: datorită ție, blindatele nu vor ajunge la timp. Iar cînd ofensiva aliaților începe, privește, prefectule, cum în toate orașele Franței se ivesc comisarii republicii — în afara celor care au fost uciși! Tu ai pizmuit, ca și noi, pe fabuloșii hoinari ai lui Leclerc: privește, lupătorule, hoinarii ieșind pe brînci din vizuinile lor de stejar și oprind cu mîinile lor de țărani, antrenate în mînuirea aruncătoarelor de flăcări, una dintre primele divizii blindate ale imperiului hitlerist, divizia Das Reich!...“

Vocea exaltantă a lui André Malraux se răsfrînge și revine apoi într-o împletire cu vîntul ce răscolește frunzele copacilor și stindardele drapelelor, mult departe de Sena în apropierea căreia o întreagă țară reintegrează istoriei sale pe unul dintre nenumărații săi eroi.

Figura și personalitatea lui Jean Moulin mi-au fost înfățișate de André Mal-

raux puțin timp după ce rostise ultimul omagiu la ceremonia de la Pantheonul eroilor Franței. **Martiriul lui Jean Moulin** — îmi spunea atunci Malraux — **închide în el o pagină din înfruntarea omului cu forțele dezlănțuite ale tenebrelor. Nu jertfa lui Jean Moulin — doar una dintr-un cortegiu de milioane de umbre sacrificate în fața satanei hitleriste — ci jerba demnității sale eroice a ajuns pînă la noi. Dacă Jean Moulin ar fi supraviețuit și ar fi murit ministru sau mareșal ne-am fi întors de la funeraliile sale altfel decît de la cele ale unui martir. Eu nu vă pot oferi decît acest disc în care am spus ceea ce martiriul lui Jean Moulin mi-a inspirat.**

Am reîntîlnit mai tîrziu gîndurile lui Malraux în **Antimemoriile** sale, iar abia acum cîteva săptămîni am avut prilejul de a trece prin locurile unde se înalță monumentul închinat memoriei lui Moulin, la Chartres, lîngă celebra Catedrală de opt veacuri și lîngă prefectura unde el a fost supus prima dată torturii naziste.

Cazul Barbie-Altman, izbucnit la începutul acestui an — și care nu a fost încă elucidat — a atras din nou atenția opiniei publice asupra călăului din Lyon, principalul schingiuitor al lui Jean Moulin. Și, indiferent dacă Klaus Altman din Bolivia, alias Klaus Barbie, șeful Gestapoului din Lyon, găsește sau nu plasament pentru declarațiile sale dezvinovățitoare în presa de senzație (declarații care au atras protestul Laurei Moulin, ca și al multor ziare franceze), și indiferent dacă el va fi sau nu extrădat și judecat, și indiferent dacă autenticul trădător va mai putea fi vreodată recuperat, a-l înfățișa pe Jean Moulin cititorilor **Magazinului istoric** înseamnă mai mult decît o datorie, înseamnă a le deschide încă un dosar al istoriei. Al celei mai recente istorii a luptei popoarelor împotriva fascismului. Iată deci cîteva dintre punțile vieții pe care a pășit, a luptat, a suferit Jean Moulin ; punți pe care el le-a străbătut asemenea unui cavaler al speranței, nutrind neclintită credința că noaptea nazistă nu va fi veșnică.

Nu departe de Saint-Sulpice, în inima Cartierului Latin

In după-amiaza zilei de 27 mai 1943, nici Otto Abetz, atotputernicul ambasador al celui de-al III-lea Reich la Paris, nici generalul von Stülpnagel, atotputernicul comandant nazist al capitalei franceze, nu bănuiau că în inima Cartierului Latin, la etajul I al unei vechi clădiri de pe strada Four nr. 48, se juca un act deosebit de grav pentru soarta ocupației hitleriste. Mai puțin de douăzeci de oameni reuniți în această casă, reprezentînd opt mișcări, două organizații sindicale și șase partide politice se întruniseră — mulți dintre ei fără să se cunoască — pentru a hotărî soarta Rezistenței franceze. Erau reprezentate toate organizațiile și organismele care, într-un fel sau altul, luptau împotriva ocupantului ; erau de față reprezentanți din nord și din sud, reprezentanții muncitorilor și ai catolicilor, ai socialiștilor și ai radicalilor, ai comuniștilor și ai gaullîștilor, ai țăranilor și ai armatei secrete, ai tinerilor și ai guvernului Franței combatante de la Londra al generalului de Gaulle. Cei desemnați să se întîlnească între stațiile de metrou Rennes și Saint-Sulpice nu cunoșteau adresa spre care se îndreptau. După toate regulile clandestinității, delegații s-au întîlnit cîte doi-trei, apoi s-au îndreptat spre un punct comun din Cartierul Latin, de unde un agent de legătură i-a preluat pînă la destinație.

În instrucțiunile transmise la 10 mai 1943 prin Jean Moulin, generalul de Gaulle afirma : **„În acest război în care patria își joacă soarta, formarea Consiliului Național al Rezistenței [C.N.R.], organism esențial al Franței care luptă, reprezintă un eveniment capital. Unitatea de scopuri și de sentimente, stabilită de-a lungul timpului între mase și națiunea care luptă pe pămîntul său, cu acei fii ai patriei care luptă în afara frontierelor ei, se traduce de aci înainte prin unitatea în acțiune. Pentru că despre aceasta este în primul rînd vorba : pentru ca eliberarea și victoria să fie franceze, este imperios necesar ca națiunea să se unească într-un efort autentic francez“.**

A fost o după-amiază de discuții pasionante, controversate și angajante. Decizia a fost însă unanimă : crearea Consiliului Național al Rezistenței, organism împuternicit să coordoneze întreaga activitate subterană antifascistă din Franța. Delegații Rezistenței franceze au ales, de asemenea, în unanimitate președintele Consiliului Național al Rezistenței. Era Jean Moulin. Jean Moulin care mai avea de trăit doar cîteva săptămîni și care încă înainte de acea după-amiază avertiza pe generalul de Gaulle : **„Poliției colaboraționiștilor de la Vichy și Gestapoului nu le este străină nici una din activitățile mele. Sarcina mea devine din ce în ce mai delicată, pe măsură ce dificultățile sporesc fără încetare. Sînt hotărît să rezist cît mai mult cu putință, dar dacă ar fi să dispar, nu aș avea timpul material de a pune la curent pe succesorii mei“.**

Jean Moulin avea dreptate. Deși în după-amiaza de 27 mai nu s-a petrecut nici o cădere și istoria a consemnat crearea Consiliului Național al Rezistenței franceze, deși Abetz și Stülpnagel nu știau ce se întîmplă în strada Four 48

plasa Gestapoului începuse deja să se strîngă. O notă trimisă în aceeaşi zi de Kaltenbrunner, adjunctul lui Himmler la conducerea Gestapoului, către ministrul de Externe nazist Ribbentrop semnala că Gestapoul a început să-şi infiltreze informatorii în unele organisme ale Rezistenţei de la care s-a aflat că se depun eforturi pentru coordonarea diferitelor grupări, eforturi la care participă **„şi un reprezentant din partea guvernului de la Londra, al cărui nume nu este cunoscut“.** Era prima mărturie în rapoartele Gestapoului despre Jean Moulin, cu identitatea încă nedivulgată.

Cît e frunza, cît e iarba

Istoria Rezistenţei franceze începe o dată cu nefericitul moment al capitulării de către guvernul Pétain. De la microfoanele B.B.C.-ului, generalul de Gaulle lansa pateticul apel din 18 iunie : **„Franţa a pierdut o bătălie ; dar Franţa nu a pierdut războiul“.** În oraşele şi satele Franţei ocupate, în zona sudului încă neatinsă de cizma nazistă, în teritoriile de peste mări, în sute şi mii de locuri, flacăra Rezistenţei începea să pîlpîie. Maurice Thorez şi Jacques Duclos, în numele Partidului Comunist Francez, lansează chemarea : **„Masele cer ca Franţa să aparţină francezilor şi exprimă voinţa de independenţă a unui întreg popor“.**

Începea lunga epopee a soldaţilor fără uniformă din rîndul cărora aveau să cadă mii şi mii de luptători, dar pentru care noţiunea de Franţa era incompatibilă cu drapelul crucii încîrligate fluturînd umilitor pe Champs-Elysées. Anii 1940-1941-1942 au fost martorii apariţiei, închegării, organizării Rezistenţei franceze. **Soldaţii Rezistenţei au întreprins acţiuni dintre cele mai importante : au incendiat gări şi depozite de benzină, au barat cu cabluri şoselele, au minat poduri, au atacat instituţii germane şi centrele de recrutare a mîinii de lucru destinate Germaniei. Pe măsură ce numărul combatanţilor creştea, lupta devenea mai crîncenă şi lua amploare.**

Agresiunea Germaniei hitleriste împotriva Uniunii Sovietice a făcut ca mişcarea de Rezistenţă să-şi intensifice acţiunile atît în Franţa cît şi în alte ţări. Loviturile date de către armata sovietică hitleriştilor contribuiau la slăbirea forţei lor şi, prin aceasta, la creşterea eficienţei mişcării de Rezistenţă a popoarelor din ţările vremelnic ocupate.

Din 1942, ofensiva hitleristă vizînd Moscova fiind oprită, şi mai ales după înfrîngerea suferită la Stalingrad, mitul invin-

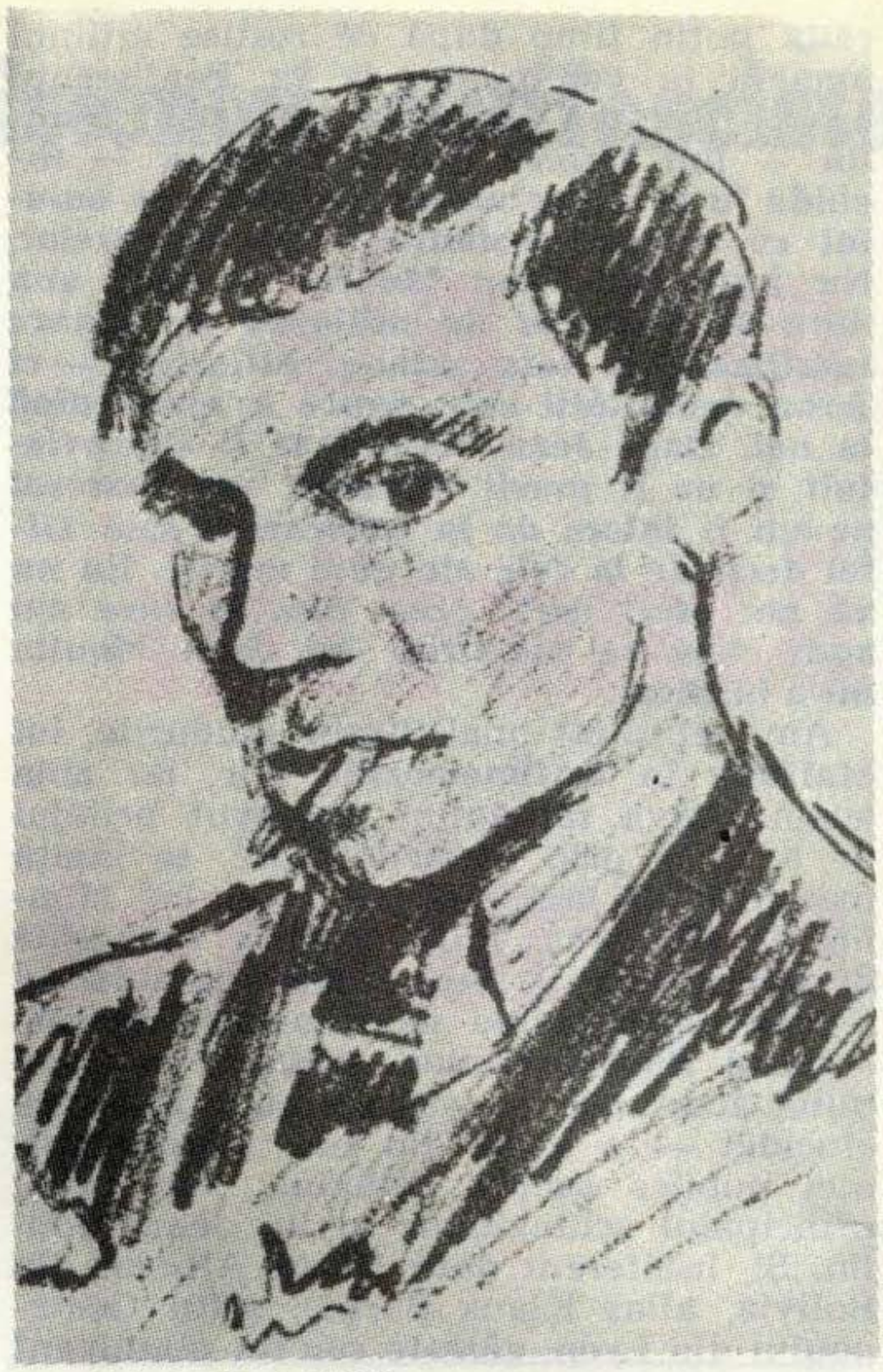

Autoportret (1930)

cibilităţii armatei hitleriste s-a prăbuşit şi războiul a luat o altă întorsătură.

În acest context, în Franţa mişcarea de Rezistenţă a căpătat şi mai mare amploare. La apelul Partidului Comunist Francez, au luat fiinţă formaţii de luptă mai mari — Franc-tireurs et Partisans Français (F.T.P.F.), combatanţii grupelor internaţionale — care luptaseră alături de republicanii spanioli — au fost încorporaţi noilor formaţii, aducînd cu ei o experienţă preţioasă, cîştigată în acţiunile desfăşurate pînă atunci. În cursul anului, efectivele F.T.P.F. s-au înmulţit considerabil, în special în urma promulgării legii „serviciului de muncă obligatoriu“ în toamna anului 1942. Un mare număr de tineri refuzau să se supună acestei legi şi să plece în Germania. Aceşti „refractari“ au îngroşat rîndurile franctirorilor, formînd baza maquisului.

În toată Franţa, lupta armată s-a organizat în condiţiile deosebit de grele ale clandestinităţii şi ale represiunii barbare exercitată de către forţele hitleriste şi de către colaboraţioniştii de la Vichy. Alături de organizaţa militară condusă de

LE GENERAL DE GAULLE

TRES SECRET

Mon cher ami,

La présence simultanée à Londres de Bernard et de Charvet a permis d'établir l'entente entre leurs deux mouvements de résistance, et de fixer les conditions de leur activité sous l'autorité du Comité National.

J'ai vivement regretté votre absence pendant cette mise au point. Je pense, cependant, que les dispositions qui ont été arrêtées faciliteront l'exécution de la mission qui vous est confiée.

Vous aurez à assurer la présidence du comité de coordination au sein duquel seront représentés les trois principaux mouvements de résistance: "COMBAT", "FRANC-TIREUR", "LIBERATION". Vous continuerez d'autre part comme représentant du Comité National en zone non-occupée, à prendre

tous les contact politiques que vous jugerez opportuns. Vous pourrez y employer certains de nos agents qui vous sont directement subordonnés.

Toutes organisations de résistance, quel que soit leur caractère, autres que les trois grands mouvements groupés par le comité de coordination, devront être invitées à affilier leurs adhérents à l'un de ces mouvements et à verser leurs groupes d'action dans les unités de l'armée secrète en cours de constitution. Il convient en effet d'éviter la prolifération de multiples petites organisations qui risqueraient de se gêner mutuellement, de susciter des rivalités et de créer la confusion.

Je tiens à vous redire que vous avez mon entière confiance et je vous adresse toutes mes amitiés.

Ch. de Gaulle

Foarte secret : de la Charles de Gaulle către Jean Moulin

către Partidul Comunist Francez — Francstireurs et Partisans Français — în cadrul căreia se grupau şi detaşamentele de francstirori şi partizani străini — între care un număr de antifascişti români — au apărut alte organizaţii militare, ca, de pildă, „Organizaţia rezistenţei armate“ din care făceau parte mai ales foşti militari francezi, precum şi diverse grupări politico-militare, ca „Libération“, „Combat“, „Groupes Francs“, „Armée secrète“ etc. Toate aceste organizaţii ale Rezistenţei erau cele care aveau să se unească mai tîrziu, după crearea Consiliului Naţional al Rezistenţei, sub comandamentul unic al Forţelor franceze din interior (F.F.I.)

Treptat, s-au stabilit legături mai strînse între organizaţiile Rezistenţei care se găseau pe teritoriul francez, datorită eforturilor susţinute ale comuniştilor francezi şi ale altor patrioţi clarvăzători. Coordonarea activităţii lor militare şi politice a luat forme mai organizate şi s-a materializat prin crearea Consiliului Naţional al Rezistenţei pe teritoriul Franţei ocupate. Voinţa de luptă a patrioţilor, încrederea lor în necesitatea de a uni toate forţele pentru a desfăşura o acţiune eficace, au triumfat asupra obstacolelor ridicate de către unele elemente în calea mobilizării maselor largi în vederea luptei.

Istoria a demonstrat de partea cui a fost dreptatea. Şi dacă au trebuit acceptate cele mai mari sacrificii (numai Partidul Comunist Francez, supranumit Partidul Împuşcaţilor, a numărat peste 70 000 membri asasinaţi de fascişti), poporul francez şi-a eliberat el însuşi Capitala şi aproape jumătate din teritoriul naţional, aducînd astfel aliaţilor un ajutor inestimabil. Scriitorul american Cornelius Ryan remarcă marele aport al Rezistenţei franceze împotriva cotropitorilor înainte de debarcarea aliaţilor în Normandia, referindu-se la feroviari şi poştaşi :

„Cine [...] din afara teritoriului Franţei ştie, de pildă, [...] că afară de forţa celor 400 000 din F.F.I., 100 000 feroviari lucrau pentru Rezistenţă şi sabotau constant mişcările trupelor duşmane? Acestui număr trebuie să-i adăugăm pe cei aproape 100 000 poştaşi, care au reuşit să paralizeze total comunicaţiile între duşmani“.

În aspra epopee a Rezistenței, omul care avea să fie ales, la 27 mai 1943, președintele Consiliului Național al Rezistenței și-a luat îndată locul. Republican și laic, fiu al unui profesor de istorie, fidel el însuși marii istorii a Franței, slujind cu ardoare Frontul Popular (în 1935 era primul colaborator al ministrului Aerului, Pierre Cot) îndrăgostit de pictură și de artele plastice, Jean Moulin devenise în 1937 cel mai tînăr prefect din țara sa. La 17 iunie 1940, chiar în ziua armistițiului, el încearcă să se sinucidă la Chartres. Motivul ? Torturile la care îl supuseseră primele unități de ocupație naziste, deoarece refuzase să pactizeze cu Wehrmachtul. Supraviețui, însă o lungă cicatrice îi va brăzda gîtul și-l va face să poarte deseori un fular pentru a o acoperi. La 2 noiembrie 1940, guvernul de la Vichy îl revocă din funcțiile sale. Începu cursa falselor identități, a denunțărilor și a urmăririlor, a caselor conspirative, a pașapoartelor trucate, a întrunirilor și ieșirilor ilegale din propria-i patrie.

„Caporal Mercier, vă recunoaștem ca pe unul dintre combatanții noștri pentru eliberarea Franței, în onoare și victorie“

In noaptea Anului nou 1942 *, o parașută britanică se deschidea pe cerul provensal. Jean Moulin (alias Max, Rex, Regis, Mercier **, Ker, Marchand, Martel) revenea în Franța ca purtător al mesajului de încredere al generalului de Gaulle — pe care-l întîlnise în decembrie la Londra — pentru unificarea forțelor Rezisten-

* Robert Aron susține, în lucrarea sa citată la microfișier, că este vorba de noaptea de 1 spre 2 ianuarie 1942.

** Numele clandestin pe care îl purta în capitala engleză și prin care generalul de Gaulle a însoțit decorarea lui Jean Moulin cu Croix de la Libération.

La Fort Montluc, sub interogatoriile schingiuitorului Klaus Barbie, a început martiriul lui Jean Moulin

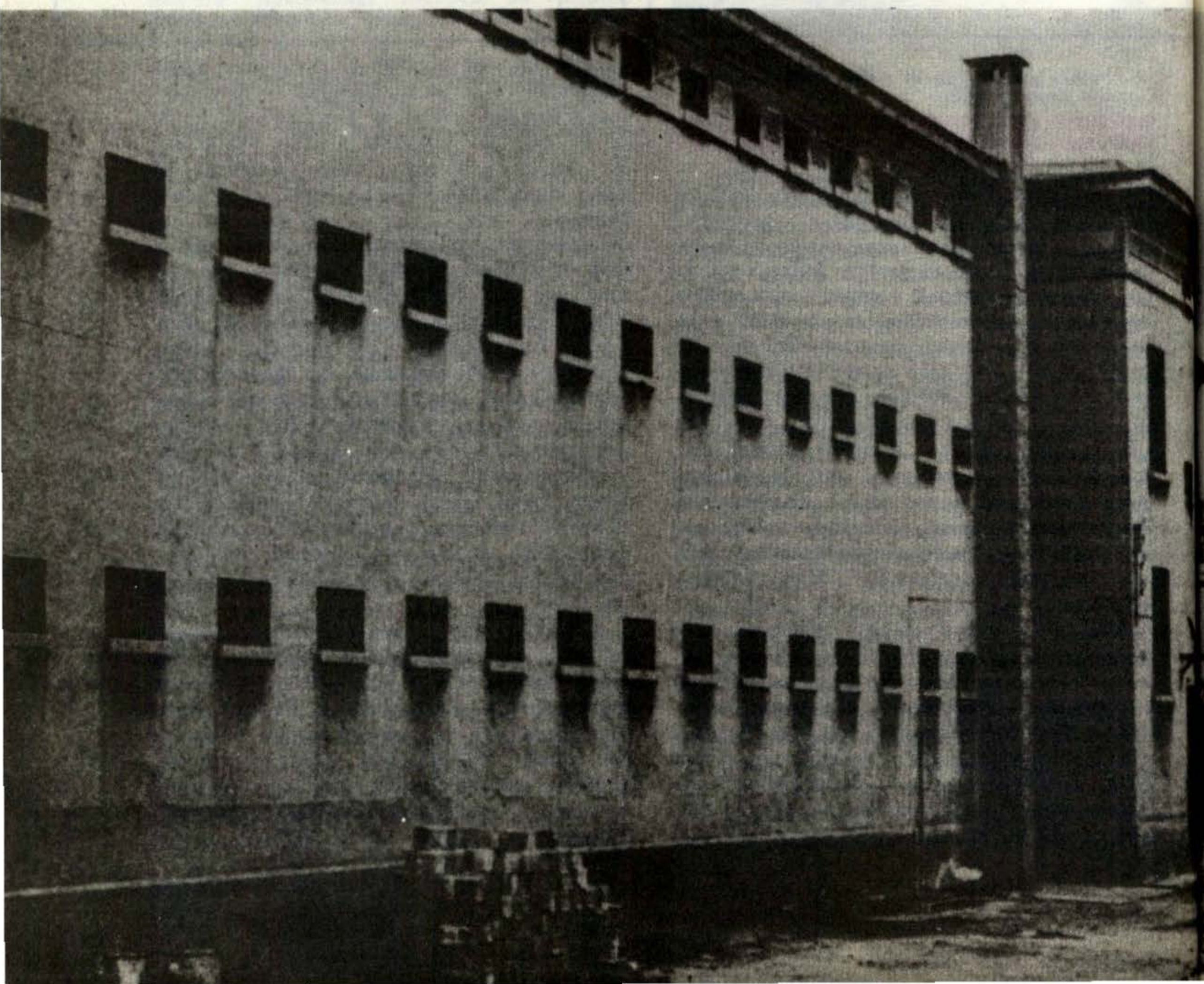

ței. Cincisprezece luni a acționat Jean Moulin pe teritoriul național. Întîi în sud, în zona de sub jurisdicția guvernului de la Vichy, apoi în nord, el stabilește legătura cu organizația armatei secrete condusă de generalul Delestraint, cu grupurile Francs-tireurs et Partisans, Combat, Libération, cu toate partidele și grupările antifasciste, creează un birou clandestin de presă, întemeiază un centru general de studii. În sfîrșit, marile obiective sînt atinse. Mai întîi Comitetul de coordonare a mișcărilor și grupărilor de Rezistență, apoi Consiliul Național al Rezistenței.

Parcurgînd sutele de documente ale acelor luni fierbinți, citind mărturiile oamenilor cu care a colaborat în acest gigantic efort național în care trebuiau depășite asperități și înmănunchiate energii greu de apreciat astăzi, ascultîndu-l pe André Malraux (**„Jean Moulin nu are cîtuși de puțin nevoie să-și aroge o glorie care nu-i aparține : nu el a creat Combat, Libération, Franc-tireurs, ci Frenay, d'Astier, Jean Pierre Levy. Nu el a creat numeroasele mișcări din zona de nord al căror nume va fi păstrat de istorie. Nu el a creat regimentele, dar el este acela care a făurit armata. O dată cu acțiunea lui Jean Moulin, preistoria Rezistenței a luat sfîrșit“**), capeți limpede imaginea personalității acestui „prefect de stînga“, care vedea în unitatea Rezistenței mijlocul capital al luptei pentru unitatea națiunii împotriva fascismului. Și din cînd în cînd, printre sutele de pagini de rapoarte precise, aproape cifrice, întrezărești legenda. Fără acest sentiment al legendei, Rezistența nu s-ar fi dovedit o forță capabilă să înfrunte impecabila mașină de război nazistă, să sfideze moartea la fiecare pas, să creadă mai presus de orice în demnitate, libertate, independență.

Un martor al scenei decorării lui Jean Moulin, în martie 1943, descrie emoția omului vestit pentru desăvîrșita sa stăpînire de sine : **„Și în timp ce de Gaulle îl îmbrățișa, o lacrimă grea, de recunoștință, de mîndrie și de neînduplecată voință se strecura încet pe obrazul palid al tovarășului nostru Moulin“.**

„Martiriul lui Jean Moulin închide în el o pagină din înfruntarea omului cu forțele dezlănțuite ale tenebrelor“

Aterizînd din nou în Franţa, la 21 martie 1943, Jean Moulin mai avea la dispoziţie doar două luni de libertate. Sînt exact lunile în care şi-a dus la capăt marea misiune.

Caricatura călăului

Există şi astăzi numeroase împrejurări rămase nedesluşite în privinţa arestării lui Jean Moulin. Este însă fapt stabilit, aşa cum o spune Malraux, că **„trădarea şi-a jucat rolul, aşa după cum şi destinul şi l-a jucat pe al său, făcînd ca celor 45 minute de întîrziere a lui Jean Moulin (aproape totdeauna punctual la întîlnirile conspirative) să le corespundă o lungă întîrziere a poliţiei germane“.** Se poate presupune că dacă ar fi ajuns la timp la această fatală reuniune din 21 iunie de lîngă Lyon, la medicul din Caluire, Jean Moulin ar fi putut evita arestarea.

Nu o presimţire îl făcea pe Jean Moulin să scrie amintitul avertisment din raportul către generalul de Gaulle, ci conştiinţa pericolului iminent, antrenamentul ilegalistului de cursă lungă, semnele căderilor care-l puneau pe gînduri.

Iată schiţate, pe bază de reconstituiri, ultimele acte din viaţa lui Jean Moulin.

Povesteşte Emmanuel d'Astier, unul dintre fruntaşii Rezistenţei franceze.

„De cîteva săptămîni, [mai 1943 — C.P.] Gestapoul şi Kaltenbrunner, la Berlin, prinseseră urma. Cineva din Rezistenţă trecuse la nemţi. Multon, poreclit Lunel, avea să le permită să ne decimeze la Marsilia (unde mai mult de o sută dintre ai noştri fuseseră arestaţi), apoi la Lyon. Cutiile de scrisori, legăturile — serviciul Sabotage-Fer *, Biroul armatei secrete — erau în mîinile lor. La 9 iunie, generalul Delestraint, cu numele conspirativ Mars, şi doi dintre colaboratorii săi au fost ridicaţi din staţia de metrou La Muette. Moulin vedea cum armata sa secretă era în pericol de a se dezagrega. Se hotărăşte să plece la Lyon, capitala mişcărilor unite, pentru a face faţă situaţiei şi a desemna noi responsabili. În ascunzătoarea sa din strada Dulong, înainte de plecare, îi spune lui Pierre Meunier că

* Condus de Hardy — omul asupra căruia planează pînă azi cele mai multe suspiciuni legate de căderea lui Moulin.

se va întoarce pentru a-şi sărbători onomastica. Pune la păstrare o sticlă de vin vechi. A rămas neatinsă pînă astăzi".

La Fort Montluc, în apropiere de mica Gară de Est din Lyon, unde Moulin a fost transportat la puţin timp după arestare şi identificat după două-trei zile, torturile au atins apogeul. În întreg sudul Franţei, Fort Montluc se bucura de sinistrul renume de anticameră a morţii. Zece mii de persoane au fost arestate şi triate acolo. 1 046 dintre cei arestaţi au fost împuşcaţi, iar alţi 6 000 patrioţi au decedat în urma interogatoriilor sau au dispărut fără urme în abatoarele lagărelor de concentrare.

Despre supliciul lui Jean Moulin povesteşte Laura Moulin.

„Rolul său s-a sfîrşit. Acum începe calvarul. Batjocorit, bătut crîncen, cu capul sîngerînd, cu ruptura organelor interne, el atinse culmea suferinţei omeneşti fără să trădeze un singur secret, el, care le cunoştea pe toate".

Ultimele sale zile le povesteşte Christian Pineau, unul dintre liderii Partidului Socialist Francez, arestat cîteva săptămîni înaintea lui Jean Moulin, cu care se găsea în aceeaşi închisoare.

„În timpul plimbării din dimineaţa aceea, am încercat o vie emoţie. Printre noii deţinuţi care se învîrtesc în cerc în curtea interioară, îl recunosc pe Max Moulin... Arestarea lui Max este o catastrofă pentru Rezistenţă. Nu pentru că s-ar putea pune la îndoială, fie şi o singură clipă, curajul acestui om. El nu va vorbi, orice i s-ar întîmpla. Dar el ţinea în mînă firele atîtor acţiuni, încît sarcina de a le reînnoda va fi foarte grea. Dacă debarcarea va avea loc la toamnă, pregătirea ei pe teritoriul francez va fi considerabil întîrziată.

Desigur, nu schimbăm nici cel mai mic semn de recunoaştere ; o singură privire a fost de ajuns pentru a ne spune totul.

A doua zi Max este încă la plimbare, cu figura suptă, cu ochii umflaţi. A treia zi, el nu mai apare.

24 iunie 1943 ! Ora şase seara. Ziua a fost aproape calmă. Uşa se deschide. Un subofiţer, cel care într-o zi mi-a dat un foc pentru a-mi aprinde ţigara, îmi face semn să vin.

«Nu te îmbrăca. Ia-ţi numai aparatul de ras».

Despre ce poate fi vorba ? De ce această comportare stranie ?

Cobor scările fără ca nici o sentinelă cu arma automată în bandulieră să mă însoţească. Subofiţerul mă scoate afară în curtea situată la nord, mă conduce către o bancă pe care un om alungit este păzit de un soldat înarmat. «Ştii să bărbiereşti ?» Cît de mare mi-a fost mirarea, oroarea, cînd mi-am dat seama că omul lungit pe bancă nu era altul decît Max Moulin. Îşi pierduse cunoştinţa, ochii erau adînciţi în fundul capului. La tîmplă avea o pată albastră foarte urîtă, printre buzele umflate se auzea un horcăit. Nu era nici o îndoială: fusese torturat de Gestapo.

«Hai» spuse din nou subofiţerul, care observase ezitarea mea.

Mă aflam acolo, cu micul meu aparat de ras în mînă înaintea acestui corp din care viaţa aproape se scursese şi căruia trebuia să-i zgîrii acum faţa.

«Aş putea avea puţină apă şi săpun ?» «Imediat».

Subofiţerul pleacă să aducă ceea ce-i cerusem. Soldatul nu se ocupă de mine, nimeni nu-i ordonase să mă păzească. Pot să mă apropii de Max, să-i ating hainele, să-i pipăi mîna îngheţată fără a-i provoca vreo reacţie. Cînd mi s-a adus apa şi săpunul, am început operaţia evitînd să ating părţile tumefiate ale feţei. Lama nu e bună — servise pentru tuns de nenumărate ori. Dar încetul cu încetul, reuşesc să rad partea de deasupra buzelor şi obrajii.

De ce această cochetărie macabră pentru un condamnat la moarte ? De ce această grijă ridicolă pentru ţinută, după grozăvia torturii ? Iată lucruri inexplicabile, care explică mentalitatea nazistă.

Subofiţerul a plecat, eu termin operaţia cu mîna tremurîndă, în timp ce soldatul priveşte indiferent parcă şi-ar aştepta rîndul într-un salon de coafură. Timpul trece. Deodată Max deschide ochii şi mă priveşte. Sînt sigur că mă recunoaşte. Dar cum putea înţelege prezenţa mea lîngă el în acel moment ? !

«De băut» murmură el. Mă întorc către soldat : «Ein wenig Wasser». Are o clipă de ezitare, ia ulcica cu apă săpunită şi merge să o clătească la fîntînă, se întoarce cu ea plină cu apă proaspătă. În acest răstimp, mă aplec către bancă şi-i şoptesc cîteva vorbe de consolare, banale, prosteşti. El pronunţă cinci-şase cuvinte în engleză pe care nu le înţeleg, într-atît îi e vocea de sfîrşită şi sacadată. Apoi bea puţin din apa pe care i-o dau şi-şi pierde din nou cunoştinţa. Cum nimeni nu venea să mă ia, mai zăbovesc lîngă el contemplîndu-i faţa imobilă, cum aş fi vegheat un mort,

în timp ce noaptea se lăsa încet şi luminile puşcăriei se aprindeau.

În timp ce subofiţerul, învîrtind cheile pe degete, urcă scările în spatele meu, Max Moulin rămîne întins pe acea bancă unde desigur ei îl vor lăsa să petreacă noaptea.

De atunci nu l-am mai văzut niciodată."

Şi poate că cel mai simbolic epilog al supliciului lui Jean Moulin — care a fost transferat la puţin timp după scena descrisă de Christian Pineau în localurile Gestapoului din Paris, pentru a muri peste cîteva zile, nu se ştie unde, în gara din Metz sau în gara din Frankfurt, în vreme ce era transportat printr-un ordin al superiorilor Gestapoului spre capitala Reichului — este modul în care el şi-a înfruntat călăul, pe Klaus Barbie.

În timpul sinistrelor interogatorii de la Fort Montluc, Barbie i-a întins lui Jean Moulin hîrtie şi un creion pentru a nota adresele şi numele celor din fruntea Rezistenţei. Moulin, ajuns aproape de capătul torturilor, le-a înapoiat peste cîteva clipe, după ce a schiţat gestul scrisului. Uitîndu-se pe hîrtia din faţa sa, Barbie a izbucnit într-o furie oarbă : Jean Moulin desenase caricatura călăului său.

După ce anul acesta, în chiar ziua aniversării apelului lui de Gaulle din 18 iunie, văzusem emoţia concetăţenilor prefectului Jean Moulin, care-i îngrijesc cu firească emoţie Casa Memorială din Chartres şi-i venerează amintirea, mai pătrund o dată cu vocea lui Malraux pe urmele ultimului său drum :

...Asemenea lui Leclerc care a intrat la Domul Invalizilor cu cortegiul său victorios pe meleagurile Africii şi în luptele din Alsacia, intră aici şi tu, Jean Moulin, cu cortegiul tău teribil. Cu cei care au murit în beciuri fără să fi vorbit, asemenea ţie ; şi chiar, ceea ce este mai îngrozitor, cu cei care au vorbit ; cu toţi deportaţii din lagărele de exterminare, cu ultimul trup căzînd sub lovitura patului de puşcă din lungile şiruri de deţinuţi ai represiunilor naziste, cu cele 8 000 fiice ale poporului francez care nu au mai revenit din închisori, cu ultima femeie omorîtă la Ravensbrück pentru a fi dat adăpost unuia dintre ai noştri ! Intră cu poporul născut din umbră şi dispărut o dată cu ea — fraţii noştri din împărăţia lor..."

MICROFIŞIER

Les roumains dans la Résistance française — I.S.I.S.P., Bucureşti, 1971 ; De la chute à la libération de Paris : Emmanuel d'Astier, Paris, 1965 ; Histoire de la Résistance en France : Henri Michel, Presses Universitaires, Paris, 1962 ; La Nuit sans ombre : Alban Vistel, 1971 ; Jean Moulin : Laure Moulin, 1969 ; Qui a trahi Jean Moulin ? Historama nr. 240/1971 ; Histoire de la Libération de la France : Robert Aron, Paris, 1959.

PLANŞELE NOASTRE

În acest număr, am consacrat planşele noastre în culori cîtorva din cele aproape 30 000 exponate aflate la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România.

① Delegaţi moldoveni la Conciliul de la Constanţa (1415) în legătură cu restaurarea unităţii în Biserica Catolică în urma mişcărilor husite. (Din Ulrich von Richental, **Concilium zu Kostencz,** Augsburg, 1483)

② Cetatea ţărănească de la Rîşnov (sec. XVIII)

③ Revoluţionari români şi greci din timpul mişcării revoluţionare de la 1821, condusă de Tudor Vladimirescu (pictură pe o icoană de epocă)

④ Sub presiunea revoluţiei din 1848, un domnitor îşi pierde tronul : Gheorghe Bibescu abdică la 13-14 iunie, guvernul provizoriu preluînd puterea în Ţara Românească

Das lxxi- blat

Hye gibt s kriechisch erczbischoff nach yr mes gewonheyt als man pflicht hie zů land den segen zů geben.

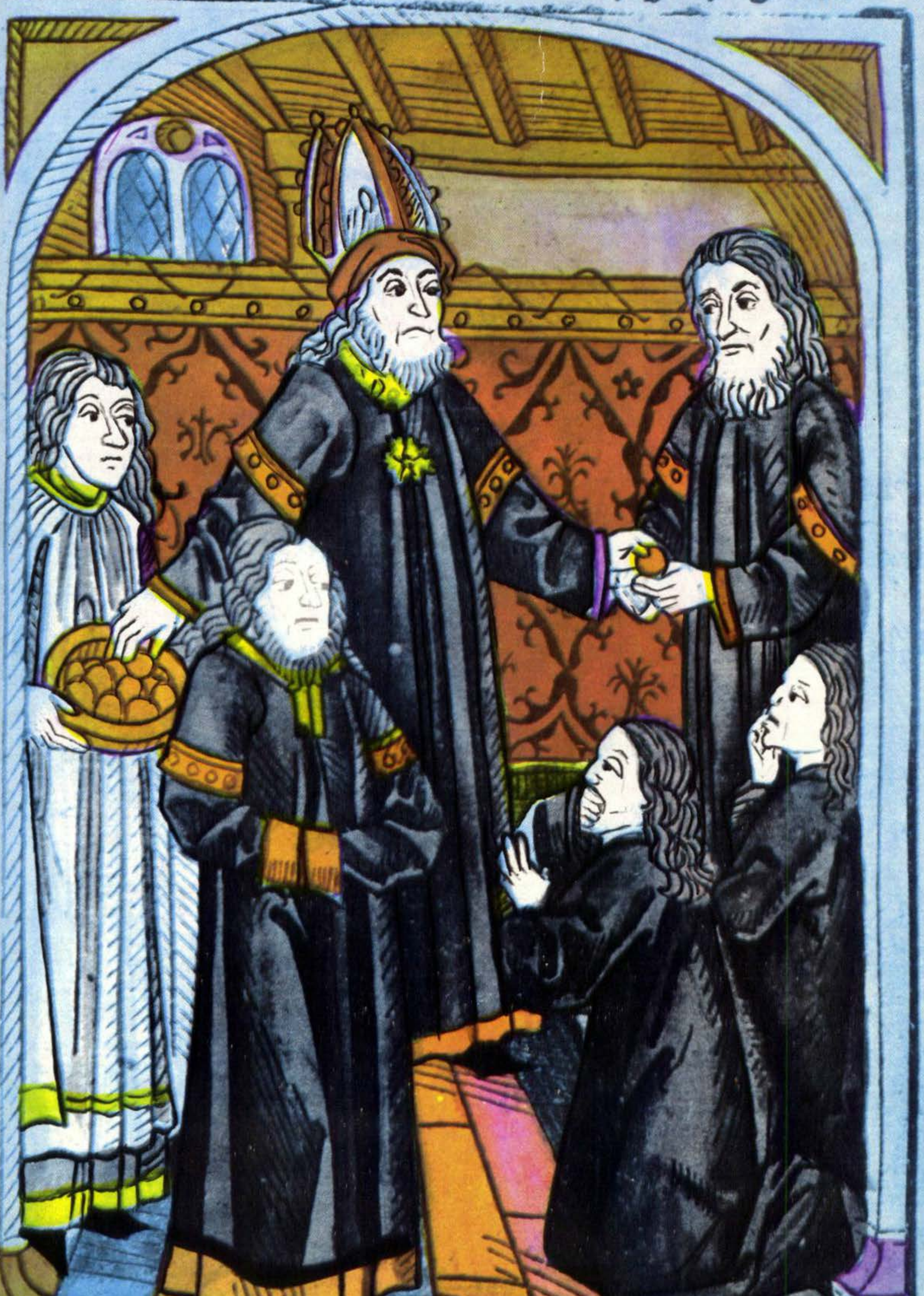

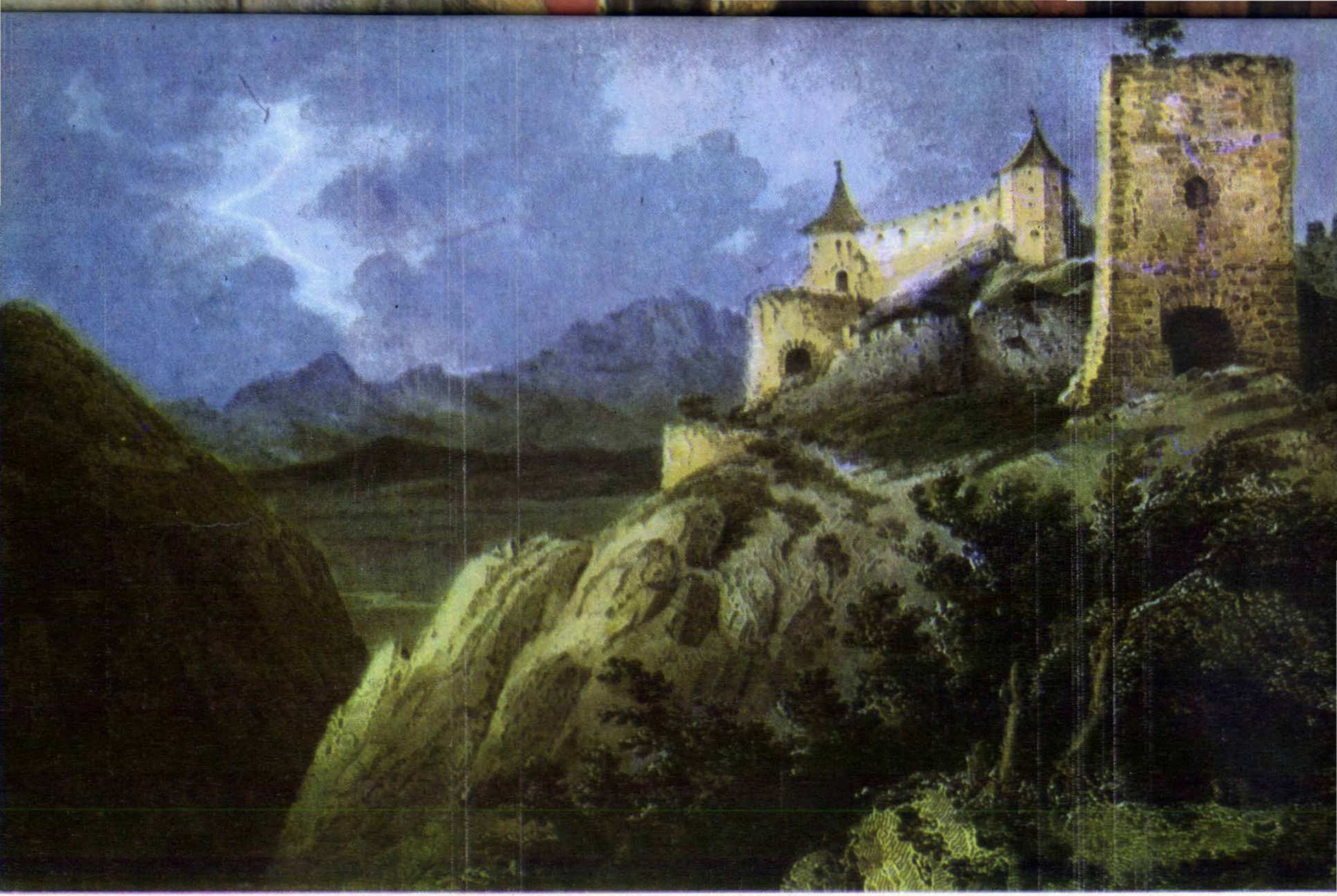

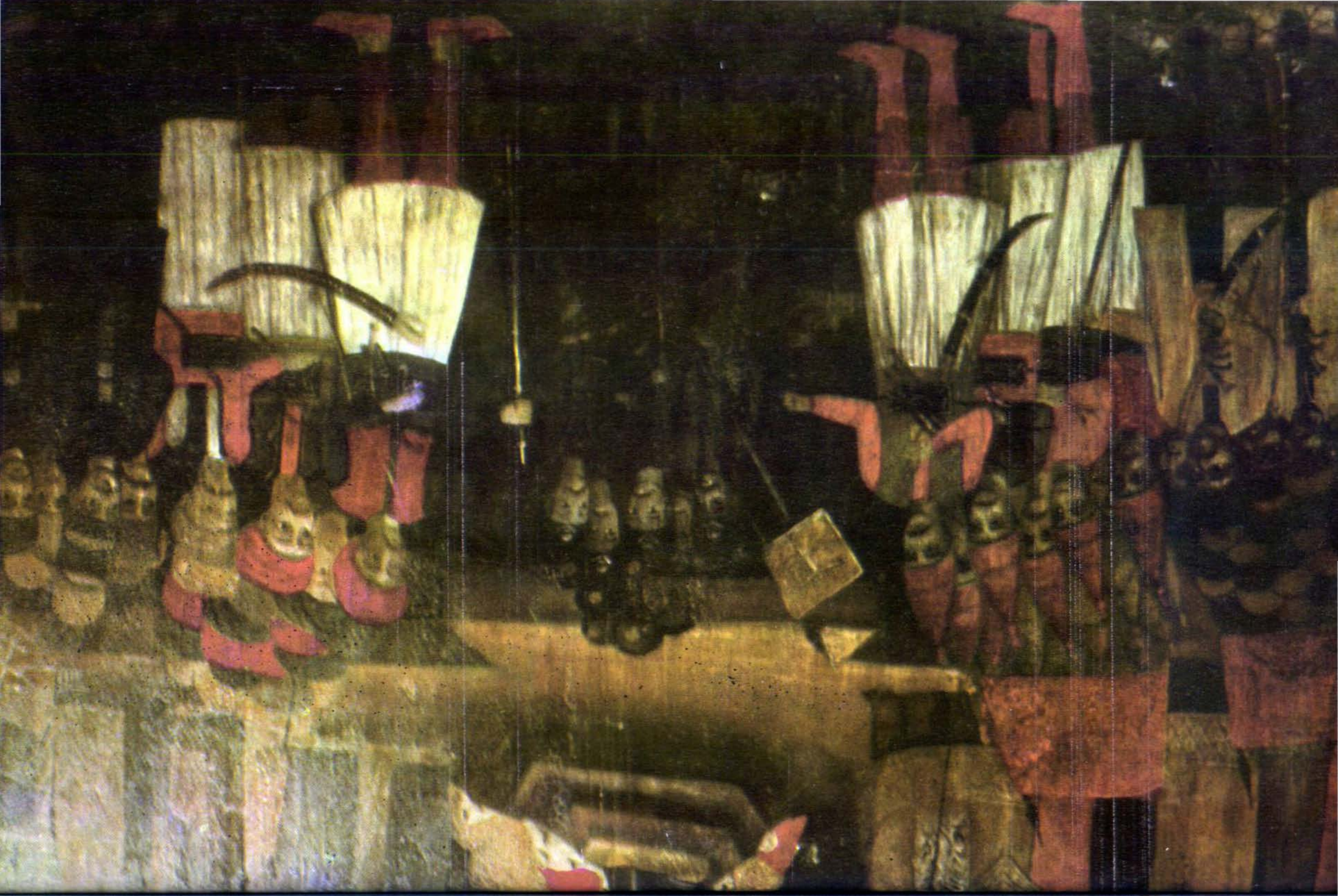

ENIGMISTICĂ

FILĂ DE ISTORIE

— enigmă: 7 litere —

Din vechi se spune că acest oraș
rămas de-atunci o strajă dunăreană
oprea viteaza armie romană.

Bătrîne cronici amintesc de-un pod
eroic, peste care într-o vară
trecură oști și vajnic se luptară
abia-nvingînd al dacilor norod...

N.R. Dezlegarea este dată nu numai de sensul poeziei, ci și de un alt procedeu de prezentare rebusistă, pe care l-a folosit cu succes B.P. Hasdeu într-o farsă făcută **Convorbirilor literare.**

PEISAJ ELEN

— ligamente —

În cer, o stea vestește asfințitul,
pe mare, singur, un vapor în larg
mai flutură o pînză pe catarg.
E-albastră apa-n zări ca infinitul.

Coloanele de marmură regală
pe țărm se-nalță pline de-nțeles.
Aici a fost un templu. Tot mai des
se macină de vreme ca de boală.

De-asupra, luna se ridică-n pripă,
ne-nfiorăm cu toți, ca la un semn.
Elada pare un muzeu solemn
cu mii de frumusețI, ca o risipă...

N.R. Se vor afla numele a șase zeități din mitologia Greciei antice (cheia : 4; 4; 3; 5; 3; 4)

ARITMOGRIF VOIEVODAL

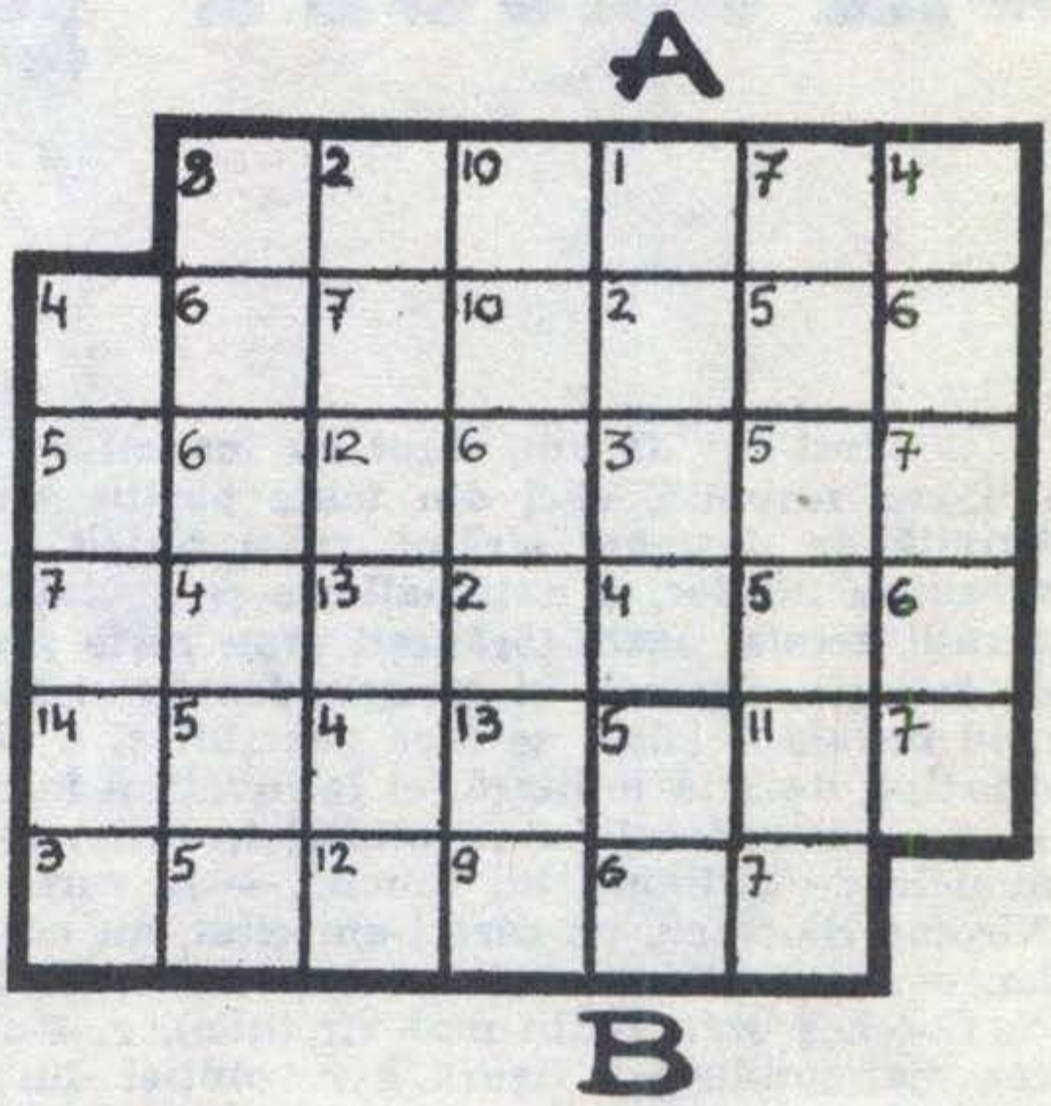

Înlocuind cifrele cu litere, veți afla, pe verticala A—B, instituția supremă a statului feudal, iar pe orizontală — numele a șase voievozi români. (Unde se repetă cifra, se repetă, desigur, și litera).

I. PATRAȘCU

SOLUȚIILE CAREULUI DIN Nr. 7

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	M	E	N	A	N	D	R	U	■	M	E	D
2	A	T	E	N	A	■	S	C	L	A	V	I
3	C	O	R	I	N	T	■	I	O	N	I	A
4	E	L	A	M	■	I	S	S	O	S	■	D
5	D	I	■	A	E	R	I	A	N	■	P	O
6	O	A	C	■	F	■	M	■	I	P	O	H
7	N	■	U	N	E	L	T	E	■	R	R	■
8	■	C	L	A	S	E	■	T	N	A	■	A
9	A	H	T	I	■	X	E	N	O	F	O	N
10	R	I	U	■	F	I	L	I	P	■	L	U
11	T	O	R	S	■	C	I	■	T	E	B	A
12	A	S	A	L	T	■	E	P	I	C	U	R

„Străbătusera biruitori pe culmi“

MARIN MIHALACHE

„Fost-am de am văzut eu însumi pe acei... moți... în acea vreme cînd inima îmi era zdrobită, căci din toate părțile vedeam naționalitatea română călcată și strivită de dușmani străini, fusei fericit a găsi acolo pe acele piscuri uriașe, pe deasupra norilor, o naționalitate și o viață românească înfocată și puternică... Generalii acestei oaste țărănești erau niște preoți și niște tineri abia ieșiți din școlile de teologie, filozofie și jurisprudență ; ei nu puseseră pînă atunci mîna pe o armă, cînd nevoia îi sili a se face generali și a cîștiga bătălii. Lipsiți de cunoștințe și de principii de artă militară, ei le învățară în mijlocul luptelor“.

Acei generali ai revoluției transilvane de la 1848-1849 — intrați în istorie sub numele de „tribunii lui Iancu“ — la care se referea marele revoluționar-democrat Nicolae Bălcescu, pe care l-am citat, au creat, într-adevăr, acolo, în mijlocul munților, o adevărată armată revoluționară. Cu toții tineri, sub 30 ani (doar S. Balint și N. Corcheș erau puțin mai vîrstnici), ei s-au dovedit, în frunte cu Avram Iancu — cea mai luminoasă figură a revoluției din Transilvania, — minunați conducători, gata să se jertfească pentru biruința celor asupriți. Din această fidelitate față de idealul de dreptate și libertate au izvorît marile lor calități de organizatori și comandanți.

Evocarea acestei impresionante suite de chipuri — despre care ne-au rămas emoționante documente, cîntece, tablouri și atîtea alte mărturii de abnegație și devotament dovedite în lupta pentru dobîndirea libertății sociale și naționale — o facem cu un sentiment de adîncă venerație și cu gîndul de a reveni mai amplu în paginile unei cărți în pregătire.

* * *

Să ne oprim mai întîi asupra lui **ION BUTEANU**, născut în 1821, doar cu trei ani mai înainte decît Iancu, prieten cu el încă din anii de studii la Cluj. Și-a luat diploma de avocat în 1847 și s-a stabilit la Abrud pentru a apăra interesele moților tîrîți în numeroase procese. A cunoscut astfel nemijlocit cît de abuzivi, cît de îngîmfați și batjocoritori erau aristocrații și în ce condiții mizere erau siliți să trăiască iobagii, pentru ale căror drepturi se va ridica susținînd ștergerea șerbiei fără despăgubiri. Deși făcea parte dintr-o familie cu oarecari titluri de noblețe, convingerile sale democrate l-au îndepărtat de ai săi. În casa lui, în primele zile din aprilie 1848, s-a ținut una din cele dintîi adunări ale revoluționarilor români, pe care autoritățile n-au vrut la început s-o îngăduie. Dar înflăcăratul, aprigul luptător Simion Balint, preot de țară, s-a dus la jude și i-a declarat hotărît că românii vor ține întrunirea, orice s-ar întîmpla, pentru a-și manifesta hotărîrea de a obține egalitate în drepturi cu ceilalți locuitori ai Transilvaniei.

Încă din acea lună începuse organizarea unei miliții populare, care la Marea Adunare de pe Cîmpia Blajului avea să uimească prin disciplina ei. Cei aproape zece mii de moți instruiți de Iancu și de Buteanu au știut să păstreze atunci o impresionantă ordine, în tot timpul desfășurării memorabilei întruniri a poporului transilvan. Se avea în vedere, chiar de pe atunci, necesitatea unei apărări armate (Buteanu convinsese regimentele grănicerești, formate din români, să acționeze, în caz de nevoie, alături de oastea țărănească). Iobagii l-au simțit alături de ei și l-au urmat în luptă. Dar în luna mai 1849, la Abrud, pe cînd tribunii duceau tratative în vederea încetării ostilităților, a fost arestat o dată cu alții și pus în fiare. Legat apoi de un tun, a fost dus așa pînă la Brad. Împreună cu el se aflau alți patru

LES DÉFENSEURS DE LA NATIONALITÉ ROMAINE

căpitani ai moţilor, ca şi tînărul Constantin Racoviţă, nepotul Goleştilor, care a reuşit, însă, să evadeze. Maiorul Hatvany, compromiţînd „onoarea armatei, a guvernului şi a naţiunii sale" — cum scria chiar atunci, într-un raport, unul dintre ofiţerii maghiari — a atacat oastea revoluţionarilor români, în timpul tratativelor dintre deputatul Dragoş * şi tribunii transilvani. La 23 mai, după înfrîngerea sa de către trupele lui Iancu, Hatvany, cuprins de o furie neputincioasă a dat ordin ca Buteanu să fie spînzurat. Şi tot în aceeaşi zi a mai ridicat acolo, în „furci", un preot şi doi primari români.

Celălalt conducător român arestat la Abrud, **PETRU DOBRA,** de profesie tot avocat, a pierit în mod tragic, din porunca aceluiaşi Hatvany. Reintrînd în Abrud, moţii i-au găsit cadavrul împreună cu ale altora, fapt ce i-a mîniat într-atît, încît, bănuindu-l de nesinceritate pe Dragoş l-au lovit crunt cu securile. Astfel, Dragoş plătea cu viaţa credinţa într-o idee justă, susţinută cu consecvenţă de Bălcescu, că popoarele român şi maghiar trebuie să lupte unite împotriva absolutismului habsburgic, duşmanul lor comun.

Un alt foarte popular fruntaş al revoluţiei, tot cu trei ani mai vîrstnic decît Iancu, a fost **ION AXENTE SEVER,** reprezentant al curentului democrat-revoluţionar în mişcarea transilvană de la 1848. Alături de Iancu şi Ilarian, el a fost „sufletul organizaţiunii şi acţiunii războinice a legiunilor ** române", scria la moartea lui, în 1906, **Gazeta Transilvaniei.**

---

* Ioan Dragoş, deputat român în Parlamentul de la Budapesta, îşi asumase sarcina de a încerca o împăciuire între cele două tabere. Primise, în acest sens, împuterniciri şi promisiunea lui Kossuth că pe timpul tratativelor se va ordona încetarea oricăror ostilităţi ; după cum s-a dovedit ulterior, preşedintele guvernului maghiar nu şi-a ţinut promisiunea, creîndu-se o situaţie confuză, cu urmări sîngeroase pentru cele două părţi — n.r.

** Aşa se numeau marile unităţi create de ţărani în timpul revoluţiei — n.r.

Tînăr profesor de latină, a trecut, în 1847, în Ţara Românească, unde a intrat în rîndurile mişcării revoluţionare muntene. Precum se ştie, în casa lui din Dobroteasa, s-au ţinut, în primăvara lui 1848, consfătuiri secrete ale capilor revoluţionari, printre care şi Nicolae Bălcescu ; a participat apoi activ la desfăşurarea evenimentelor, fiind trimis la Craiova cu misiuni de mare încredere. A fost revoltat aflînd despre arestarea unora dintre fruntaşii românilor transilvani (Balint, Moga, Micaş, Laurian şi Bălăşescu). Acesta a fost şi „motivul principal—spunea el—de plecai cu Vasile Puian din Craiova, pentru a veni şi mijloci eliberarea lor". Ajuns în Transilvania, a desfăşurat o intensă activitate. Astfel, la 11 septembrie, a plecat spre Blaj, în fruntea cîtorva sute de tineri din jurul Clujului, de pe Arieş şi Cîmpie. Peste trei zile, cînd a ajuns la Blaj, avea sub ordinele sale o oaste ce număra 4 000 oameni ; în drumul său i se alăturaseră necontenit alţii şi alţii, înarmaţi rudimentar, dar însufleţiţi de un mare avînt revoluţionar. În timpul marşului a făcut opriri pentru a instrui pe tineri, căci aceştia nu cunoşteau încă mînuirea armelor. Era ajutat de Mihai Novac, revoluţionar din Ţara Românească.

Peste cîteva zile, îndemnîndu-şi oştenii, cum îi era vorba, cu scurta poruncă : „No, hai !", a sosit la Blaj şi Iancu, în fruntea altor 6 000 ţărani, organizaţi milităreşte.

La ameninţarea baronului Vàsz, care cerea maselor adunate din nou la Blaj să se întoarcă acasă, căci altfel va aduce împotriva lor armată şi tunuri, Iancu, Axente şi alţi fruntaşi au alcătuit un răspuns, declarînd solemn că poporul transilvan se afla acolo pentru a scăpa de „prădăciunile, jafurile şi de o mie de nedreptăţi, asupriri şi hoţii pe faţă, care ne fac dregătorii comitatelor şi mulţi nemeşi privaţi, care calcă în picioare legile dumnezeeşti şi omeneşti" ; precizau că ei nu doresc a „asupri pe nimeni, precum nici n-am asuprit pînă acum, dar nici nu vom suferi ca să ne asuprească cineva", că ei nu sînt „aţîţători" cum îi numise baronul, că „aţîţători sînt aceia care ne-au bătut ne-au jefuit, au adus execuţia pe noi... ne-au măcelărit oile..., ne scriu feciorii cătane şi vor să-i ducă cu miile". Acestea sînt motivele pentru care se văzuseră nevoiţi să-şi lase casele şi familiile şi să fugă prin păduri pentru a ajunge acolo. Ei declarau răspicat că nu vor pleca din Blaj pînă cînd nu se vor încredinţa, printre altele, că „se vor slobozi toţi cei prinşi, pentru că

In p. 39 : *Avram Iancu şi tribunii săi* (Desen contemporan)

Tun („Decebal") care a aparţinut formaţiilor revoluţionare ale lui Avram Iancu (Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România)

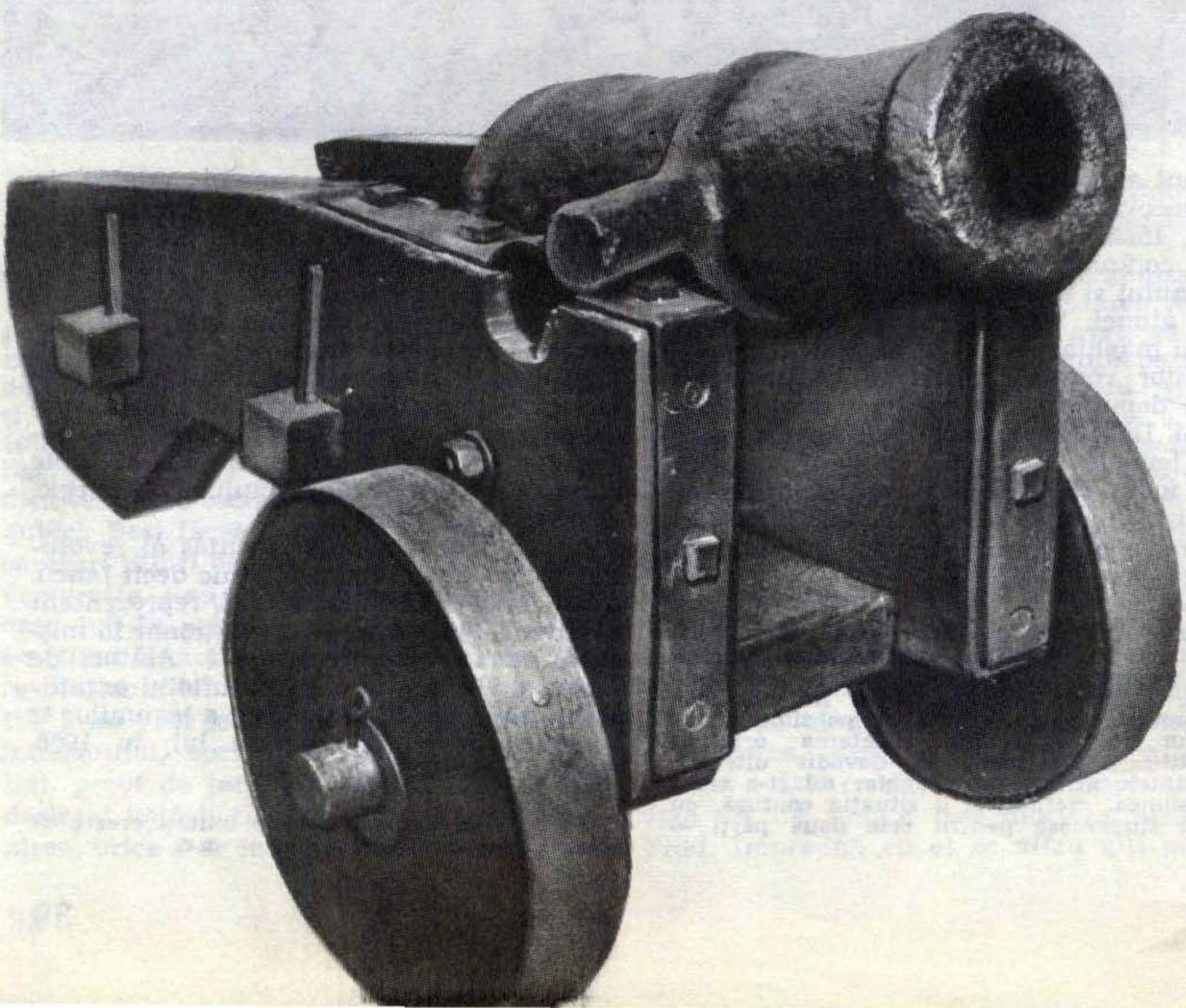

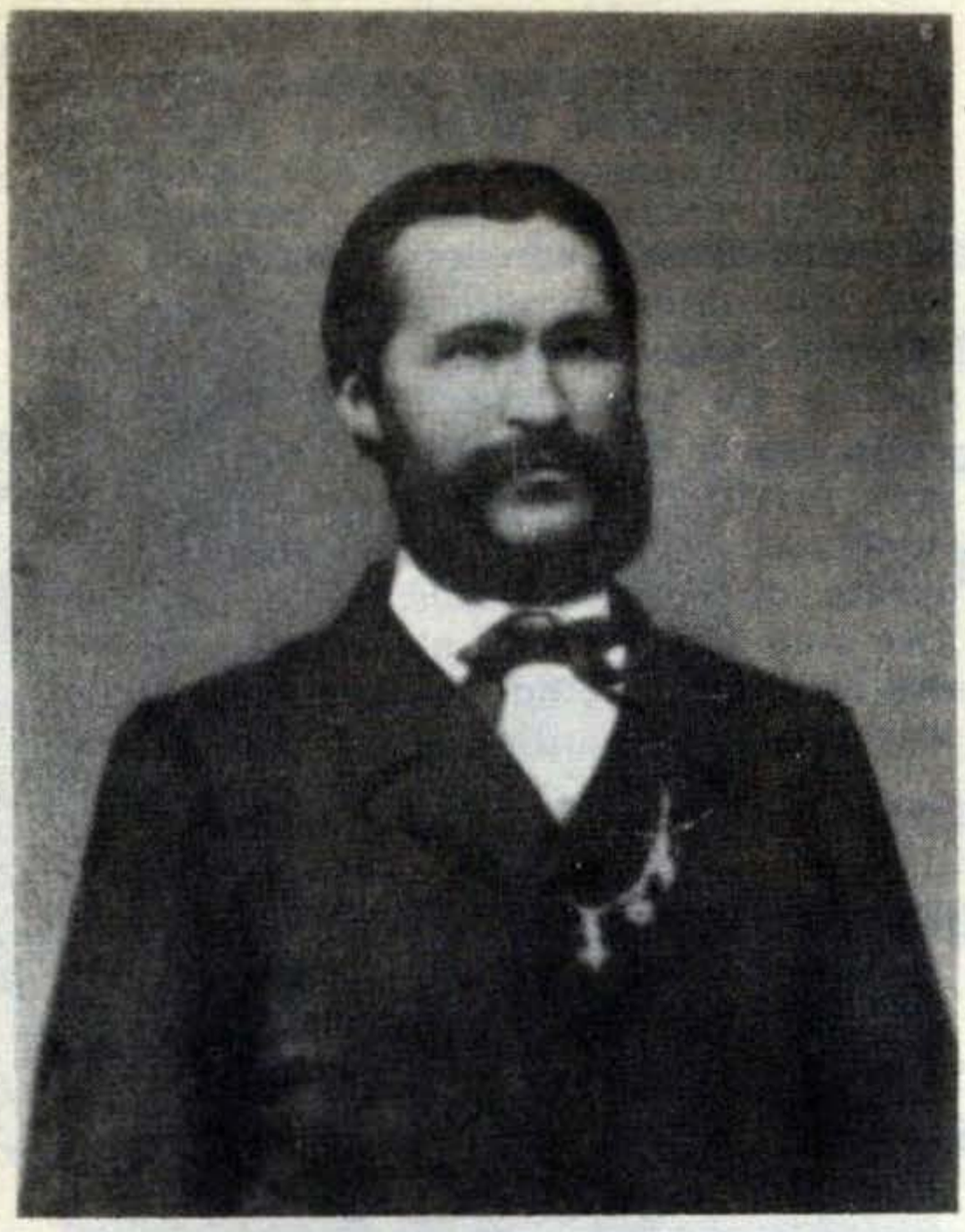

Ion Axente Sever : unul dintre „uriaşii fulgeraţi cari nu vreau să se tîrască pe brînci..."

au vorbit ce e drept şi folositor pentru noi" şi arătau că sînt hotărîţi să se apere împotriva oricărui atac ar veni împotriva lor.

Declaraţia a avut, se vede, efectul scontat, pentru că Balint, Moga şi Micaş au fost eliberaţi din temniţa de la Aiud, fiind primiţi în triumf de mulţimea adunată la Blaj ; li s-au alăturat, în zilele următoare, Bărnuţiu, Treboniu Laurian şi Papiu-Ilarian, întîmpinaţi cu acelaşi entuziasm.

Organizarea administrativă şi militară a teritoriilor în care îşi exercita puterea Comitetul naţional, a fost o iniţiativă a lui Axente Sever, figura cea mai importantă, după Iancu. Bun organizator al maselor, urmat cu credinţă de ele, curajos şi iscusit, Axente Sever a luptat adesea în fruntea lor, cu sabia în mînă, intervenind personal în momentele cele mai grele. Legiunea comandată de el se grupa în jurul Blajului, cuprinzînd mai ales iobagi din satele aflate în preajmă. A luat parte la numeroase lupte, printre care aceea de despresurare a cetăţii Alba Iulia, rămînînd nebiruit. După încetarea ostilităţilor, a refuzat să predea armele cerute de imperiali. În noiembrie 1849, a fost arestat, judecat şi condamnat de autorităţile habsburgice pentru nesupunere. Actul acesta de grosolană persecuţie faţă de un erou atît de popular a provocat vii proteste din partea populaţiei. Iancu şi Balint au mers la Sibiu, unde tribunul se afla întemniţat, obţinînd eliberarea lui.

Ca şi Iancu, Axente Sever a refuzat decoraţia ce i s-a oferit de împărat, motivînd că, primind-o, ar trebui să se poată înfăţişa cu ea înaintea poporului român „ca un bărbat ale cărui cuvinte s-au împlinit". Cît a trăit, pînă la începutul veacului nostru, Axente Sever a rămas un dîrz apărător al cauzei naţionale româneşti. Era, cum spunea Iorga, la moartea bătrînului erou, „printre uriaşii fulgeraţi cari nu vreau să se tîrască pe brînci după ce străbătuseră biruitori pe culmi".

SIMION BALINT s-a născut lîngă Turda, la Coporand. Lipsit de pămînt, tatăl său pribegise o vreme şi peste munţi, unde se înrolase printre pandurii lui Tudor Vladimirescu. Drept moştenire nu-i lăsase fiului decît spiritul său de dreptate. Balint a ajuns preot prin ajutorul unor rude, care-l întreţinuseră la învăţătură. Dar preoţii transilvani, se ştie, au jucat un rol important în timpul evenimentelor de la 1848, dovadă că atîţia dintre ei au sfîrşit spînzuraţi. Energic, bătăios, ager la minte, trăit printre mineri, Simion Balint s-a alăturat lui Iancu şi celorlalţi tribuni, înlocuind crucea cu sabia, pentru a-i mîntui pe moţi de blestemul iobăgiei. Arestat la Abrud, a fost închis şi bătut, smulgîndu-i-se în batjocură firele din barbă. Gata să fie străpuns cu baioneta, l-a scăpat un ostaş cu inimă aflat de gardă. În cele din urmă a fost dus în temniţa cetăţii Aiudului. I s-a dat drumul la cererea hotărîtă a Marii Adunări din 15 mai, de pe Cîmpia Libertăţii.

Începînd din toamnă, Simion Balint a apărat cu legiunea lui, aflată pe valea Arieşului, trecătorile către Turda şi Cluj. Nu o dată, pentru a-şi asigura iniţiativa şi a avea de partea lui elementul surpriză, Balint s-a hotărît să atace primul, conducînd personal lupta. Văzînd că vrăjmaşii „nu încetează cu jafurile şi omorurile, iar de luptă se feresc în toate ocaziile — preciza el — m-am decis să-i caut chiar în cuibul lor în Iara [comună în judeţul Cluj — **n.r.**] şi să-i atac". Cînd i s-a cerut în scris, la 26 ianuarie 1849, din partea comandantului trupelor adverse din zona Turda, să depună armele, cu ameninţarea că în caz de nesupunere satele româneşti din munte vor fi trecute prin foc şi sabie, Balint a răspuns cu fermitate că pentru naţiunea lor românii sînt hotărîţi „să învingă sau să moară cu armele în mînă". Şi, într-adevăr, ostaşii ţărani comandaţi de el s-au bătut vitejeşte alături de cetele celorlalţi conducători.

Tatăl lui **ALEXANDRU PAPIU-ILARIAN** era un preot de sat. Pentru sentimentele sale patriotice şi-a sfîrşit viaţa ca

un martir, în 1849, fiind spînzurat la Turda. Fiul avea numai 21 ani, adică cu trei mai puţin decît Iancu, dar el a devenit în acea „primăvară a popoarelor" cel „mai iubit orator al poporului". Vocea lui, ne spune unul dintre contemporani, „pătrundea în inimile tuturor..." Urmărit pentru a fi arestat, a fost ascuns şi apărat de ţărani. La Adunarea din 15 mai, de la Blaj, a fost ales în Comitetul naţional, ca reprezentant al tinerei generaţii. În timpul desfăşurării adunării, Papiu Ilarian l-a întrerupt pe episcopul Lemeny (în numele lui Dumnezeu, acesta cerea maselor de iobagi să fie supuşi) : „Astăzi, cel care nu ascultă de popor, nu ascultă de Dumnezeu". Cerînd desfiinţarea iobăgiei, tînărul revoluţionar afirma : „Şerbi mai mult nu vrem să fim..., noi nu vrem să domnim peste alţii, dar nici nu vom mai suferi noi cei mai numeroşi şi mai vechi locuitori ai ţării, ca să se mai facă vreo lege în această a noastră ţară — fără ştirea noastră".

A trecut pentru o vreme în Ţara Românească, participînd la revoluţia de aici. În septembrie, împreună cu Axente Sever şi alţii, s-a reîntors în Transilvania, unde a militat pentru acţiuni deschise, armate, în vederea cuceririi libertăţii naţionale şi sociale. Mai tîrziu, în epoca Unirii Principatelor, datorită gîndirii sale înaintate, a devenit unul dintre sfetnicii domnitorului Al. I. Cuza, căruia i-a propus proiectele unor importante reforme sociale. El este unul dintre autorii legii secularizării averilor mănăstireşti. A desfăşurat, de asemenea, după cum se ştie, o rodnică activitate ca istoric şi publicist.

Fiecare dintre tribuni îşi are biografia sa, în care întîlnim adesea fapte memorabile, demne de a fi pomenite. Să mai amintim doar de **ALEXANDRU BĂTRÎNEANU,** îngropat în apropierea Clujului, după o moarte de martir ; de **SIMION GROZA,** des întîlnit în cronica luptelor, luînd parte adesea la încleştări corp la corp, din care a ieşit întotdeauna biruitor (poate pentru că aveau atunci atîta nevoie de pită, în memoriile unor tribuni el este lăudat în cîteva rînduri pentru că a izbutit să captureze carele cu provizii ale vrăjmaşilor) ; de mereu prezentul în lupte **CLEMENT AIUDEANU,** trimis adesea de Iancu în ajutorul altora ; de **MIHAI ANDREICA,** însoţitorul permanent, un fel de aghiotant al lui Avram Iancu, pe care l-a urmat şi la Viena, unde marele revoluţionar s-a dus, în 1850, să pledeze, (zadarnic) cauza moţilor. Ar mai fi **VASILE FODOR, SIMION PRODAN, NICOLAE** şi **IOAN CORCHEŞ, VASILE MOLDOVAN, SOLOMON, ROMAN** şi atîţia alţii.

A urmat apoi ceea ce se ştie : arestarea şi brutalizarea lui Iancu, persecutarea celorlalţi tribuni, procese înscenate de fisc, ameninţări, umilinţe de tot felul, trimiterea jandarmilor crăieşti în satele moţilor. Cu toate sacrificiile românilor, arăta Iancu, ei s-au văzut „trataţi cu dispreţ, priviţi cu neîncredere, de multe ori calomniaţi, chiar insultaţi". Jignirile îndurate din partea autorităţilor habsburgice s-au înmulţit mai ales după terminarea ostilităţilor, cînd s-a trecut la dezarmarea oastei ţărăneşti.

Simion Groza a luat adesea parte la încleştări corp la corp

Bucurîndu-se de cea mai mare autoritate şi prestigiu, devenit din 1849, „sufletul mişcării române", practic comandantul întregii oşti ţărăneşti, Iancu a ajuns apoi un erou de legendă. La moartea lui, de la care se împlineşte un veac, vorbitori vizionari au profetizat cu o convingere izvorîtă din cunoaşterea mersului istoriei, că „mai curînd ori mai tîrziu, dar sigur, va veni ora cînd ideea de libertate naţională va reuşi, mîndră şi triumfătoare".

La Constanța — Mamaia, pe meleagurile unde exilatul Ovidiu și-a trăit ultimii ani, se desfășoară în zilele de 25-31 august a.c., cu o largă participare de peste hotare, lucrările primului Congres internațional de studii ovidiene. Cu acest prilej, răspunzînd la solicitarea revistei MAGAZIN ISTORIC, patru reputați specialiști ne scriu despre destinul și opera marelui poet, elogiind inițiativa ținerii acestui prim congres dedicat studierii operei ilustrului bard, care aparține, într-o măsură, nu numai Italiei, ci și României unde a creat o bună parte a poemelor sale.

D.Z.

Destinul unei opere în cultura europeană

Prof. SALVATORE d'ELIA

titularul catedrei de literatură latină a Facultății de litere și filozofie din Neapole

Ecoul operei lui Ovidiu în cultura europeană a fost larg și diferit. În cursul evului mediu, **Metamorfozele** au fost folosite mai mult ca un instrument de studiu, destul de sistematic, al enormului material de mituri greco-romane. Așadar, în perioada la care ne referim ele își pierduseră caracterul poetic spre a-l dobîndi pe cel enciclopedic.

În schimb, în special în secolul XII, operele cu temă erotică au servit ca surse de inspirație pentru poeziile indecente, produse în mediile boeme ale călugărilor pelegrini **(clerici vagantes)**, sau au constituit un arsenal de maxime de conduită în dragoste și în societate.

Perioada în care lectura lui Ovidiu s-a dovedit a fi mai eficientă, iar prezența sa în cultura europeană mai hotărîtoare, a fost însă aceea cuprinsă între sec. XV-XVIII.

Dar în ce sens a fost Ovidiu prezent cu autoritate în cultura europeană înaintea cotiturii produse de romantism?

Un răspuns potrivit ar putea fi dat numai într-o lucrare de mari proporții, pe care încă nu o avem, dar care va trebui scrisă. În rîndurile de față, putem să semnalăm numai cîteva aspecte mai importante ale prezenței ovidiene și să încercăm a le explica.

a) În ciuda aspectelor baroce sau manieriste, prezente în opera sa, Ovidiu a reprezentat, pentru cultura europeană a acelor secole, simbolul unei viziuni estetice clasice în cel mai propriu înțeles al aces-

teia. Creaţia fantastică a lumii greco-latine era, prin excelenţă, mitul. Ori, Ovidiu adunase în **Metamorfoze** un număr uriaş de legende mitologice, cîntîndu-le ca pe o lume fabuloasă, dar păstrînd în permanenţă armonia formei, limpezimea, inteligenţa care clarifică şi sistematizează. În peisaje armonios schiţate şi într-un limbaj fără estompări, zei şi zeiţe, nimfe şi eroi apăreau minunat de tineri şi de frumoşi, pătimaşi, lipsiţi de constrîngerile banalităţii cotidiene, de dificultăţile luptei pentru existenţă. De aceea ei puteau să reprezinte imaginea desăvîrşită a unei perfecţiuni plămădite de fantezie.

Toate nenumăratele reluări ale miturilor greco-latine, în diverse literaturi europene între sec. XV şi sec. XVIII, au trecut prin poezia ovidiană.

b) Reducerea lumii clasice la o pură reprezentare a frumuseţii, la o prezenţă a cărei valoare estetică se dovedea incomensurabilă, dar a cărei valabilitate etică, politică şi religioasă rămînea adînc compromisă, poate să pară azi de neînţeles. În realitate, în Europa anilor 1500-1800, o parte enormă din creaţia poetică era tributară unei concepţii despre poezie ca o lume supranaturală, de refugiu, destinată desfătărilor celor mai elevate ale omului.

Istoria, cu mizeriile şi războaiele ei, cu sîngele vărsat, cu activitatea productivă şi comerţul atît de răspîndite, cu violenţele inevitabile şi suferinţele de tot felul, rămînea, firește, în afara preocupărilor poeţilor. Excepţie făceau dramele istorice şi odele.

Tonul societăţii culte era eminamente aristocratic ; ea vedea în poezie podoaba cea mai rafinată a vieţii. Poezia era, cel mai adesea, elementul de „decoraţie", ca şi frescele care împodobeau palatele, cu mobilierul rafinat, cu grădinile perfect întreţinute.

c) Legată de aceste două aspecte este a treia mare motivare a destinului operei ovidiene.

Preocupaţi de identificarea poeziei cu raţionalul şi iraţionalul, conexate doar prin străfulgerări de analogie, am pierdut capacitatea de a înţelege magistrala splendoare a limbajului poetic al lui Ovidiu. În cele mai bune opere ale sale, latinul a creat un limbaj desăvîrşit, cu valoare exemplară. Lipsesc elemente ale graiului vorbit, ale realismului cotidian sau plebeu, ale tehnicismului ; lipsesc pînă şi arhaismele docte şi artificiale, neologismele alexandrine. Ne întîmpină un limbaj poetic închegat, matur, imaginile se prezintă admirabil de curate ; stilul este foarte limpede.

Imaginaţia, inteligenţa, gustul rafinat — toate laolaltă au creat un model unic prin perfecţiune şi accesibilitate. După acest model, oamenii de cultură europeni au învăţat, timp de secole, să gîndească cu limpezime să se exprime cu claritate.

Metamorfozele – ce fel de poem?

Prof. E. J. KENNEY

preşedintele Consiliului Departamentului de studii clasice, Universitatea din Cambridge

În orice lucrare nouă asupra **Metamorfozelor** există un punct asupra căruia criticii par a nu se simţi în largul lor.

Ce fel de poem este acesta ? Poate fi el pe bună dreptate socotit epic ? Sau este numai o colecţie de istorisiri, pentru care forma epică n-a reprezentat nimic mai mult decît o convenienţă ? Ori, după cum au sugerat unii, este un poem de frondă, un poem antiepic ?

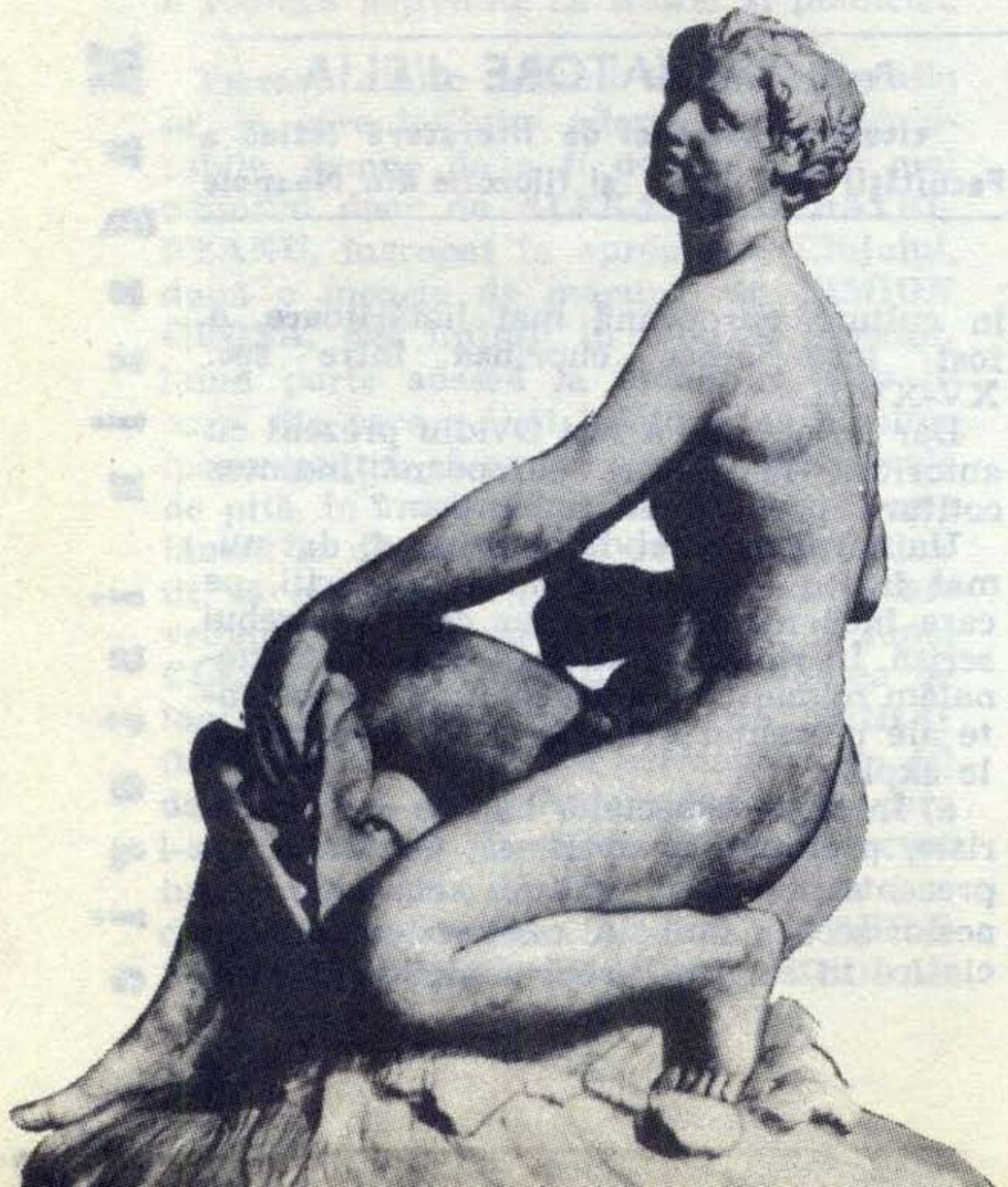

In poezia lui Ovidiu regăsim numeroase personaje din lumea miturilor greco-latine : Arion salvat de un delfin...

Ceea ce face, totuşi, necesară această discuţie este de a scoate în evidenţă caracterul de unicitate şi de originalitate al poemului : după cum a subliniat profesorul Michael von Albrecht, **Metamorfozele** reprezintă o lucrare epică „sui generis“, iar — după părerea mea — critica stilistică ar trebui să pornească tocmai de la acest caracter unic.

Ceea ce poate fi spus cu certitudine este faptul că Ovidiu a dorit să-şi transmită mesajul, indiferent care ar fi fost el, şi să captiveze printr-o naraţiune curgătoare şi amuzantă care, după cum a afirmat de curînd un scriitor, reprezintă însuşi sufletul poemului. În acest scop, stilul născocit de Ovidiu constituie un instrument excepţional de potrivit. Nici un poem în limba latină nu este mai uşor de parcurs ca **Metamorfozele,** iar cititorul este purtat fără efort de la un episod la altul.

Comentatorii operei lui Ovidiu cataloghează prea adesea ceea ce consideră ei drept trăsături ale stilului, fără a face însă interpretări. Astfel, neologismele lui Ovidiu, modul în care tratează numele proprii, figurile sintactice şi retorice, particularităţile de metrică sînt etalate de aceşti comentatori parcă amorţite şi imobile, în vitrine, purtînd fiecare o etichetă savantă. Nimic nu poate plictisi şi îndepărta mai mult pe cel ce studiază opera lui Ovidiu.

Încercînd o analiză vie, afirm că critica stilistică a celei mai mari părţi a poeziei latine trebuie să înceapă cu ceea ce aş numi nivelul tehnic al sursei. Există serioase temeiuri istorice pentru o astfel de abordare. Procedeele lingvistice, literare se bazau pe o experienţă comună a poetului şi cititorului roman ; arta poetică care era „erudită“ prin limba, metrica şi aluziile sale mitologice, întîlnea în cititor un cunoscător la fel de iniţiat.

Programa de învăţămînt îi pregătea pe cei ce reuşeau să absolve şcolile, să aprecieze intuitiv foarte dibacea organizare şi maniera nefirească de folosire a limbajului, în care nu numai fiecare cuvînt, ci şi fiecare silabă, fiece literă şi sunet aveau un rol de jucat.

„Poet“ înseamnă „creator“ — **poeta nascitur, poema fit** * — şi nici un poet nu exemplifică aceste adevăruri mai bine decît Ovidiu. Influenţa vădită pe care a exercitat-o asupra poeţilor de mai tîrziu, ca Chaucer, Shakespeare sau Goethe nu reflectă o admiraţie vagă şi convenţională din partea lor faţă de ceea ce numim de obicei „geniu“, ci ceva mult mai deosebit. Aprobarea lor este aceea a colegilor de breaslă. arbitri calificaţi ai artei şi tehnicii literare.

Numai cititorul care este gata să trudească pentru a-şi făuri, la cel mai înalt grad, propria-i sensibilitate faţă de limbaj va fi în stare să înţeleagă justeţea verdictului marilor predecesori.

---

* Poetul se naşte, poemul se face.

Flora. Muzeul Capitoliului

Motivul surghiunului la Tomis

RAOUL VERDIÈRE, **Bruxelles**
membru-asociat al Centrului național de cercetări științifice, Paris

Încă din timpul Renașterii, cercetătorii operei lui Ovidiu și istoricii s-au străduit să dezvăluie adevăratul motiv pentru care autorul Metamorfozelor a fost nu exilat, ci deportat * la Tomis.

*** Termenul uzual, întemeiat științific, folosit de specialiști, este „relegat". Aceasta este condiția juridică, potrivit dreptului roman, a pedepsei lui Ovidiu. În legătură cu motivele deportării poetului, printre care și cele de ordin politic, vezi Magazin istoric, nr. 9/1968 și nr. 7/1972 (n.r.).**

Pînă în prezent au fost susținute, în legătură cu această chestiune, șapte ipoteze mai importante ; iată-le :

1. S-a pretins că Ovidiu fusese iubitul Iuliei, fiica lui Augustus. Această explicație se bazează pe un pasaj — rău înțeles, după părerea mea — din opera unui poet latin din perioada tîrzie, Caius Sollius (cunoscut și sub numele de Sidonius Apollinarius — episcop de Clermont-Ferrand).

2. S-a presupus că poetul, care n-a avut niciodată sufletul perfid al unui om politic, ar fi susținut clica dornică să întroneze, după moartea lui Augustus, pe nepotul acestuia Agrippa Postumus, un tînăr nevrozat, care se fălea prostește cu forța sa fizică.

3. Ovidiu ar fi jucat rolul de mijlocitor între Iulia (nepoata lui Augustus — **n.r.**) și unul din iubiții ei.

4. Poetul ar fi fost pedepsit pentru că a asistat la o procesiune de cult interzisă bărbaților, în cinstea fie a lui Isis, fie a lui Venus.

5. Ovidiu ar fi frecventat cercurile politice aparținînd opoziției.

6. După Salomon Reinach, Ovidiu ar fi asistat la o ședință de divinație, în cursul căreia s-ar fi anunțat moartea apropiată a lui Augustus și venirea lui Agrippa pe tron.

7. Istoricul francez Jerôme Carcopino a combinat două din ipotezele precedente și anume prezența la o ședință de divinație și împotrivirea față de împărat.

Nici una din aceste șapte ipoteze nu rezistă însă unei cercetări întreprinse cu rigurozitate științifică. Totuși, motivele de ordin politic, în speță „opoziția prin poezie" ca și participarea poetului la un „complot" împotriva succesiunii la tron, nu pot scăpa unui examen atent al textelor înseși ale lui Ovidiu. Savantul american John C. Thibault a reluat, confruntat și examinat fiecare din supoziții, într-un studiu magistral, intitulat **The Mystery of Ovid's exile** („Misterul exilului lui Ovidiu", Berkeley —

...Ariana părăsită de Tezeu pe insula Naxos

Los Angeles, 1964). Am reluat problema sub noi aspecte, iar acestea ne sînt relatate de înseşi textele lui Ovidiu ; confruntarea lor, mai precis, „telescoparea“ a două dintre ele, mi-a dat cheia dorită atîta amar de vreme.

După cum voi arăta într-o comunicare cu ocazia primului Congres internaţional „Ovidianum“, am ajuns la o concluzie, care este în acelaşi timp o convingere. Poetul a fost deportat de Augustus la Tomis pentru că, citind un pasaj din **Amores** (culegere de poeme ce cîntă iubirea cu aşa-numita Corinna), împăratul a ghicit că poetul era amantul propriei sale iubite, Terentia, soţia adorată a lui Mecena, sfetnicul intim al lui Augustus.

Căci, mulţumită lui Suetonius — acest vajnic colecţionar de bîrfeli — se ştie în mod sigur că Terentia a fost iubita împăratului. Se poate înţelege, aşadar, de ce s-a străduit atît de mult Ovidiu să ascundă numele celei pe care o iubea.

O frescă complexă, un fel de superepopee

Prof. N. V. VULIH
catedra de limbi şi literaturi antice Universitatea „V. I. Lenin“, Leningrad

Împlinirea, în 1958, a 2 000 ani de la naşterea lui Ovidiu a dat un nou impuls studiului operei ovidiene. Tradiţionalul punct de vedere asupra creaţiei poetului, acceptat în sec. XIX, s-a schimbat esenţial în ultimii ani, astăzi Ovidiu fiind recunoscut ca unul dintre cei mai talentaţi autori romani.

Poetul latin a creat un nou tip de epopee. **Metamorfozele** ocupă, incontestabil, un loc de mare importanţă în opera lui Ovidiu. Contrar tradiţiei lui Homer, poetul latin nu tratează însă un subiect unic, populat de aceiaşi eroi, ci compune un mozaic de povestiri în versuri, legate între ele prin metamorfoze şi metempsihoză. Căci crezul poetului se întemeiază pe concepţia metempsihozei, potrivit căreia universul este dirijat de legea prefacerilor succesive*. Astfel, principala cauză a metamorfozei eroilor în animale, plante, aştri etc., ar fi factorul psihologic, propriu oamenilor şi zeilor, cărora le determină acţiunile. Aceste metamorfoze nu cuprind însă şi lumea sentimentelor (sufletul), care rămîne invariabilă de-a lungul întregii istorii a omenirii.

Factor important — pentru Ovidiu — al tuturor schimbărilor ce se petrec în univers, viaţa interioară a eroului se plasează în centrul poemului lui. Sentimentele aproape cotidiene, descrise înaintea lui Ovidiu în genul minor de poezie, pătrund astfel, pentru întîia oară, în epopee. Bo-

* În opera lui Ovidiu, mai ales în **Metamorfoze**, se remarcă şi numeroase aspecte materialiste, preluate de la filozofii Heraclit şi Aristotel precum şi ecouri din **Poemul naturii** al poetului-filozof materialist Lucreţiu (n.r.).

Frescă reprezentînd pămîntul-mamă. Roma, Altarul Păcii

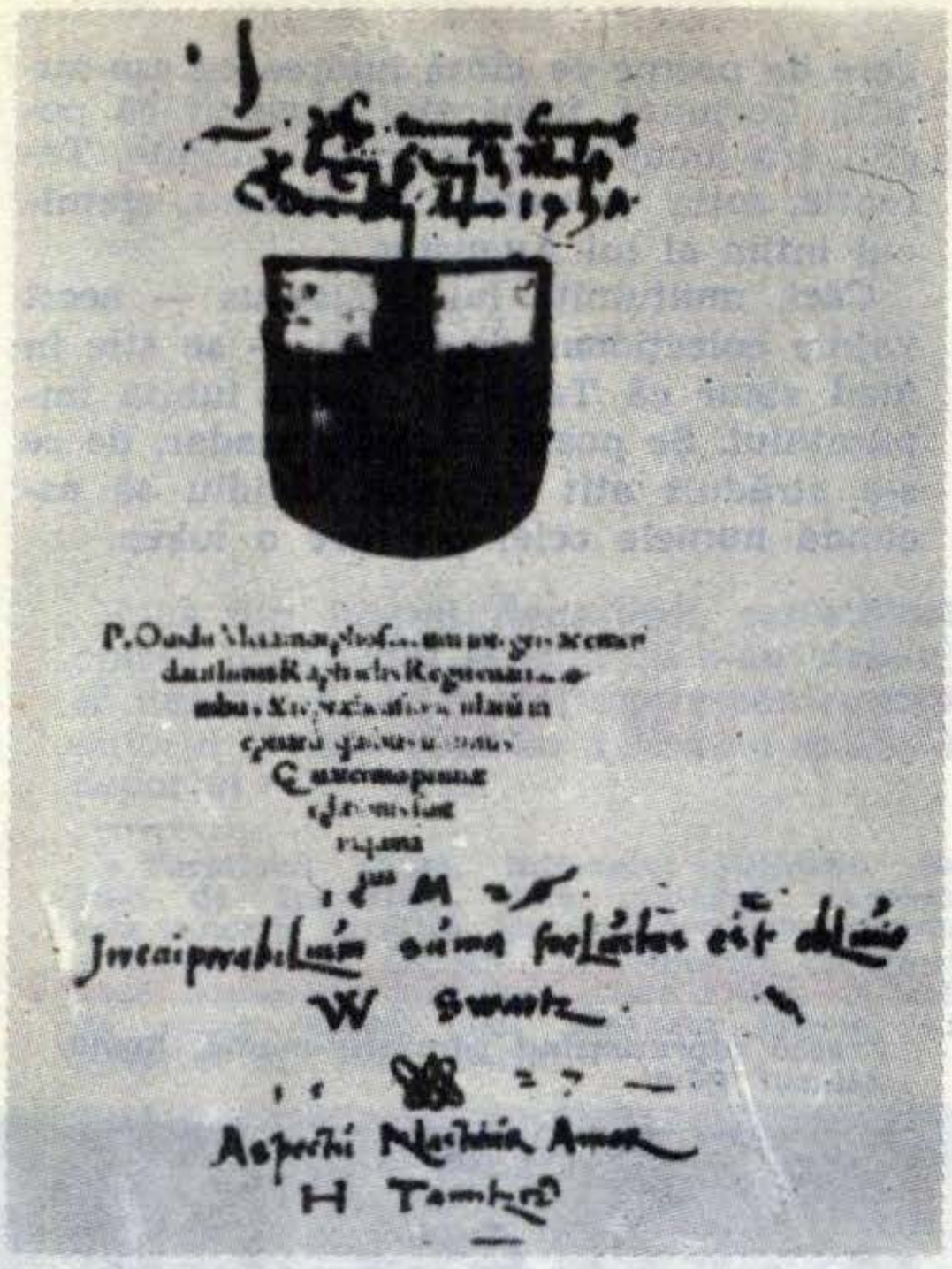

Foaia de titlu a incunabulului conținînd Metamorfozele *lui Ovidiu* (Biblioteca Battyaneum din Alba Iulia)

găția mitologiei antice i-a permis poetului latin să înfățișeze eroi de vîrste și caractere diferite, plăzmuind, în nuanțele ei cele mai fine, o lume de sentimente variate care, pînă la el, nu mai fusese zugrăvită atît de atotcuprinzător.

Nu mai puțin variate sînt maniera și stilul lui Ovidiu. El ne-a lăsat o frescă complexă, un fel de superepopee ce conține elementele mai multor genuri, de la dramă la elegie. **Metamorfozele** sînt un fel de „model al lumii", un fel de Panteon în care viața umană poate fi văzută în formele ei cele mai diverse.

Dar Ovidiu, acest cavaler roman, cultivat, este, în același timp, unul dintre cei mai mari umaniști ai antichității. El ne face să simțim grandoarea mitului și a legendei antice, atribuind personajelor pe care le-a îndrăgit bunătatea, simplitatea, sinceritatea și alte însușiri, cu care creațiile populare își înzestrează eroii.

Clio anunță ● Clio anunță ● Clio anun

■ Poate nu știați că...

...Unul din primele canale pentru alimentare cu apă a fost construit la Roma, la începutul secolului III î.e.n. Sistemul de alimentare cu apă, cunoscut sub numele de Via Appia, avea o lungime de 17 km. Pe timpul lui Iulius Caesar, Roma era supranumită „Regina apelor", posedînd 11 apeducte, care aprovizionau orașul cu o mare cantitate de apă.

...Asirienii foloseau încă în sec. VI î.e.n. ceasornicul cu apă. Străbunicul ceasornicelor de azi era format dintr-un vas înalt și îngust, din care picura apă printr-o mică deschizătură. Un crainic dădea de știre cînd vasul se golea.

...Inițiativa de a organiza concursuri de muzică nu aparține vremurilor moderne. Primul concurs muzical a avut loc, la Roma, în anul 17 e.n. Pînă la Nero, concursurile aveau un caracter ocazional. Împăratul a încercat să creeze o instituție specială, organizînd competiții, Neronia, *la un interval de 5 ani. Ideea nu s-a dovedit însă viabilă. A fost reluată în anul 86 e.n. de către Domițian, care a instituit concursuri, din 4 în 4 ani, pentru chitară și flaut solo sau ansambluri. Pentru desfășurarea lor, împăratul roman a construit pe Cîmpul lui Marte o sală specială, cu o capacitate pînă la 10 000 spectatori.*

...În timpul lui Mircea cel Bătrîn, cîțiva oșteni din Țara Românească au participat la un turnir — întrecere între cavaleri — dat în cinstea regelui Poloniei, Vladislav Iagello, de către regele Ungariei Sigismund de Luxemburg. Cronicarul polon Dlugosz menționează: „O sută de cavaleri s-au luptat în palestră timp de două zile, de dimineață pînă seara. La aceste jocuri au participat oșteni greci, italieni, francezi, poloni, bulgari, valahi și sîrbi".

...Sculptorul grec Zenodorus a executat o statuie înaltă de 33 m, care îl reprezenta pe împăratul roman Nero.

...Lisip — sculptorul lui Alexandru cel Mare — a modelat, din ordinul acestuia, 25 călăreți de aramă în mărime naturală (garda personală a Cuceritorului), care au murit în lupta de la Granicos, apărîndu-și regele.

Zîmbete din cronic

Strămoşul lui Figaro

Încă din antichitate, frizerii erau cunoscuţi ca fiind foarte vorbăreţi. Într-o zi, regele Macedoniei, Archelaos, chemă un frizer pentru a-i tăia părul.

— Cum doriţi să vă tund ? întrebă acesta.

— În tăcere, îi răspunse regele.

Cumpătare

Celebrul general theban Epaminondas, invitat la un ospăţ de unul din bogaţii săi prieteni, ceru să i se aducă mîncăruri obişnuite. Cînd prietenul îl întrebă de ce procedează astfel, învingătorul de la Mantinea răspunse :

— Ca să nu uit la tine cum trebuie să trăiesc la mine acasă...

Sînge albastru

Regele Francisc I al Franţei, voind să facă episcop pe Duchâtel, îl întrebă dacă era nobil :

— Sire, răspunse el, Noe a avut trei fii ; n-aş putea să vă spun precis din care din ei cobor.

Scaunul ambasadorului

Un ambasador al împăratului Carol Quintul, intrînd în audienţă la Soliman Magnificul, nu găsi în sală nici un scaun. Îşi scoase mantaua, se aşează pe ea şi expuse motivul audienţei. La plecare, lăsă mantaua jos, în faţa sultanului, care, crezînd că ambasadorul o uitase, îi atrase atenţia.

— Ambasadorii suveranului meu nu obişnuiesc să ia cu ei scaunele pe care au stat — fu răspunsul solului.

Mustrare

Cromwell era renumit pentru sîngele rece cu care se comporta în împrejurări dramatice. Odată, înaintea unei lupte, studia terenul pe care trebuia să-şi desfăşoare trupele. De lîngă un zid, s-a tras asupra lor, dar glonţul a trecut la o depărtare de cîteva palme. În timp ce însoţitorii lui s-au împrăştiat speriaţi, Cromwell s-a întors în direcţia din care se trăsese şi a strigat :

— Neisprăvitule ! Dacă unul din oamenii mei ar fi greşit aşa, l-aş fi spînzurat pe loc !

Cu menajamente

Napoleon avea o formulă favorită pentru a-şi exprima dispreţul faţă de cineva :

— E penultimul dintre oameni.

Întrebat : de ce **penultimul,** împăratul a răspuns :

— Ca să nu descurajez pe nimeni.

Precizare

Şedinţă a Consiliului de miniştri prezidată de Ionel Brătianu. Din guvern fac parte doi miniştri care se numesc Constantinescu, unul fiind celebrul afacerist Constantinescu-Porcu ; amîndoi lipsesc. Vrînd să explice, unul din miniştri zice :

— M-am întîlnit ieri cu Constantinescu-Porcu...

Dar Brătianu îl întrerupe vehement :

— Nu admit ca miniştrii în funcţie să fie insultaţi în prezenţa mea.

În timpul discuţiei, cineva zice :

— Colegul nostru Constantinescu...

— Care ? întreabă Brătianu.

— Vedeţi ? se grăbeşte să intervină cel apostrofat cu cîteva minute în urmă. Vorbind despre Constantinescu-**Porcu,** nu i-am adus o insultă, ci am precizat doar de cine e vorba...

Conform rezoluţiei

În anii războiului ruso-japonez, după înfrîngerea de la Tuşima, înalţii demnitari ai ţarului au hotărît să ridice moralul armatei prin decorarea soldaţilor cu o medalie care urma să poarte inscripţia : „Să vă răsplătească domnul". Proiectul a fost trimis lui Nicolae II pentru aprobare. Acesta, nefiind de acord, a pus următoarea rezoluţie : „La timpul său".

Demnitarii au interpretat însă altfel respectiva rezoluţie, din care cauză medalia a apărut cu următorul text : „Să vă răsplătească domnul, la timpul său".

1972 — Anul internaţional al cărţii

De la Cracovia la Braşov: incunabulul din 1491

ION - RADU MIRCEA

Biblioteca Muzeului Culturii Româneşti din Braşov, care înglobează o bună parte a fondului vechi de carte al bisericii Sfintul Nicolae, păstrează semnificative mărturii ale activităţii desfăşurate de acei neobosiţi cărturari români grupaţi în cartierul Şcheilor. O investigare atentă a acestui tezaur — peste 1 250 manuscrise şi tipărituri — ne-a permis identificarea a cel puţin 7 manuscrise din secolele XIV-XV, 9 din sec. XV (după 1424) şi 21 din sec. XVI. De provenienţă diferită, manuscrisele slavone atestă larga circulaţie a cărţii spre Braşov, fie din Serbia sau Bulgaria, din Galiţia ori Rusia moscovită, fie, cu precădere, din ţările române.

Alături de manuscrise s-au păstrat şi produse ale primelor tipografii cu litere chirilice, ca unele exemplare ale imprimeriilor sîrbeşti sau ruseşti din sec. XVI.

O eşarfă şi un nume...

Cea mai preţioasă carte pe care am identificat-o aici, unică în ţară şi unicat bibliografic în multe privinţe, este un exemplar necunoscut al incunabulelor * chirilice de la Cracovia (1491), un **Triod-Penticostar.** Pînă în octombrie anul trecut nu se ştia că un asemenea incunabul s-ar fi răspîndit, în afară de Ucraina şi Rusia Apuseană, şi pe teritoriul nostru. Cartea apare în inventarul averii bisericii încă din 1685 ; mai recent ea a fost catalogată sub o dată nesigură : „înainte de 1641". Candid Muşlea, în monografia sa din 1943, transcriind însemnarea de donaţie de care ne vom ocupa mai jos, o datează „în anul 7049 [1641]". Cercetînd-o cu atenţie nu mică ne-a fost mirarea cînd am descoperit pe spatele primei pagini gravura binecunoscută de pe tipăriturile lui Schweipolt Fyol din Cracovia, adăugată în partea de jos, sub forma unei eşarfe ce poartă numele „Şbeipolt Thiol".

Investigaţiile asupra primelor incunabule chirilice se îmbogăţesc astfel cu noi date : **Triodul-Penticostar** este a treia carte dintr-un grup de patru tipărite la Cracovia, şi are aceeaşi gravură cu **Ceaslovul** şi **Octoihul** imprimate în acelaşi an, dar prezintă un element nou : consemnarea în josul cadrului a numelui celui care a realizat-o. Este un volum **in folio** **, de 364 file : primele două sînt lipite împreună — cea dintîi albă, cealaltă are imprimat, pe verso, gravura (la legat, cărţii i s-au mai adăugat, la început şi sfîrşit, cîte o filă).

* Reamintim că **incunabulele** sînt volume care datează din prima epocă a tiparului, fiind publicate înainte de anul 1500 — n.r.

** Prin **in folio** se înţelege îndoirea unei coli tipografice astfel încît să formeze două foi (patru pagini). Formatul obţinut pe această cale poartă de asemenea numele de **in folio** — n.r.

Numele tipografului „Şbeipolt Thiol", imprimat în josul xilogravurii de pe fila 2 verso

Paginile sînt ornate la început cu un fontispiciu de tip moldovenesc, corespunzător celui de pe exemplarele copiate de Gavril Uric între 1424-1450 la Neamţ. Frontispiciul este schematizat şi imprimat în cerneală roşie (chinovar) ; la fel şi cele trei tipuri de litere iniţiale. Exemplarul a fost îmbrăcat în piele, pe care s-au imprimat cu fierul cald frumoase medalioane reprezentînd bustul unor personaje celebre : Luther, Melanchton, Erasmus etc.

Cu o sută de ani mai devreme

Apariţia acestui incunabul în partea de sud a Transilvaniei, întîi la Rîşnov, apoi la Braşov, ne este indicată de inscripţia de pe prima filă : **„Această carte numită** Pendicostar **a cumpărat-o popa Smadul, fiul lui Aldea din Rîşnov, din ţinutul (?) Braşov pentru 7 florini şi a dat-o bisericii din acelaşi loc să-i fie lui de rugă şi fiilor lui şi nepoţilor şi [stră]nepoţilor lui. Şi martori sînt : protopopul Toma de la sfînta biserică din Braşov şi Văsii Şofran şi Dumitru fiul lui Mircu şi Ştefan Grajd din Zărneşti, în anul 7049 [1541]".**

La prima vedere, autenticitatea însemnării ni s-a părut îndoielnică : anul fusese scris iniţial 7149 (1641), dar a doua cifră, desemnînd suta, fusese rasă ; grafia corespunde sec. XVII. Credem că e vorba de o copie ulterioară a unei prime însemnări şterse, căci anul 1541 (7049) este autentic, deoarece atît protopopul Toma, fost copil de casă la curtea banului Craiovei înainte de 1541, cît şi doi dintre martorii braşoveni sînt des întîlniţi în documentele oraşului — pînă la 1550. La fila 29 există o altă însemnare din sec. XVI, cam ştearsă de vreme, care poartă semnătura în slavonă a donatorului : **„Eu popa Smadul din Zernești".** Pe coperta a doua se păstrează o altă însemnare, din sec. XVII, care arată că volumul se găsea în stăpînirea bisericii Sf. Nicolae din Şchei. Dar cînd a trecut cartea de la Rîşnov la Braşov ? Din volum lipseşte o singură filă (114), care a fost înlocuită cu o alta scrisă de mînă şi care poartă filigranul „morii de hîrtie" din Braşov (1589-1600). S-ar putea ca în ultima decadă a sec. XVI ori începutul celui următor, cartea să fi fost îmbrăcată în haină nouă, la o legătorie saxonă, tocmai cu prilejul intrării ei în patrimoniul bisericii din Şchei sau a unuia dintre slujitorii ei, fiind păstrată cu grijă pînă azi.

Calea străbătută de acest exemplar de la Cracovia la Braşov nu ne este cunoscută ; nu ne rămîn decît ipotezele. Tipărite în condiţiile persecuţiilor inchiziţiei, căci în 1492 Schweipolt Fyol scăpase de închisoare numai renunţînd la cărţile „schismatice" şi plătind o substanţială amendă, foile imprimate sau chiar legate au fost confiscate şi distruse. Cărţile tiparniţei cracoviene au ajuns astfel o raritate încă de la 1499. Va fi însoţit acest **Penticostar** din 1491 carele negustorilor transilvani din Galiţia pînă la Braşov ? A fost, oare, adus aici chiar de vreunul din comercianţii români — sau saşi —, ca o curiozitate, ca un produs al noii arte de multiplicare a textelor ? Răspunsul nu-l putem da. Cel puţin deocamdată.

Primele rînduri pe caietul unei fete

I. FELEA

„Joi după-amiază a fost împuşcat comunistul Leonte Filipescu, în dreptul cantonului din drumul care duce la Jilava, din cauză că a căutat să evadeze. Un glonte i-a pătruns în inimă şi altul în creier ; moartea i-a fost fulgerătoare".

Aşa glăsuia comunicatul oficial publicat în dimineaţa zilei de 14 aprilie 1922. Laconic. Sinistru. Brutal. Gloanţele — trase cu precizie diabolică — curmaseră fulgerător flacăra unor idei, a unor gînduri deosebite, stinseseră o inimă ce bătea pentru o cauză sfîntă.

Un asasinat

Faptele s-au petrecut astfel. **Iorgu** — numele conspirativ al lui Leonte Filipescu — trăise, după greva generală din octombrie 1920, în ilegalitate. Fusese arestat, schingiuit şi întemniţat mai bine de un an de zile la închisoarea Jilava. Considerat „periculos" pentru siguranţa statului burghez, fusese ţinut izolat, cu lanţuri la mîini şi picioare. Trebuia să apară ca acuzat principal în procesul din Dealul Spirii. Se îmbolnăvise. Acuzatorii hotărîră, în cele din urmă, disjungerea lui din proces. Nu din milă pentru omul bolnav. Oare Alexandru Dobrogeanu-Gherea nu fusese adus în sala de proces pe targă ? Pe **Iorgu** au vrut „să-l judece" altfel...

Trebuia să apară ca martor în proces la 20 aprilie 1922. Se afla la închisoarea militară din Bucureşti. I s-au pus din nou lanţuri. Cu cinci zile înainte de a depune ca martor, i s-au scos lanţurile şi a fost anunţat că va fi dus la Jilava ! Pentru aceasta au fost aleşi un soldat şi o brută de plutonier — Bratu, cunoscut pentru lipsa sa de scrupule...

Vineri seara, după ce trecuse o zi de la împuşcarea lui, a fost înştiinţată familia. Soţia a cerut corpul soţului. I s-a răspuns printr-un refuz. Prefectul poliţiei şi-a dat „cuvîntul de onoare" că familia va putea să vadă cadavrul, atît la Spitalul Militar cît şi în capela Cimitirului Ghencea, unde urma să fie înmormîntat. Înhumarea trebuia să aibă loc duminică sau luni. Sîm-

bătă, familia s-a dus la Spitalul Militar. Ofițerul de serviciu a refuzat să îngăduie ca soția să-și vadă soțul ucis. Motivul ? Ordin de sus ! Din nou o făgăduială : corpul va fi expus la capela Cimitirului Ghencea. Minciună ! În loc să fie transportat în capelă, sicriul a fost dus direct la groapă și, în pofida protestelor, coborît în mormînt. Într-un moment de desperare, soția a sărit în groapă și, ridicînd capacul, a putut să zărească fața mortului complet mutilată.

Se pune întrebarea legitimă : de ce nu s-a îngăduit familiei să vadă cadavrul ? Răspunsul e simplu : pentru că acest lucru ar fi creat posibilitatea divulgării asasinatului. Că așa se prezintă lucrurile, vorbesc antecedentele. În primul rînd trebuie amintit că Leonte Filipescu, considerat „periculos", a fost ținut în lanțuri tot timpul detenției la închisoarea militară. Cînd, însă, s-a pus problema transferării la Jilava, în loc să fie transportat cu camionul, a fost dus pe jos și... fără lanțuri la picioare. De ce era necesară mutarea sa la Jilava, cînd peste cinci zile urma să apară ca martor în proces ? Și de ce — în vreme ce alți arestați, socotiți „nepericuloși", disjunși și ei din proces, au fost trimiși la Jilava legați în lanțuri — față de Leonte Filipescu s-a procedat altfel ?

E limpede : pentru că s-a urmărit asasinarea lui, sub pretextul clasic.

Era bolnav, slăbit. Explicația că a vrut să fugă și să se ascundă în păduricea de lîngă Jilava este de-a dreptul absurdă. În apropiere de cantonul unde se arăta că a încercat să fugă, nu se afla nici o pădurice, ci doar o... tufă. Pînă la Jilava era cîmp deschis. Un cetățean care venea de la Giurgiu l-a văzut întins în drum, cu bagajul lîngă el, într-un lac de sînge...

Totul dovedea, deci, o înscenare. Sistemul nu era nou. În același chip se procedase cu Max Wexler *, și tot așa, pe ascuns, fusese omorît doctorul Aroneanu **.

Muncitorii, prin întruniri și în presă au cerut autopsia cadavrului, deoarece existau indicii foarte serioase că s-a săvîrșit o crimă monstruoasă. Într-un articol, semnat A. Moldoveanu și intitulat : **Asasinatele și proletariatul** (**Socialismul,** 21 aprilie 1922), Lucrețiu Pătrășcanu dădea alarma. Asasinarea lui Leonte Filipescu nu reprezenta un caz izolat, ea făcea parte dintr-un întreg sistem adoptat de aparatul represiv burghez, care căuta astfel să lovească în cei mai buni luptători pentru cauza clasei muncitoare — comuniștii. Articolul făcea un apel fierbinte la muncitorime pentru a împiedica astfel de crime monstruoase.

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 7/1972.
** Vezi **Magazin istoric**, nr. 8/1971.

„Crimele" lui Iorgu

Născut la Bîrlad, în 18 septembrie 1895, din părinți săraci, Leonte Filipescu a reușit să urmeze cursul primar. La vîrsta de 14 ani a plecat la Galați, ca să-și cîștige existența, și s-a angajat ca băiat de prăvălie. Muncea din greu. După cîtva timp a venit la București și a practicat meseria de ospătar.

Era prin 1910, anul reorganizării partidului clasei muncitoare. Breasla ospătarilor desfășura o puternică activitate organizatorică, lucrătorii din această ramură erau conduși de revoluționari destoinici, precum Gh. Niculescu-Mizil, Iancu Olteanu și alții. Alături de ei, s-a format Leonte Filipescu.

În 1914-1915, tînărul revoluționar a participat la marile acțiuni anti-războinice organizate de Partidul Social-Democrat. Încă de pe atunci el avea strînse legături cu elementele înaintate ale mișcării care începuseră să contureze viitorul curent de stînga.

În timpul războiului, căzut prizonier la germani, a reușit să fugă din lagăr, împreună cu mai mulți militari, și s-a întors în țară. Abia înapoiat în Capitală, a reluat imediat contactele cu mișcarea revoluționară. În primăvara anului 1917, a luat parte la organizarea, în capitala încă ocupată de dușman, a unei demonstrații în fața comandamentului german, sub lozinca „Pentru pace și pîine !". Un an mai apoi s-a aflat printre sprijinitorii tipăririi și răspîndirii foii intitulată **Trăiască socialismul** ***. Lupta de clarificare ideologică în sînul partidului, acțiunile greviste — la care au luat parte mii de muncitori — au fost tot atîtea terenuri de activitate rodnică pentru Leonte Filipescu. Într-un material publicat în gazeta **Federația** el arăta muncitorilor, pe baza experienței de pînă atunci, că sosise vremea pentru ca cererile lor să fie „cucerite și nu cerșite". „Viitorul — scria el în articolul intitulat **Masa de rezervă** — ne dă speranțe mari și fru-

*** Așa s-a chemat primul număr al ziarului **Socialismul**, organ al P.S.D., care își schimbase titulatura în Partidul Socialist din România — n.r.

moase, ne deschide perspectiva unei vieți frumoase și omenești, prin transformarea societății de azi în societatea socialistă". Ajunsese la concluzia fermă că pentru a apropia acest viitor era necesară multă muncă, pasiune și o luptă dîrză împotriva claselor asupritoare. Lucrul trebuia început chiar cu organizarea partidului : „Partidul Socialist — scria el — trebuie transformat într-un puternic partid politic comunist".

Dar nu numai prin coloanele presei socialiste a înțeles el să se adreseze muncitorilor, ci și direct, nemijlocit : foarte des se afla în fabrici, la întruniri, peste tot unde se discuta și se plămădea viitorul mișcării. În ajunul grevei generale din 1920 și în timpul acesteia a desfășurat o intensă activitate propagandistică. S-a numărat printre militanții socialiști care au editat și răspîndit literatura revoluționară, consacrată pregătirii și desfășurării grevei. Lui Leonte Filipescu îi revine, de asemenea, un merit important în organizarea tipăririi clandestine a unor manifeste revoluționare. Autoritățile burgheze îl urmăreau pas cu pas, trecîndu-l în fruntea listei militanților care urmau să fie arestați.

A început să activeze ilegal.

Era o perioadă de muncă încordată. După bestialele represiuni inițiate de burghezie împotriva muncitorilor participanți la greva generală *, necesitatea creării grabnice a partidului revoluționar devenise și mai evidentă. Leonte Filipescu s-a dăruit cu tot sufletul muncii de pregătire a primului congres. Fiind urmărit îndeaproape, el n-a putut participa, însă, la lucrările acestuia. Pentru a evita arestarea, o perioadă scurtă a plecat în Bulgaria. S-a reîntors la sfîrșitul lunii iunie 1921, angajîndu-se în lupta pentru crearea organizațiilor locale ale tînărului partid comunist. Într-una din zile, comunistul Pandele Becheanu l-a trimis în str. Fluierului nr. 21, unde trebuia să țină o conferință în fața mai multor muncitori.

„Sînt cu voi, tovarăși..."

Fănica Dinu avea 21 ani și era lenjereasă. Fusese martoră la multe din consfătuirile ținute în casa din str. Fluierului. Aflînd că nu știe carte, **Iorgu** și-a manifestat nemulțumirea și s-a oferit s-o ajute să învețe. În arhive s-a păstrat un document în care se spune : „Leonte Filipescu, oferindu-se să mă învețe carte, a scris... primele rînduri : **Ioan Frimu a fost omorît de boieri, Revoluția e în marș. Dezrobirea muncitorilor trebuie să fie opera lor.** Iar eu scriam după dînsul...

Pe altă pagină a notat : **Karl Marx este apostolul socialismului. Viitorul este al clasei muncitoare. Știința e hrana sufletului nostru. Băuturile otrăvesc corpul omului. Proletari din toate neamurile, uniți-vă ! Nici muncă fără pîine, nici pîine fără muncă !"** (Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 96, dosarul nr. 228, fila 14).

În timp ce-i dicta, Leonte Filipescu o sfătuia pe eleva lui să facă fiecare literă rotundă, clară. Apoi i-a cerut să scrie ceva dintr-un cîntec pe care ea îl auzise la una din întrunirile la care participase. Fata a așternut pe hîrtie :

„Sculați voi oropsiți ai vieții, voi osteniți la foame sus..."

Cînd a luat foaia și a citit, **Iorgu** a exclamat : „Merge !" La început mai cu greșeli, apoi tot mai clar, cuvintele au căpătat pentru eleva sa sensuri noi, adînci, nebănuite.

Ion Pîrvu, muncitor tăbăcar, își amintea că **Iorgu** citise într-o seară în fața muncitorilor o conferință intitulată **Calitățile unui orator** ; altădată adusese cu el o broșură, probabil lucrarea lui Engels **Originea familiei, a proprietății private și a statului.**

Toate acestea au constituit un delict, o gravă învinuire împotriva lui Leonte Filipescu. Autoritățile considerau că nu trebuie lăsat să-și mai desfășoare această activitate „subversivă", de deșteptare a celor mulți. În octombrie 1921 a fost arestat și schingiuit. A fost implicat în odioasa înscenare judiciară din Dealul Spirii. Se afla la închisoarea militară cînd a aflat că tovarășii săi de luptă, arestați în timpul congresului din mai, au declarat greva foamei. Pe o bucată de hîrtie, cu mîna slăbită de boală, a așternut aceste patetice rînduri de solidaritate : Dragi tovarăși ! Am aflat că sînteți în luptă cu schingiuitorii noștri, pentru un regim mai omenesc... Sînt cu voi, tovarăși, pînă la moarte. Trăiască lupta noastră ! Înainte, tovarăși ! Nu vă lăsați, fiți solidari și veți învinge !"

Erau cuvintele unui om care-și pusese atît de scurta sa viață în slujba marelui ideal socialist.

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 10/1970.

Opt amintiri dispărute ?

Se cheltuiesc anual sume considerabile pentru restaurarea monumentelor istorice de pe tot întinsul patriei noastre, pentru reintegrarea lor în circuitul valorilor moştenite de la străbuni. Se reînalţă ziduri de cetăţi, prăbuşite de secole, vechi clădiri medievale îşi recapătă aspectul iniţial, adăpostind felurite muzee, pămîntul restituie întregi aşezări din primele vîrste ale istoriei umane ; într-un superb efort, istoricii şi arheologii vor, parcă, să fixeze pentru totdeauna anumite urme lăsate de înaintaşii noştri. Din păcate, nu ştim cum se face că, urmărind **ansamblurile,** se pierd, uneori, din vedere **amănuntele.**

„În biserici şi mănăstiri se păstrează, însă — prin slovele săpate în aur şi argint, **prin lespezile scrise ce acopăr morminte,** prin pomelnice săpate în piatră la altare, prin piatra cu slove aşezată deasupra uşilor — amintirea trecutului nostru [...]". Aceste cuvinte, scrise de N. Iorga la începutul veacului nostru, ar fi trebuit — şi ar trebui încă — să sune ca un îndemn, dar şi ca un avertisment la adresa celor care se ocupă de păstrarea amintirilor materiale ale trecutului. Dar lucrurile nu stau pretutindeni tocmai aşa.

La cîţiva kilometri de oraşul Roman, în satul Dulceşti — aflat azi pe teritoriul judeţului Neamţ — se găseşte o biserică zidită în 1605 de marele paharnic Ioan Caraiman şi soţia sa. Nu a fost, la vremea lui, un personaj neînsemnat acest paharnic ; din contra, se poate spune că a fost un mare diplomat al Movileştilor, pentru cauza cărora a şi murit, asasinat la Istanbul, în 1609. Satul a fost moştenit de o fiică a lui, Safta, soţia lui Dumitraşco Şoldan, boier care a urcat treptele ierarhiei feudale pînă la marea vornicie a ambelor „ţări" — cea de sus şi cea de jos — în domnia lui Vasile Lupu, cu care se înrudea. În noiembrie 1637, vornicul Şoldan a apărat trecătoarea Oituz contra oastei care, din Ardeal, aducea un pretendent la tronul ţării, iar în anul următor a fost trimis la Braşov, ca „sol mare cu învăţătură şi cu putere deplină", pentru tratative cu principele Transilvaniei şi cu Matei Basarab.

În biserica de la Dulceşti au fost îngropate rude apropiate ale marelui vornic Şoldan — soţia, doi fii, o fiică, un nepot etc. — şi probabil el însuşi îşi va fi găsit odihna veşnică tot acolo. Pe la sfîrşitul veacului trecut, căutînd urmele lui Miron Costin în vechiul ţinut al Romanului, V. A. Urechiă a găsit în această biserică nu mai puţin de opt **lespezi mormîntale din veacul XVII.** Cea a vornicului lipsea încă de atunci. Răsfoind recent apărutul ghid al monumentelor judeţului Neamţ *, aflăm însă, cu adîncă uimire, că **la Dulceşti nu se mai găseşte nici una din lespezile din sec. XVII,** ci numai două din veacul trecut. **Au dispărut, prin urmare, opt amintiri ale trecutului nostru.** Unde sînt pietrele de la Dulceşti ? În ce chip au pierit ele ?

Dacă la prima întrebare credem că e greu de dat un răspuns, în schimb la a doua se poate răspunde prin analogie, vizitînd, spre exemplu, biserica Colţea din Capitală. **Din Capitală** — repetăm — nu din cine ştie ce sat, aflat la cine ştie cîţi kilometri depărtare de forurile competente. Se poate vedea acolo cum, în plin veac XX, în plină campanie de consolidare a amintirilor trecutului nostru-acum pe cale de valorificare — **se calcă pe lespezi de mormînt :** din ce în ce mai şterse, într-o bună zi se va constata că pe ele nu se mai desluşeşte nimic şi atunci vor fi smulse din pardoseală şi aruncate sau folosite într-un fel oarecare. Pare de necrezut, nu ? În Bucureşti, **peste drum de Muzeul Municipiului,** într-un monument istoric, **aflat în grija Direcţiei Monumentelor Istorice,** se distrug în continuare amintiri ale trecutului românesc.

La Baia, prima capitală a Moldovei, unde au început unele lucrări de consolidare a ruinelor bisericii catolice ridicate acolo de Alexandru cel Bun în primii ani ai sec. XV, rătăcea mai anii trecuţi, în preajma acestor măreţe ruine, un monument funerar din sec. XVIII, cu o frumoasă stemă, sculptată în piatră, a familiei Cantacuzino. Era mînjit cu păcură, ceea ce poate da o idee asupra utilizării sale... Ca să nu mai spunem că, pînă la începerea lucrărilor arheologice, măreţele ruine serveau — în ciuda unei interdicţii seculare — drept... carieră de piatră şi ţarc de vite.

Restaurarea cetăţilor, a ansamblurilor arhitectonice, a clădirilor, nu ne poate da dreptul să asistăm în tăcere la distrugerea celorlalte amintiri — „mai mici" — ale trecutului nostru. Puţină **grijă,** mai multă **dragoste** pentru trecutul nostru şi ceva mai multă **competenţă** din partea celor care răspund de această preţioasă moştenire ar fi de natură să împrăştie tristeţile muzei Clio...

Ştefan S. GOROVEI

---

* M. Drăgotescu, D. Bîrlădeanu, Gh. Bunghez, **Monumente istorice din judeţul Neamţ,** Bucureşti, 1971.

Îndepărtate bătăi de tobă

BARBARA W. TUCHMAN

● Inventatorul dinamitei caută o doamnă matură ● Instrumentele morții se modernizează ● Prințul de Wales și „vulpea șireată" ● Ambasadorii se agită, iar abilul intrigant călătorește ● Kaiserul exclamă: „Idiot!" ● O victimă incomodă pentru aforării ● Intervlurile suveranilor

Avanpremieră editorială

Un încîntător castel olandez, Huis ten Bosch, a găzduit, în ultimul an al secolului trecut, diplomaţi veniţi din 26 ţări pentru a-şi spune cuvîntul pro sau contra soluţionării paşnice a conflictelor internaţionale. Acestei prime conferinţe de la Haga, cît şi celei ce avea să-i urmeze, în 1907, scriitoarea americană Barbara Tuchman le-a consacrat un capitol din cartea sa Trufaşa citadelă, **în curs de apariţie la Editura Politică. Paradoxal — în aparenţă — capitolul se intitulează** Îndepărtate bătăi de tobă. **Dar oare nu atunci, la finele secolului trecut, trebuie căutată obîrşia primului conflict mondial din secolul nostru ?**

Cititorii români au avut prilejul să cunoască, anul trecut, o altă carte a Barbarei Tuchman, Tunurile din august, **apărută în aceeaşi editură. Revista noastră a prezentat, în avanpremieră editorială (în nr. 7-8/1969) fragmente din această originală istorie a primului război mondial. În noua sa lucrare — a cărei versiune românească este semnată de Mihai Livescu — scriitoarea trece în revistă evenimente din epoca anterioară primei conflagraţii mondiale, din acea epocă — după spusele autoarei — care** n-a murit de bătrîneţe şi nici din cauza vreunei întîmplări neprevăzute, ci pentru că a intrat brusc într-o criză care reprezintă unul din evenimentele importante ale istoriei.

În paginile ce urmează, extrase din capitolul Îndepărtate bătăi de tobă, **vom face cunoştinţă cu un crîmpei din această epocă. O epocă în care oamenii au cunoscut telegraful, telefonul, electricitatea şi au aflat de existenţa radioactivităţii ; în care luptătorii Comunei din Paris şi-au dat viaţa pentru ideile revoluţionare ; în care Statele Unite ale Americii au declanşat primul război imperialist pentru împărţirea posesiunilor coloniale, iar Anglia, Franţa, Germania, Belgia au acaparat milioane de kilometri pătraţi de teritorii străine. O epocă în care noile maşini, metale, întreprinderi au fost folosite din plin pentru fabricarea armamentelor.**

Teama pe care o provoca industria de armament în plină dezvoltare era aproape generală — **scrie B. Tuchman.** Uzinele Krupp, colosul de la Essen, cea mai mare întreprindere individuală din Europa, împreună cu Skoda, Schneider-Creusot şi Vickers-Maxim, nişte carteluri umflate, rezultate din fuziuni repetate şi cu nume ce zgîrie urechea, aveau interese în toate taberele, îşi vindeau produsele unor clienţi răspîndiţi pe toate continentele şi fiecăreia din cele două părţi aflate în conflict, profitînd de orice discordie. În fiecare an, una sau alta dintre ele producea o nouă armă, mai ucigătoare decît cele dinainte, care, dacă era adoptată de forţele armate ale unui stat, impunea imediat un efort corespunzător din partea statului rival. Cheltuielile de înarmare şi acumulările uriaşe de arme creşteau de la an la an şi oamenii aveau impresia că totul se-ndrepta spre o explozie finală mortală.

În acea atmosferă, propunerea Rusiei, făcută la 29 august 1898, de a se convoca o conferinţă de pace, pentru limitarea armamentelor, la care să participe toate naţiunile, a stîrnit reacţii contradictorii şi a fost caracterizată de The Times **din Londra, drept „o enigmă mai mult decît suprinzătoare".**

Milioane de oameni au îmbrăţişat cu speranţă şi bucurie ideea păcii şi a limitării armamentelor, în timp ce guvernele ţărilor au întîmpinat-o cu teamă şi suspiciune. O complicată îmbinare de interese, ambiţii, intrigi, tendinţe expansioniste, camuflate sau declarate, au făcut ca cercurile guvernante să privească întrunirea de la Haga din singurul punct de vedere care le convenea : acela al profitului maxim. Nesocotind interesele maselor, clasele dominante au speculat cu perfidie dorinţa de pace a popoarelor, întreţinînd, de teama unor conflicte sociale, organizaţii pacifiste şi creînd iluzia unei lupte pentru pace. Nu întîmplător dintre toţi partizanii păcii de la sfîrşitul veacului trecut, socialiştii au fost aceia care au înţeles că apelul ţarului era „o înşelătorie".

În condiţiile de atunci — ale existenţei unui singur sistem mondial, cel capitalist — era relativ uşor pentru cercurile agresive de a-şi pune în aplicare planurile lor nefaste. Aşa se şi explică faptul că, la adăpostul discuţiilor despre pace, principalele state capitaliste au putut să continue nestingherite cursa înarmărilor, pregătind febril prima conflagraţie mondială.

Poate că, în viziunea Barbarei Tuchman, evenimentele nu sînt redate întotdeauna pe deplin obiectiv. Exagerarea rolului jucat de unele personaje secundare şi, mai ales, subaprecierea atitudinii popoarelor faţă de problemele păcii afectează conţinutul cărţii. În afara acestor minusuri, rămîne, însă, incontestabil meritul autoarei de a fi cules, cu conştiinciozitate de istoric, un bogat material informativ şi de a-l fi relatat atractiv, ca un reporter care aruncă o privire în culisele evenimentelor.

Subtitlurile aparţin redacţiei.

Domnica ZAVOICINSCHI

Un mobil deocamdată enigmatic

În apelul ţarului, fiecare grup vedea reflectată, ca într-o oglindă magică, faţa propriului său adversar. Pentru Germania era evident că, în cazul cînd Anglia nu era de acord cu dezarmarea navală, gestul ţarului n-avea să rămînă decît „o lovitură de sabie-n apă". Aşa se explică de ce, după cîteva zile de la apel, Kaiserul a declarat în mod hotărît: „Viitorul nostru este pe ocean". La rîndul lor, englezii socoteau că problema majoră era reprezentată de ambiţiile navale ale Germaniei. Socialiştii de pretutindeni erau siguri că, indiferent care va fi fost mobilul iniţiativei ruseşti, el nu putea fi în nici un caz dragostea de oameni, dacă se ţinea seama de cruzimile opresiunii ţariste. Socialistul german Wilhelm Liebknecht considera apelul ţarului drept o „înşelătorie". Mulţi luptători pentru pace îl socoteau o replică la războiul spaniolo-american [pentru Cuba], care li se părea că este preludiul dezastrului mondial. Luarea în stăpînire a Filipinelor [de către S.U.A. — *n. r.*] îi convinsese pe mulţi europeni de necesitatea stăvilirii expansiunii americane. Chiar unii americani nu se împotriveau gîndului că acţiunea ţarului fusese inspirată de victoria Statelor Unite asupra Spaniei. Vorbind în numele antiimperialiştilor, Godkin [editorul publicaţiilor *Nation* şi *Evenning Post*] observa cu melancolie că „splendida chemare" venea într-un moment cînd Statele Unite erau pătrunse, mai mult decît oricînd în istoria lor, „de spiritul militar şi de ideea cuceririlor cu forţa".

Şi, totuşi, enigma mobilului continua să subziste. O explicaţie susţinută de mulţi era aceea că Nicolae acţionase nu atît în interesul omenirii, cît din dorinţa firească de a o lua înaintea Kaiserului, despre care se credea că plănuia să dea o proclamaţie similară *urbi et orbi* * cu ocazia apropiatei lui vizite la Ierusalim.

Curînd după apel, atenţia publicului a fost absorbită de sinuciderea colonelului Henry, implicat în afacerea Dreyfus, iar după alte zece zile lumea a tresărit din nou aflînd că împărăteasa Elisabeta a Austriei fusese asasinată de un anarhist. În timpul acesta, americanii erau ocupaţi cu primirea regimentelor care se întorceau acasă din Cuba, iar englezii cu înaintarea lui Kitchener spre Khartoum [capitala Sudanului — *n.r.*] Începînd din luna septembrie, atmosfera politică s-a întunecat din cauza perspectivei unui război între Anglia şi Franţa. Exista impresia că sentimentele paşnice fuseseră izgonite din sufletul oamenilor.

Nu se putea spune însă acelaşi lucru şi despre apostolii consacraţi ai mişcării pentru pace din Europa şi America, pe care chemarea ţarului îi entuziasmase.

Ardoarea mişcării era întruchipată de baroana Bertha von Suttner, născută contesă Kinsky în 1843, dintr-o familie austriacă aristocrată aflată în declin. Fiindcă avea o fire prea dîrză şi energică ca să accepte decăderea dintr-o atmosferă elegantă, preluase la vîrsta de 30 ani funcţia de educatoare şi damă de companie a fiicelor familiei von Suttner, cu care ocazie stîrnise o dragoste pasionată — şi împărtăşită — în sufletul fiului şi moştenitorului familiei, cu şapte ani mai tînăr ca ea. Contesa nu avea însă nici un fel de dotă, astfel că îndrăgostiţii s-au despărţit plini de o durere tipic germanică. În clipele acelea, ieşirea din situaţia aceasta tristă a fost oferită de un anunţ de ziar prin care „un domn mai în vîrstă, foarte bogat, cultivat şi locuind la Paris" arăta că este în căutarea unei doamne mature şi instruite, care să-i servească de secretară şi să-i conducă gospodăria. În felul acesta contesa s-a pomenit în serviciul lui Alfred Nobel, inventatorul dinamitei.

Testamentul lui Nobel

Om straniu, idealist şi pesimist, de o ironie muşcătoare, timid, melancolic şi aproape un sihastru, Nobel cîştigase, deşi nu împlinise încă 43 ani, milioane prin fabricarea explozivilor şi era profund tulburat de consecinţele descoperirii sale. Se părea că nu avea nevoie de o secretară, ci mai degrabă de cineva care să-l asculte. „Aş vrea — îi spunea noii sale angajate — să născocesc o substanţă sau o maşină care să aibă o putere de pustiire globală atît de înspăimîntătoare, încît războaiele să devină cu totul imposibile tocmai din această cauză". În ciuda simpatiei instantanee, a „intensei plăceri intelectuale" pe care i-o procura tovărăşia lui, doamna s-a lăsat doborîtă de tristeţe, astfel că după o săptămînă a zburat înapoi în braţele adoratului ei şi a fugit cu el.

După 12 ani de căsătorie şi de carieră scriitoricească, doamna baroană a descoperit, cu sentimentul unei adevărate revelaţii, existenţa Asociaţiei internaţionale pentru pace şi arbitraj din Londra. În expunerea scopurilor ei, asociaţia declara că la sfîrşitul celui de-al XIX-lea secol venise vremea ca toţi oamenii să se sfătuiască şi să cadă de acord asupra unor mijloace pentru lichidarea pe cale paşnică a conflictelor şi pentru abolirea războaielor. Convertită şi entuziasmată de aceste idei, Bertha von Suttner s-a avîntat în acţiunea de organizare a unor filiale ale asociaţiei la Viena şi Berlin. În anul 1891, străduniile ei, susţinute de ziarul *Die Neue Freie Presse*, şi-au atins scopul, iar manifestul publicat cu această ocazie ex-

* Adresată lumii întregi *(n.r.)*

prima idealurile pacifiştilor* de pretutindeni.

Alfred Nobel susţinea înfiinţarea unui tribunal internaţional şi încheierea unui acord între naţiuni, prin care să se prevadă, în cazul oricărui conflict, un armistiţiu obligatoriu pe o perioadă de un an. El a apărut pe neaşteptate, deşi sub nume fals, la Congresul păcii ţinut la Berna în 1892, şi i-a spus baroanei Bertha von Suttner că dacă putea „să-l informeze şi să-l convingă, ar face ceva foarte important pentru această cauză". Scînteia prieteniei care se aprinsese între ei fusese menţinută vie prin corespondenţă şi prin vizite sporadice, făcute de-a lungul anilor. Acum îi scria că, după toate aparenţele, se pregătea o nouă perioadă de violenţă „al cărei vuiet surd îl aud deja în depărtare". Două luni mai tîrziu îi scria din nou baroanei : „Aş vrea să-mi las prin testament averea pentru înfiinţarea unui premiu, care să fie acordat din cinci în cinci ani persoanei care va contribui în modul cel mai eficient la menţinerea păcii în Europa". Socotea că premiul trebuie anulat după ce va fi acordat de şase ori, fiindcă „în cazul în care societatea omenească nu va putea fi reformată în decurs de treizeci de ani, vom cădea inevitabil în barbarie".

Nobel a meditat îndelung asupra planului său, l-a materializat într-un testament întocmit în 1895, acordînd oamenilor un termen ultim ceva mai îndepărtat, şi a murit în anul următor.

„Navigăm cu un cadavru în cală"

Creşterea populaţiei a făcut să se mărească numărul bărbaţilor apţi pentru serviciul militar şi care puteau fi puşi deci la dispoziţia uriaşelor armate permanente, astfel încît, după 1871, toate puterile continentale, urmînd exemplul Germaniei, să introducă serviciul militar obligatoriu. Înarmarea şi echiparea marilor armate cerea colaborarea unei industrii cu o producţie de masă şi, de aceea, pentru a putea satisface cererea, întreprinderile de armament concentrau sub stăpînirea lor surse de materii prime, mine, turnătorii şi mijloace de transport. Pieţele de desfacere şi profiturile erau aproape nemărginite şi reacţionau cu o vigoare impetuoasă la stimulentul dat de forţele războiului.

În decurs de zece ani, adică între 1885 şi 1895, războiul terestru a fost revoluţionat prin introducerea puştilor de calibru mic, prevăzute cu magazie, a mitralierei MAXIM perfecţionate şi a pulberii fără fum. Folosite împreună, aceste ino-

Alfred Nobel, savantul care a cîştigat milioane prin fabricarea explozivilor şi şi-a lăsat averea pentru a răsplăti marile descoperiri ştiinţifice

vaţii au mărit de cinci ori şi chiar mai mult bătaia, viteza şi precizia armelor de foc şi au schimbat caracterul războiului. Infanteria, care la Waterloo trăgea 3 focuri pe minut, putea trage acum 16 focuri în acelaşi interval de timp. Folosirea armelor de calibru mic a mărit raza lor de acţiune şi precizia ochirii. Introducerea reculului automat la tunurile de cîmp a sporit şi ea viteza focului de artilerie. Dar, mai presus de toate, pulberea fără fum, brevetată de Nobel între anii 1887 şi 1891, a deschis şi extins cîmpul de luptă. Ea a limpezit cîmpul vizual, a permis mascarea tunurilor, a accelerat viteza lor de încărcare şi a mărit bătaia şi precizia armelor de artilerie de la 1 000 la 5 000 sau chiar 6 000 metri. Lupta se putea desfăşura acum pe distanţe mari şi se putea deschide focul asupra unei armate încă înainte ca aceasta să-şi observe inamicul. Deşi abia începea să se întrezărească acest lucru, se şi creaseră condiţiile ca tunul să capete întîietate faţă de puşca infanteristului. Torpilele şi minele extindeau, la rîndul lor, sfera războiului naval, iar experienţele făcute deschideau perspective redutabile submarinului. Unii se făleau cu noua energie care circula prin vinele omenirii, în timp ce altora le era frică de ea şi împărtăşeau părerea lui Ibsen : „Navigăm cu un cadavru în cală".

Dorinţa ca naţiunile să-şi unească eforturile în vederea frînării acestei dezvoltări a început, treptat, să capete glas, care a devenit suficient de puternic pentru ca lordul Salisbury, pe atunci prim-ministru

* Autoarea se referă la curentul pacifist din rîndul burgheziei şi, mai ales, al intelectualităţii epocii respective *(n.r.)*.

al Angliei, să-i acorde, în 1897, atenţie. În cuvîntarea ţinută în faţa Consiliului municipal al oraşului Londra, el a declarat că, în cazul cînd nu se vor lua din timp măsuri de prevenire, acumularea armamentelor şi perfecţionarea continuă a „instrumentelor morţii“ vor conduce „la o sforţare formidabilă de distrugere reciprocă, fatală pentru civilizaţie“. Fără să vorbească pe faţă despre dezarmare, a adăugat că singura speranţă de împiedicare a dezastrului consta într-o adunare a naţiunilor, în care diferendele dintre ele să fie discutate în spirit de prietenie şi, în cele din urmă, „să se unească mai strîns prin aderarea la o lege internaţională de un fel oarecare“. Fiindcă nu fusese niciodată optimist, lordul Salisbury n-a mers pînă acolo încît să presupună că măsura aceasta va duce la abolirea războiului, ci şi-a limitat speranţele la „un lung răstimp de comerţ prosper şi de pace continuă“.

Ţarul Nicolae nu era nici mai paşnic şi nici mai idealist decît lordul Salisbury. Avea, în 1898, vîrsta de 30 ani şi era un tînăr mărginit la minte, lipsit de imaginaţie şi stăpînit de o singură idee : să guverneze astfel ca să nu scadă cu nimic puterea autocratică moştenită de la strămoşii lui. Toate strădaniile lui se rezumau la tergiversarea aplicării Constituţiei, încît îi rămînea prea puţină energie pentru politica internaţională şi nu arăta decît puţin interes pentru alte probleme. Spre deosebire de impetuosul Kaiser, care ardea de dorinţa de a intra în acţiune ori de cîte ori citea o depeşă interesantă, ţarul găsea că afacerile mondiale îi puneau la grea încercare facultăţile mintale.

Propunerea de convocare a unei conferinţe pentru pace nu era ideea lui, ci izvorîse din anumite raţiuni de ordin practic, invocate de miniştrii celor trei departamente-cheie — de Război, de Finanţe şi de Externe — care constau în simplul fapt că Rusia rămăsese în urmă în cursa înarmărilor şi nu era în măsură să recupereze întîrzierea. Generalul Alexei Kuropatkin, ministrul de Război, aflase că Austria, principalul rival al Rusiei, plănuia să adopte tunul de cîmp cu tragere rapidă de tip perfecţionat, care trăgea 6 lovituri pe minut şi care se afla şi în dotaţia armatelor germană şi franceză. Rusii, al căror tun de cîmp trăgea numai o lovitură pe minut, nu puteau spera că vor avea posibilitatea financiară de a-şi înzestra cu noul tun întreaga artilerie, fiindcă erau angajaţi deja, cu un mare efort bănesc, în acţiunea de înarmare a infanteriei. Dacă Austria putea fi convinsă să accepte amînarea cu zece ani a con-

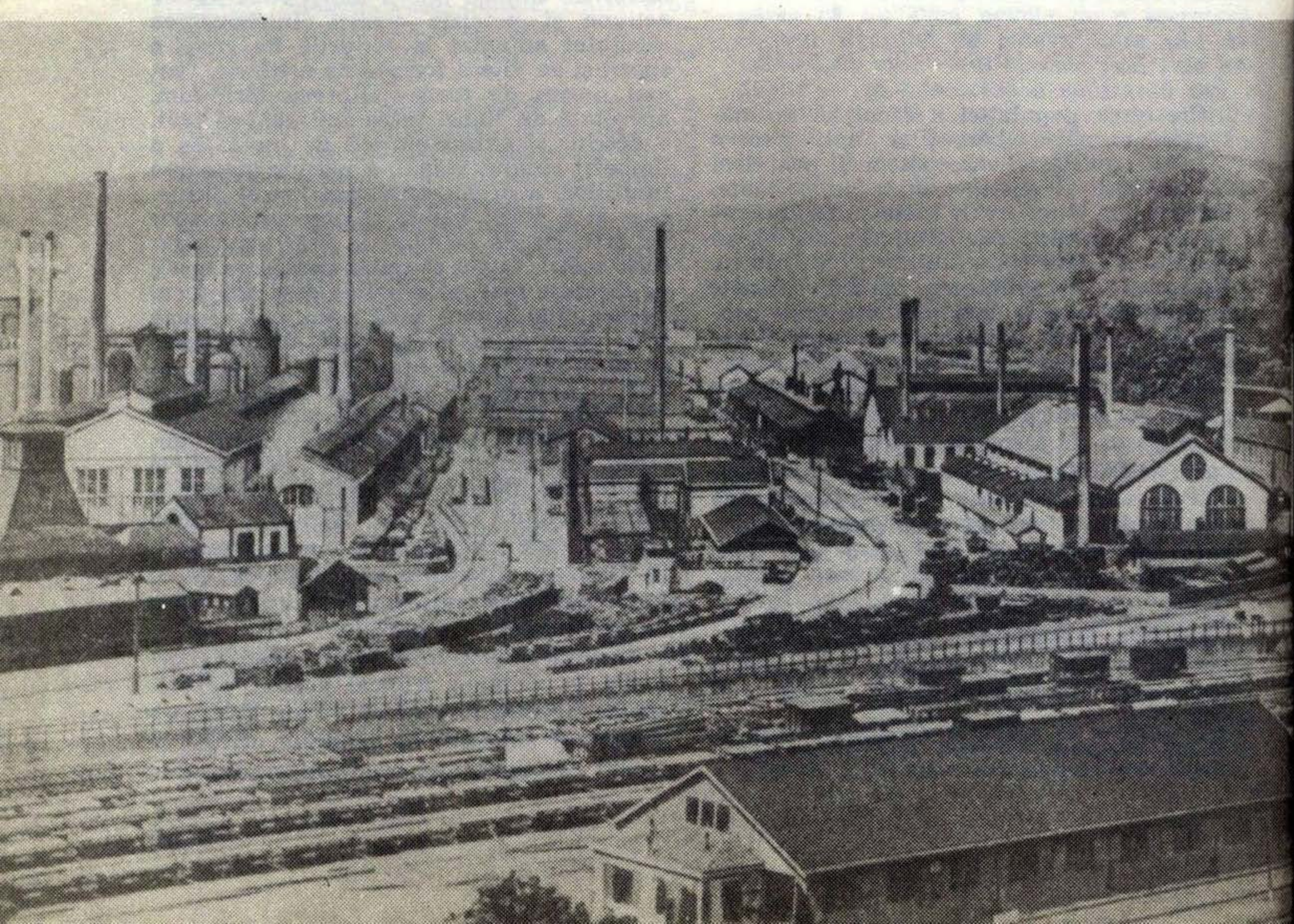

Unul dintre coloşii industriei de armamente : uzinele Schneider-Creusot

strucției de noi tunuri — socotea Kuropatkin — amîndouă țările aveau să economisească cheltuielile respective.

O furtună de reacții

Tocmai pe vremea aceea s-a publicat în Rusia o lucrare impresionantă, în șase volume, numită *Viitorul războiului* [de Ivan Bloch]. Concluziile la care ajunsese Bloch l-au condus spre mișcarea pentru pace (deși poate că lucrurile s-au desfășurat și invers). Pentru a convinge guvernele de pericolul care le aștepta, el folosea o amenințare mai înspăimîntătoare decît războiul și anume revoluția socială. Dacă condițiile actuale vor continua să se mențină — argumenta el — națiunile vor trebui să înfrunte fie istovirea în cursa înarmărilor, fie catastrofa unui război, și să se aștepte, în ambele cazuri, la „convulsii ale orînduirii sociale".

Fiindcă frica de revoluție socială era un argument eficace în Rusia, Bloch a reușit să obțină o audiență la țar, iar concluziile lui și-au găsit ecoul în apelul redactat de Muraviov [ministrul de Externe al Rusiei]. Era evident că acesta simțea puterea de convingere a demonstrațiilor lui Bloch. Înmînînd apelul ambasadorului englez, el l-a rugat stăruitor să sublinieze în raportul său că inițiativa de pace a Rusiei va arăta „claselor nemulțumite și turbulente" că guvernele marilor puteri înțelegeau dorința lor de a vedea bogăția națională folosită în mod productiv și nu într-o „întrecere dezastruoasă". Ambasadorul englez a răspuns curtenitor că „ar fi greu să rămîi insensibil față de nobilele sentimente, care au inspirat acest document remarcabil".

„E cea mai mare absurditate și prostie de care am auzit vreodată", scria, mai puțin afabil prințul de Wales care, atunci cînd era indignat, lua ceva din felul de a se exprima al mamei sale [regina Victoria]. „Chestiunea asta este pur și simplu imposibil de realizat. Franța nu-și putea da niciodată consimțămîntul, și nici *Noi*". Ajunsese la concluzia că apelul trebuia să fie „un truc al vulpii aceleia șirete" și al „abilului intrigant" cu numele de Muraviov, care „i l-a băgat țarului în cap". Părerile prințului exprimau, în general, și părerile celorlalte guverne. Deși priveau propunerea cu o aversiune glacială, ele au acceptat, totuși, invitația — fiindcă nici unul nu voia să fie tocmai el acela care s-o respingă — fără să se aștepte însă la altceva de pe urma ei decît la necazuri. Așa cum spunea ministrul de Externe al Austriei, apelul va face ca, în viitor, guvernelor să le vină mai greu să prezinte parlamentelor noi cereri de fonduri pentru înarmare.

Miting muncitoresc la Londra, în 1889

Cu zelul potolit, însă neclintit în hotărîrea lui, Muraviov a lansat, în ianuarie 1899, o nouă scrisoare circulară la care era anexată o ordine de zi cu opt puncte. La punctul 1 se propunea încheierea unui acord, potrivit căruia într-o perioadă stabilită să nu se mărească forţele armate sau bugetele militare, iar ultimul punct prevedea încheierea unui acord asupra principiului arbitrajului şi elaborării regulilor de procedură. Punctele 2, 3 şi 4 tratau prohibirea sau reducerea folosirii unor noi tipuri de arme, precum şi a anumitor mijloace de luptă doar în stare de proiect, ca, de exemplu, submarinele, gazele asfixiante sau „aruncarea proiectilelor din baloane", operaţie pentru care nu exista încă un verb distinctiv pe vremea aceea. Punctele 5, 6 şi 7 se refereau la legile şi normele de drept nescrise ale războiului terestru şi la extinderea regulamentului de la Geneva, din 1864 [privind tratamentul răniţilor de război], la războiul naval.

Punctele 2-7 i-au supărat pe pacifişti, care doreau abolirea războiului şi nu temperarea lui. Ei bănuiau că aceste subiecte fuseseră introduse numai pentru a stîrni interes şi a determina participarea guvernelor şi a reprezentanţilor lor militari, ceea ce era, de fapt, adevărat.

Cancelariile erau numai zumzet, valizele diplomatice se umflau cu depeşe, iar ambasadorii vizitau pe miniştrii de Externe încercînd ca, prin menuetul prescris al conversaţiilor oficiale, să descopere intenţiile guvernului pe lîngă care erau acreditaţi. Într-un raport german, lordul Salisbury apărea ca „foarte sceptic", iar împăratul Franz Iosef ca avînd o atitudine „nefavorabilă" şi considerînd orice limitare a dezvoltării militare drept „inacceptabilă". La Roma, marchizul Visconti-Venosta [ministrul de Externe al Italiei] refuza să participe ca delegat la o conferinţă „care nu era susceptibilă de a fi însoţită de rezultate prea utile". Washingtonul era

Recruţi germani depunînd jurămîntul în faţa drapelului...

de acord să trimită delegaţi, dar nu voia să facă nimic în direcţia limitării armamentelor. Belgia aştepta conferinţa „cu regret şi nelinişte", fiindcă se temea că orice modificare a legilor războiului va întări puterile armatei invadatoare sau va restrînge dreptul la apărarea legitimă contra invaziei. Opinia Berlinului se traducea prin sporirea cu trei corpuri de armată a forţelor existente.

Temîndu-se ca vorbăria surescitată a pacifiştilor în legătură cu dezarmarea să nu ducă la o înţelegere greşită a propunerilor sale, Muraviov a vizitat capitalele străine ca să le explice, în întrevederi personale, că ceea ce într-adevăr dorea Rusia era, pur şi simplu, o plafonare a situaţiei existente. Era doar o propunere cît se poate de raţională. Dacă doreau, puterile străine puteau cădea de acord — sugera el — asupra unui procentaj fix din populaţia lor care să fie chemat sub arme, lucru care le va da posibilitatea să-şi reducă în mare măsură armatele, „păstrîndu-şi totodată aceleaşi şanse ca şi să pozeze, scînteierea şi coloritul uniformelor, galopul cavaleriei, panoplia cu drapelele regimentelor, pocnetele neregulate ale gurilor de foc, echipamentele complicate ale corpului ofiţeresc şi ale soldaţilor, precum şi, în ultimul timp, strălucitoarea perspectivă a puterii maritime, toate acestea nu erau decît faţetele aceleiaşi bijuterii: forţa armată. Toate celelalte — Reichstagul, partidele politice, bugetul, alegerile — erau mai mult sau mai puţin nişte inconveniente străine de funcţia lui, cu excepţia diplomaţiei, această ştiinţă înţeleasă cum trebuie numai de monarhi şi tratată de mîntuială la nivelele inferioare.

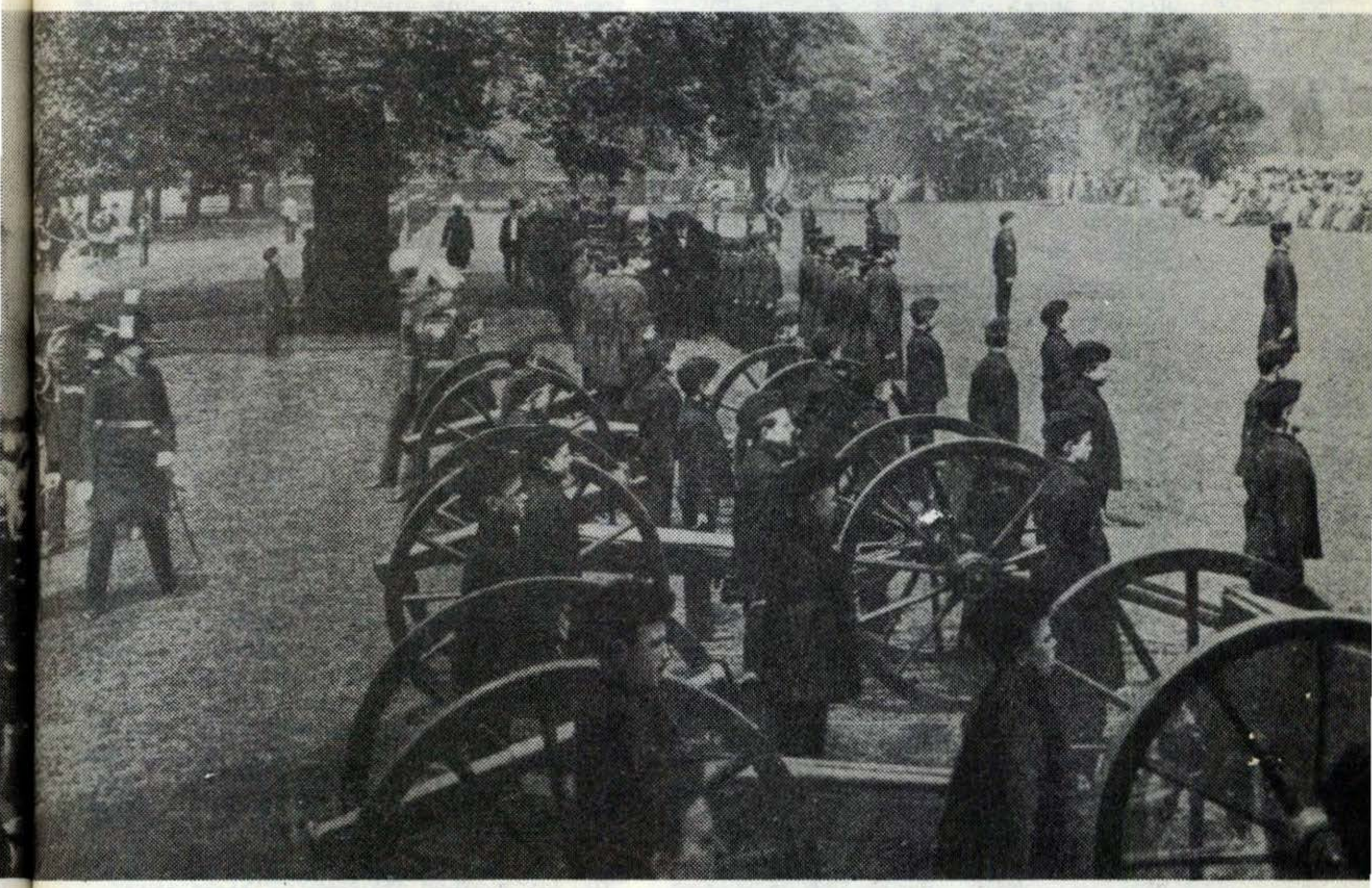

...şi recruţi englezi, în aşteptarea inspecţiei

mai înainte". „Idiot", aceasta a fost observaţia făcută de Kaiser pe marginea memorandumului.

Foc asupra taţilor şi mamelor...

Nimeni nu se frămînta mai mult din cauza propunerii ţarului decît împăratul Wilhelm II, în a cărui gîndire armata era tot una cu statul, precum şi cu însuşi împăratul, care personifica statul. Mantaua albă şi coiful strălucitor în care-i plăcea

Kaiserul se suise pe tron în 1888, la vîrsta de 29 ani, după o domnie de 90 zile a tatălui său, în cursul căreia în Germania pîlpîise pentru cîteva clipe o guvernare liberală, ca după aceea să se stingă. La urcarea pe tron, prima lui proclamaţie n-a fost adresată „Poporului meu", aşa cum fusese aceea a tatălui său, ci „Armatei mele". Proclamaţia afirma: „Eu şi armata ne aparţinem reciproc". În sfaturile pe care le-a dat unei companii de tineri recruţi a arătat la ce fel de legătură se gîndea: „Dacă împăratul vostru vă ordonă, trebuie să trageţi asupra taţilor şi mamelor voastre". Simţămîntul lui de

responsabilitate personală față de trebuirile Germaniei și Europei era exprimat prin repetatele „Eu" și „Al meu", care îi înzorzonau cuvîntările. „Nu există decît un singur stăpîn în Reich și acela sînt eu, iar eu n-am să tolerez prezența altuia". Sau, după cum va spune cîțiva ani mai tîrziu: „Eu sînt acela care mențin echilibrul puterilor în Europa, eu și cele 25 corpuri de armată ale mele".

Germania nu era împinsă spre pace de mobilul și impulsul care sileau Rusia să facă acest lucru: strîmtorarea financiară. În Germania nu se punea problema înapoierii industriale. Muraviov n-ar fi putut alege un argument mai nepotrivit decît cel servit la Berlin contelui Eulenburg, și anume că ideea conducătoare care stătea în spatele propunerii ruseşti era aceea că creșterea continuă a cheltuielilor de înarmare va conduce națiunile pînă la un punct în care vor trebui să spună *non possumus**, fiindcă *non possumus* era o expresie de negăsit în vocabularul german. Pe timpul acela, Germania plesnea de vigoare și nu-și încăpea în piele din cauza succeselor materiale.

* Nu (mai) putem *(n.r.)*.

Lui Wilhelm II îi plăcea să pozeze pe calul lui favorit, Extase

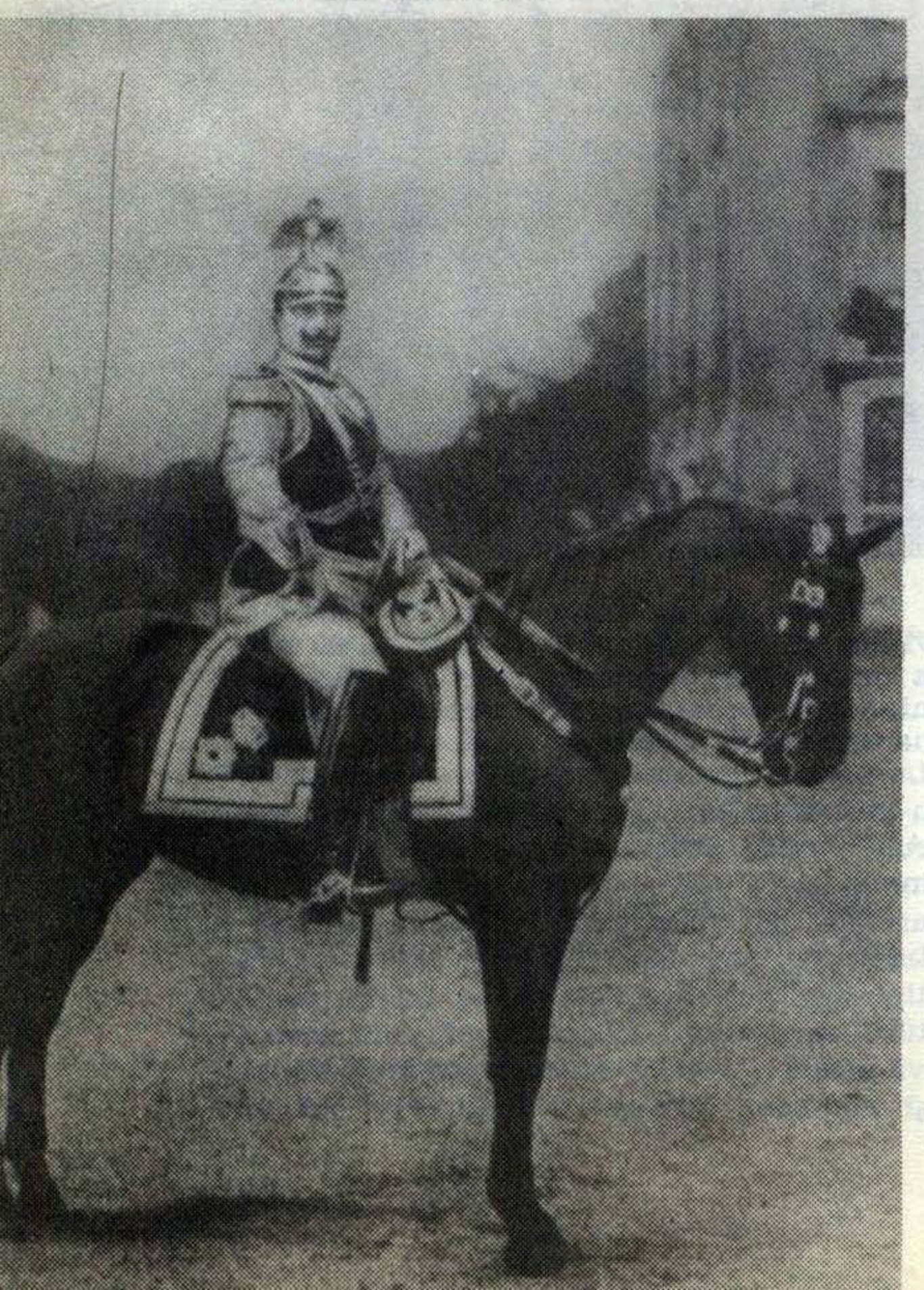

După destituirea, în 1890, de către Kaiser a lui Bismarck **, nici un om înzestrat cu o inteligență creatoare și activă n-a mai deținut vreo funcție importantă. Noul cancelar ales de Kaiser, fiindcă prezenta caracteristici cu totul deosebite de acelea ale lui Bismarck, era prințul Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst, un bavarez cu maniere agreabile și paterne, care — după cîte se spunea — avea drept deviză: „Poartă întotdeauna haină neagră de bună calitate și ține-ți gura". Ministru de Externe fusese numit contele Bernhard von Bülow ***, un gentleman elegant, de o amabilitate și înfumurare extremă, ale cărui maniere erau atît de onctuoase, încît în conversație și corespondență părea că-și freacă într-una mîinile ca un negustor de prețuri. Obișnuia să-și mîzgălească notele pe manșeta cămășii, de frică să nu uite nici cea mai mică dintre dorințele Maiestății Sale.

Politica externă era controlată, în spatele lui Bülow, de către invizibilul domn Holstein care, după obiceiul curților bizantine, își exercita puterea politică fără să aibă o funcție oficială. Holstein considera diplomația drept o conspirație, toate propunerile guvernelor străine ca incluzînd un șiretlic ascuns și conducea relațiile externe pornind de la premisa că toată lumea era contra Germaniei. Interesele unor mari puteri — îi explica el lui Bülow — nu sînt în mod necesar identice cu menținerea păcii, „ci mai degrabă cu supunerea inamicilor și a rivalilor ei". Drept urmare „trebuie să întreținem bănuiala" că obiectivul Rusiei este „mai curînd un mijloc de a-și mări puterea decît a menține pacea". Bülow s-a declarat de acord. Instrucțiunile pe care le trimitea miniștrilor plenipotențiari din străinătate vorbeau despre capcane și intrigi și tratau ordinea de zi a lui Muraviov ca și cînd ar fi fost vorba de un coș cu șerpi. Ar fi de dorit — îi scria el ambasadorului german la Londra — „ca ideea aceasta despre pace și dezarmare [...] să eșueze datorită obiecțiilor Angliei, fără ca noi să fim obligați să apărem pe primul plan" și spera că ambasadorul va conduce schimbul de vederi cu domnul Balfour în acest sens.

Domnul Balfour, care deținea funcția de ministru de Externe în locul lordului Salisbury, nu era însă o victimă chiar atît de potrivită pentru sforăriile lui Bülow. Spre deosebire de guvernul german, cel englez, deși sceptic în privința rezultatelor, nu se simțea amenințat cu nimic de conferința internațională a păcii și de aceea n-avea de gînd să facă singur față misiunii de a o torpila. De altminteri, în Anglia însuflețirea oamenilor nu putea fi luată în derîdere. În decursul celor patru

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 10/1970.
*** Vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1970.

luni care au urmat apelului făcut de țar, la Ministerul de Externe au venit peste 750 rezoluții trimise de grupări publice, prin care se saluta ideea conferinței internaționale și se exprima — după cuvintele uneia din ele — „speranța sinceră" că guvernul Maiestății Sale își va exercita influența pentru a-i asigura succesul, „astfel ca din ea să rezulte ceva practic". Rezoluțiile nu veneau numai din partea asociațiilor pacifiste constituite și a congregațiilor religioase, ci și din partea adunărilor cetățenești ținute în orașe și comitate, a comitetelor districtelor rurale și a consiliilor municipale și erau semnate de primari, ștampilate cu sigiliul comitetelor respective și expediate la lorzii-locotenenți *.

William Stead ** propusese, în 1894, ca printr-un tratat internațional statele să-și ia angajamentul solemn de a nu-și mări bugetele militare pînă la sfîrșitul secolului. Cînd propunerea rusească a fost adusă la cunoștința lumii, Stead a văzut în ea cea mai mare ocazie ce i se oferise în cariera lui. De aceea a hotărît imediat să facă un tur al capitalelor, drept început al unei mari campanii prin care [...] să stîrnească o mișcare colectivă de opinie în sprijinul conferinței. Călătoria lui urma să culmineze printr-un interviu cu țarul.

În drum spre Moscova, Stead intenționa să ia un interviu papei, Kaiserului, președintelui Franței, precum și regelui Leopold al Belgiei, pe care voia să-l convingă să devină purtătorul de cuvînt al Ligii micilor națiuni. Pentru a para un eventual amestec al autorităților engleze, Stead a făcut o vizită, la Ministerul de Externe, domnului Balfour, pe care l-a găsit mai întîi „apatic și ironic", pentru ca mai tîrziu, în fața entuziasmului extravagant al lui Stead, răspunsurile lui să devină repede dure. După cum spunea el, Balfour nu reușea să înțeleagă cum de putea Stead să privească cu inima ușoară „dezvoltarea și puterea din ce în ce mai mare a Rusiei".

Cam la o lună după apelul țarului, Stead a plecat la drum. La Paris, n-a reușit să-l vadă pe președintele Felix Faure. S-a întîlnit însă cu Clemenceau, care i-a spus că „n-are să iasă nimic de pe urma conferinței" și a refuzat să-și modifice părerea. Regele Leopold, Kaiserul și papa Leon XIII l-au avertizat și ei. În schimb, Nicolae II, aducînd la îndeplinire o promisiune pe care tatăl lui o făcuse lui Stead cu zece ani mai înainte, i-a acordat nu numai o singură audiență, ci trei. Această

Lordul Salisbury n-a fost niciodată un optimist

amabilitate imperială l-a uluit pe Stead care, nefiind obișnuit cu uzanțele palatelor, a considerat-o drept o manifestare a caracterului interlocutorului său, fără să-și dea seama că ea făcea parte din meseria monarhilor. Întors la Londra, Stead a lansat o nouă publicație săptămînală numită *War against War* ***, a organizat Cruciada internațională pentru pace și a făcut absolut tot ce i-a stat în putință ca să fortifice cererea publicului pentru o conferință care nu putea și nu trebuia să dea greș.

Drept loc al conferinței de pace a fost aleasă Haga, în calitatea ei de capitală a unei țări mici și neutre, iar ziua deschiderii a fost fixată pentru 18 mai 1899.

---

* Lord-locotenent : șeful autorității executive și capul magistraturii din fiecare comitat *(n.r.)*.

** Ziarist englez (1849-1912) entuziast sprijinitor al curentului pacifist *(n.r.)*.

*** Război împotriva războiului *(n.r.)*.

Informaţie şi dezinformaţie enciclopedică

Un volum de 1 600 pagini este întotdeauna impresionant prin simpla lui prezenţă fizică, iar cînd este publicat sub girul unei edituri prestigioase cum e casa pariziană Flammarion, el îţi poate inspira un respect deosebit. Am deschis deci noul **Dicţionar uzual în culori Quillet-Flammarion** (1970) cu plăcerea pe care ţi-o oferă un „catalog al premianţilor" : căci într-un dicţionar enciclopedic nu figurează decît ceea ce este sau a fost cîndva important, ceea ce a lăsat o urmă. Am pornit să căutăm în noianul de fapte şi nume celebre pe acelea care ne dau dreptul şi nouă românilor la un loc pe podiumul Istoriei şi ne-am bucurat văzînd că ţara noastră are cîteva zeci de „intrări" care-i reflectă imaginea pe marea oglindă a lumii.

Dar chiar de la litera A, am constatat că oglinda are capricii, reflectînd o realitate mai mult sau mai puţin deformată. Căci Alba Iulia a făcut parte din regiunea Hunedoara, şi nu din Deva ; poetul Alecsandri s-a născut în 1821, nu în 1819 ; **Poeziile** lui Eminescu au apărut în 1883, nu în 1880 ; în 1970 Craiova are nu numai industria textilă, ci, mai ales, electrotehnică şi chimică. Apoi Oradea ca şi Braşovul, n-au avut niciodată rafinării de petrol, iar ultimul nu poate fi aşezat pe apa Buzăului, pentru simplul motiv că de acolo pînă la poalele Tîmpei sînt cîteva zeci de kilometri. Prutul are cu 133 kilometri mai mult decît spune dicţionarul, iar Dobrogea nu este „un vast podiş mlăştinos". Cît despre Valahia, aflăm cu stupoare că era împărţită pînă în 1952 în „Mica Valahie" (Oltenia) şi „Marea Valahie" (Muntenia).

Cu aceeaşi neîncrezătoare uimire citim că **Istoria hieroglifică** este opera domnitorului Constantin Cantemir, care ar mai fi scris şi o **Cronică a românilor.** Eroarea este de o generaţie, cărturarul fiind, după cum se ştie, Dimitrie Cantemir, fiul lui Constantin. Ne-am mirat cu atît mai mult, cu cît Dimitrie a fost unul dintre primii autori români traduşi în franceză. Lucrarea sa **Incrementa atque decrementa aulae othomanicae** s-a tălmăcit în 1743 în franceză (alături de engleză şi germană), rămînînd multă vreme sursa cea mai serioasă de informaţie a Europei Occidentale despre Imperiul otoman. În treacăt fie zis, cealaltă lucrare nu se numeşte **Cronica românilor,** ci **Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor.** Dicţionarul ne mai spune că Dimitrie Cantemir a fost „ultimul domn autohton", fără a adăuga cuvenita lămurire că este vorba doar de perioada fanariotă, după care au urmat iarăşi la tron domni pămînteni.

Mai trebuie precizat şi că Matei Corvin nu era fiul lui Ioan (Jean), ci al fratelui acestuia, Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei şi guvernator al Ungariei.

Dar iată că nici cei ce şi-au purtat paşii prin Parisul unde s-a editat dicţionarul şi care au fost aplaudaţi de bunicii autorilor sau chiar de autorii înşişi, nu sînt mai bine trataţi. Oare lui Brâncuşi, cu marea lui rezonanţă în memoria francezilor, nu i se mai ştie originea sa română ? Cît despre George Enescu acesta nu a scris doar muzică de cameră şi simfonică, ci şi o operă — **Oedip** — de mult, şi mai ales azi, socotită în repertoriul de bază al operei moderne. Se ştie că nu a fost numai violonist celebru, ci şi dirijor de renume mondial ; autorii ignoră că el a fost membru corespondent al Academiei Franceze şi că s-a născut la Liveni nu la Cordăneri (?) Printr-o ciudată mutaţie de funcţii, **Quillet-Flammarion** spune despre Nicolae Titulescu că a fost preşedintele... Consiliului [de Miniştri] român,(?!)cînd de fapt a fost ministru de Externe, în schimb nu spune că datorită prestigiului său a fost ales, doi ani consecutiv, preşedinte al Consiliului Societăţii Naţiunilor, fapt rămas unic în analele acestei organizaţii.

Şi totuşi, prefaţa lucrării anunţă lucruri promiţătoare ; de pildă, că vom găsi istoria tuturor ţărilor. Dar dicţionarul are multe omisiuni. În textul despre România lipsesc marii noştri domnitori, cunoscuţi Europei, ca şi răscoalele, revoluţiile şi revoluţionarii noştri. Se trece sub tăcere insurecţia din august 1944, care a deschis o eră nouă în istoria ţării noastre !

Ne întrebăm de unde or fi aflat autorii că, la sfîrşitul sec. XV, „turcii au izbutit să-şi instaureze dominaţia, impunînd cîrmuirea opresivă a **hospodarilor** lor". Este drept că ţările române au plătit tribut turcilor, dar au fost autonome şi libere să-şi aleagă domnitori (cu excepţia perioadei fanariote) şi să încheie tratate de pace sau alianţă cu alte ţări, purtînd în acelaşi timp necurmate bătălii împotriva forţei militare a Imperiului otoman. Unirea Transilvaniei cu România s-a efectuat, prin voinţa maselor, în 1918 şi nu în 1920, cum afirmă dicţionarul, Tratatul de la Trianon nefăcînd altceva decît să sancţioneze o situaţie existentă şi **de facto** şi de **jure**.

Trecem peste alte erori şi omisiuni şi întrebăm, profund nedumeriţi, dacă un dicţionar enciclopedic de prestigiul şi răspîndirea celui discutat nu ar trebui să se informeze mai temeinic înainte de a intra la tipar (mai ales că alte lucrări franceze similare aduc o informaţie corectă şi adeseori la zi), pentru a nu mai fi în situaţia, desigur nedorită, să-şi dezinformeze cititorii şi astfel să-şi riste grav reputaţia.

Oana BUSUIOCEANU

Premiul I la concursul II

Constantin Petrov, **tehnician-vulcanizator la „Institutul de cercetări şi proiectări anvelope şi articole tehnice de cauciuc" din Bucureşti, unul din cei doi cîştigători ai premiului I la cel de-al doilea concurs organizat de revista noastră. Un bărbat încă tînăr, deşi numără 24 ani de muncă în aceeaşi meserie. Dragostea pentru profesia aleasă se împleteşte statornic cu pasiunea pentru istorie.**

— Aş putea spune, ne declară Constantin Petrov, că ambele pasiuni le-am moştenit de la tatăl meu. Şi el a lucrat în aceeaşi meserie. Cît priveşte istoria, de cînd îl ştiu i-a arătat un viu interes. Urmărim împreună revista „Magazin istoric", căreia îi sîntem cititori şi prieteni fideli.

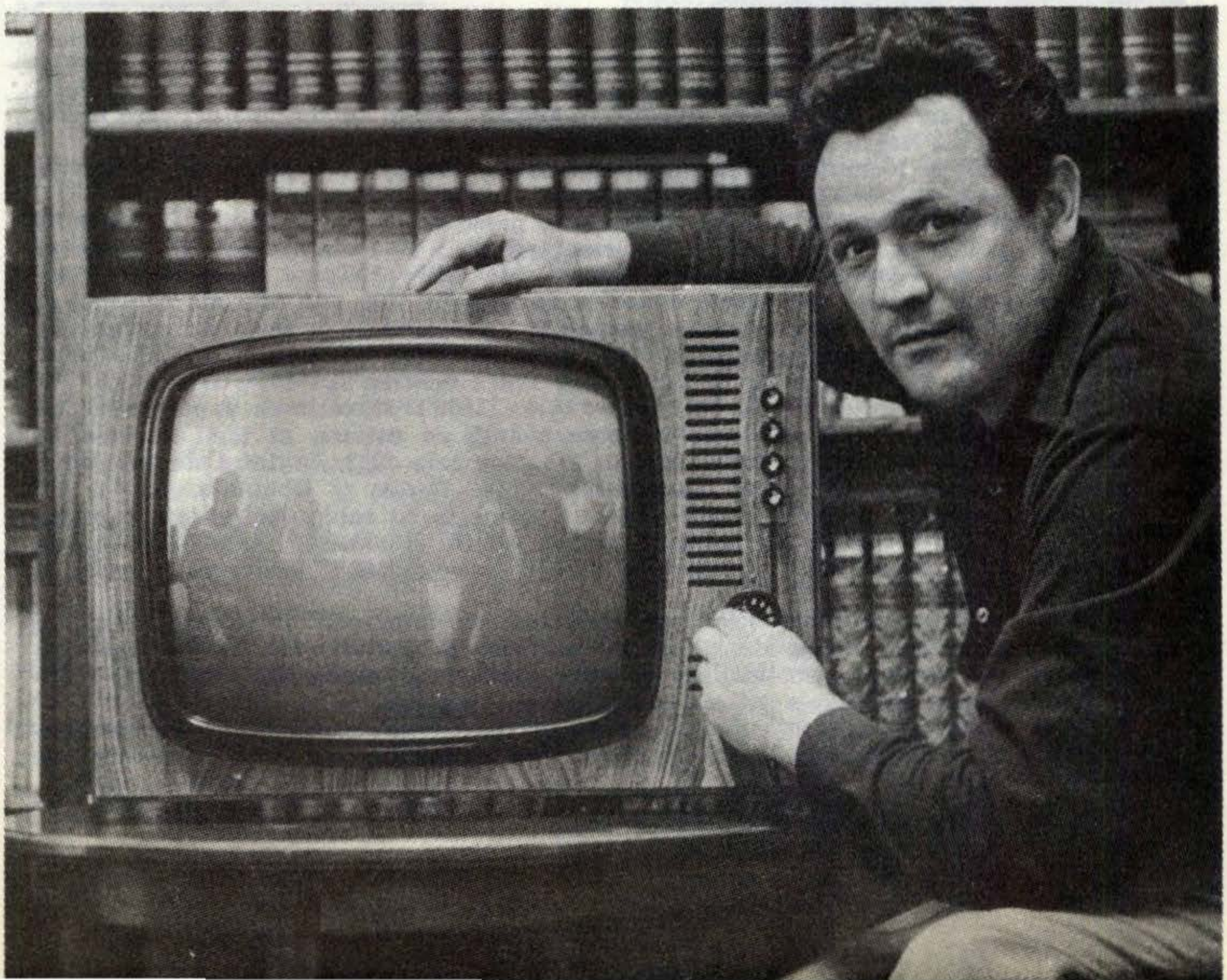

Din memoriile unui diplomat

În slujba înțelegerii între popoare

TEVFIK RUSTÜ-ARAS

Un apartament din sectorul european al Istanbulului, scăldat în lumina care pătrunde prin ferestrele largi ; de pe terasa de gresie trandafirie, tivită cu flori, se văd apele calme ale Bosforului, purtînd în spinare zecile de cargoboturi care foiesc zilnic între Marea Neagră și Marea de Marmara.

Ne aflăm în locuința lui Tevfik Rustü-Aras, cunoscut om politic al Turciei și statornic prieten al României, decedat anul trecut.

În politica externă a Turciei interbelice, personalitatea lui Tevfik Rustü-Aras a jucat un rol de seamă în realizarea orientării țării pe linia trasată de creatorul Turciei moderne, Kemal Atatürk. Ministru al Afacerilor Externe în perioada 1932-1938, cînd scena politică europeană cunoștea convulsiile prevestitoare ale celui de-al doilea război mondial, Rustü-Aras a participat nemijlocit la o serie de acțiuni de politică externă în favoarea păcii și securității colective pe continent : acordurile pentru definirea agresorului de la Londra — 1933 ; crearea Antantei Balcanice * — 1934 ; Convenția strîmtorilor de la Montreux — 1936 ; dezvoltarea raporturilor cu Uniunea Sovietică. Manifestîndu-se cu consecvență ca prieten al țării noastre, el a semnat, alături de Nicolae Titulescu, la 17 octombrie 1933, Tratatul de prietenie veșnică, neagresiune, arbitraj și conciliațiune între Turcia și România.

Gazda noastră, doamna Rustü-Aras, ne primește cu calda ospitalitate caracteristică oamenilor meleagurilor turce. Amintiri despre România ? Nenumărate ! Împreună cu soțul, ne-a vizitat în repetate rînduri țara, căreia îi păstrează o veche și neclintită afecțiune.

Cercetăm pereții încăperilor, pe care zeci de fotografii ilustrează momente din bogata și rodnica activitate a fostului ministru de Externe al Turciei. Doamna Rustü-Aras ne dă toate explicațiile necesare, inclusiv o seamă de amănunte pitorești pe care memoria sa le-a reținut cu uimitoare vivacitate.

Dar marea și adevărata surpriză abia urmează : un manuscris în limba franceză, redactat de Tevfik Rustü-Aras și cuprinzînd memoriile sale — cu precădere cele

---

* Aportul său este definitoriu expus în lucrarea **România și Antanta Balcanică**, de Cristian Popișteanu, Editura Politică, 1968 și 1971.

din perioada interbelică. Nimic nu a fost încă publicat. Cu aceeaşi firească solicitudine şi subliniind încă o dată sentimentele de afecţiune care leagă familia Aras de România, văduva remarcabilului diplomat ne pune teancul de pagini la dispoziţie. De puţine ori se întîmplă în cariera unui ziarist, chiar la mulţi ani de la începerea profesiunii, să se afle în faţa unor documente olografe acoperind o bogată pagină de istorie. Este cazul amintirilor lui Rustü-Aras din anii activităţii sale diplomatice. Iată de ce transcriind pentru cititorii noştri cîteva pasaje ale acestor note memoriale, avem sentimentul de a le oferi astfel ceea ce am putea numi, fără teamă de exagerare, o autentică premieră mondială.

Nicolae MINEI

Note despre Antanta Balcanică

Înainte de a aborda acest subiect şi pentru a face înţeleasă amploarea pierderii suferite prin dispariţia Antantei Balcanice, trebuie să explic ceea ce reprezenta ea pentru membrii săi — mai precis atît pentru cei din Balcani, cît şi pentru cei din Orientul Mijlociu.

Cei care au creat Antanta Balcanică nu au avut în vedere în primul rînd o alianţă militară, ci mai ales o strîngere a legăturilor politice, economice culturale şi din alte domenii între ţările participante. În acest scop, s-a format, de exemplu, o comisie economică, cu menirea de a stabili liniile de cooperare pe planul respectiv. În acelaşi timp, pentru ca Antanta să nu aibă ca limite stricte relaţiile stabilite la un nivel interguvernamental şi pentru ca ea să prindă rădăcini în rîndul unor categorii sociale şi profesionale cît mai diverse, s-au organizat reuniuni periodice între diferitele delegaţii ale popoarelor balcanice [...].

Antanta Balcanică era o grupare fără precedent în istoria acestei frămîntate regiuni a Europei [...] Acum, pentru întîia oară în existenţa lor, majoritatea popoarelor balcanice se alăturau într-o grupare în condiţiile unei perfecte egalităţi, lăsînd totodată deschisă poarta pentru ca şi minoritatea * să poată intra în Antantă, dacă şi atunci cînd ar fi găsit de cuviinţă.

Pentru a asigura trăinicia acestei grupări, trebuia ca ea să se sprijine nu numai pe baze politice, ci şi economice, precum şi din alte domenii de activitate umană. Creatorii Antantei au acţionat în conformitate cu această convingere. În schimb, duşmanii săi au încercat să împiedice mai întîi întemeierea iar mai apoi însăşi existenţa în continuare a Antantei, pe bazele pe care le-am arătat mai sus.

De la bun început, Italia fascistă a încercat să ne creeze greutăţi, asmuţind împotriva Antantei guvernul fascizant de la Budapesta şi pe amiralul Horthy [...]. Anglia şi-a manifestat, de asemenea, nemulţumirea printr-o declaraţie cu caracter negativist, pe care Legaţia britanică de la Atena a dat-o publicităţii chiar în ziua cînd s-a semnat Tratatul ce punea bazele Antantei [...].

Dar, aşa cum speram cu toţii, Antanta Balcanică a început să dea roade încă de la crearea sa. Citaţi în trecut ca un exemplu clasic de dezordine, confuzie şi agitaţie, Balcanii se bucurau acum de o atmosferă de un calm remarcabil. Noi orizonturi se deschiseseră, noi speranţe se născuseră pentru popoarele balcanice.

Mussolini, şeful guvernului fascist italian, văzînd că prestigiul Antantei Balcanice creşte necontenit şi nefiind în stare să i se opună prin mijloace diplomatice curente, a căutat să-şi atingă ţelurile destructive atîţînd unele disensiuni interne existente în principalele state ale Antantei. Cea mai brutală dintre aceste manevre a fost atentatul de la Marsilia, în octombrie 1934, comis de teroriştii croaţi la instigaţia fasciştilor italieni şi germani, împotriva regelui Alexandru al Iugoslaviei şi a ministrului de Externe al Franţei, Louis Barthou [...].

Prietenul meu, Titulescu

După moartea regelui Alexandru, Antanta Balcanică a continuat să trăiască şi să se dezvolte [...]. În România, simpatia faţă de această grupare şi-a păstrat toată căldura începutului pînă ce la Ministerul Afacerilor Externe a survenit o schimbare a titularului. Înlăturarea lui Nicolae Titulescu, căruia regele Carol II încercase şi înainte să-i diminueze sistematic autoritatea, ca urmare a necurmatei propagande fasciste venite din Italia lui Mussolini şi Germania lui Hitler, a fost o mare lovitură pentru Antanta Balcanică. Faptul că suveranii şi primii miniştri sînt invidioşi pe colaboratorii lor competenţi

* Referire la Bulgaria şi Albania, ţări care din diferite raţiuni nu au făcut parte din Antanta Balcanică.

și-i îndepărtează din posturi — așa cum a procedat Carol față de Titulescu — nu a dat niciodată rezultate bune, nici pentru cei care comit astfel de acte, nici pentru țările lor [...]. În cele din urmă, regele Carol a fost nevoit să-și părăsească țara, în vreme ce Titulescu, care se bucura de încrederea opiniei publice înaintate și care își iubea patria mai mult decît pe sine

In p. 68 : ***Tevfik Rustü-Aras în anii Antantei Balcanice***

Ultima fotografie a lui Tevfik Rustü-Aras a fost luată la sediul Consulatului general al R. S. România la Istanbul, cu prilejul sărbătoririi zilei de 23 August 1971 (în stînga, consulul general, Ilie Tudor)

însuși, a rămas adînc gravat în memoria poporului său [...].

Mai tîrziu, după ce l-am pierdut pe Titulescu în condițiile relatate mai sus, consiliile politic și economic, ca și ședințele comune ale șefilor de stat-major din țările Antantei au continuat să se desfășoare cu regularitate și, grație înaltei autorități a lui Kemal Atatürk, gruparea noastră și-a păstrat vigoarea [...]. Moartea lui Atatürk, la 10 noiembrie 1938, a fost de aceea o grea lovitură pentru Antanta Balcanică, care nu i-a supraviețuit multă vreme [...].

Vorbind despre Titulescu, marele ministru de Afaceri Externe al României, trebuie să spun nu numai că el a adus enorme servicii Antantei Balcanice și, implicit, propriei sale țări, dar și că a reușit să îmbunătățească simțitor relațiile României cu vecina sa, Uniunea Sovietică [...].

Să-mi fie permis să povestesc, în legătură cu acest ultim aspect, un episod care s-a petrecut la Conferința economică mondială, ținută la Londra, în iunie 1933.

Într-una din zile l-am vizitat pe Titulescu la hotelul său. Prietenul meu era pe atunci nu numai ministru de Externe al României, ci și o figură celebră printre personalitățile de prim rang de la Societatea Națiunilor, în perioada dintre cele două războaie mondiale [...].

I-am spus că, după părerea mea, dacă se vor stabili legături de prietenie între România și U.R.S.S., s-ar putea ajunge la situația în care cele două țări să-și garanteze reciproc rezolvarea pe cale pașnică a tuturor diferendelor. La întrebarea lui Titulescu — cum ar putea rezolva această problemă cu reprezentanții diplomatici ai Uniunii Sovietice — i-am răspuns :

— Foarte simplu : dacă îmi dați voie, voi telefona chiar din camera dumneavoastră ministrului de Externe Litvinov (care se afla pe atunci și el la Londra) și vă voi obține o întrevedere cu dînsul.

— Perfect, mi-a răspuns Titulescu, chiar vă rog să-i telefonați.

După o scurtă conversație cu Litvinov, i-am spus prietenului român că ministrul de Externe al U.R.S.S. îl așteaptă imediat, la reședința sa. L-am rugat, de asemenea, ca, după discuția cu Litvinov, să se întîlnească cu mine, la Ambasada Turciei, pentru a examina împreună rezultatele întrevederii.

Seara, Titulescu a venit la sediul oficiului nostru diplomatic din Londra. Se vedea, după expresia feței sale, că era foarte mulțumit de convorbirea cu Litvinov. Mi-a strîns mîna surîzînd și mi-a spus :

— Ne-am înțeles în toate privințele !

Dicţionar istoric

BIRUL

NICOLAE STOICESCU

(Urmare din numărul trecut)

Secolul XVIII a rămas în istoria noastră ca o epocă de intensă exploatare fiscală a locuitorilor. Modul de impunere a birnicilor a îmbinat sistemul mai vechi al răspunderii colective cu acela mai nou al răspunderii individuale. În sate, însă, deşi s-au introdus „hîrtiile"* (numite în Ţara Românească şi „peceţi" sau „pecetluituri"), s-a utilizat mai departe sistemul tradiţional, care făcea ca unii locuitori să plătească mai mult, alţii mai puţin. La 1742, Mihai Racoviţă, domnul Ţării Româneşti, poruncea „să li se dea peceţi pe chipuri" unor locuitori din judeţul Argeş, „iar bani mai mulţi decît banii peceţii nicidecum să nu dea ; iar ei între ei se vor cislui după cum îşi vor şti puterea".

A fost secolul acumulării primitive a capitalului, al începutului formării unei pieţe interne, dar, totodată, al menţinerii formelor vechi de exploatare feudală. S-a accentuat inegalitatea fiscală ; locuitorii ţării au fost împărţiţi în două categorii : una a birnicilor, alta, mai restrînsă, a privilegiaţilor, care purtau numele de „bresle" (boierii, clerul, mazilii, slujitorii, negustorii etc.).

Cererile tot mai mari ale Porţii, dorinţa domnilor fanarioţi de a stoarce bani cît mai mulţi şi cît mai repede, ca şi abuzurile agenţilor fiscali făceau practic imposibilă asigurarea unui sistem stabil de percepere a dărilor.

Încercările lui Nicolae Mavrocordat (domn în 1713 în Moldova şi în 1716 în Ţara Românească) de a reintroduce plata dărilor în sferturi, „ca să nu mai îmble orînduiali (dări — **n.r.**) prin ţară", nu au dus la rezultatul scontat.

Fiul său, Constantin, care a domnit de mai multe ori, atît în Ţara Românească, cît şi în Moldova, a încercat să aducă schimbări sistemului fiscal, revenind la măsura introdusă de Constantin Brîncoveanu, cu plata dărilor în „patru civerturi [sferturi — **n.a.**] pe an în cisle drepte, pe capete şi pe bucate". Totodată, a fost desfiinţat sistemul răspunderii colective la plata dărilor şi s-au luat măsuri de îngrădire a abuzurilor agenţilor fiscali. Prin legiuirea fiscală a lui Constantin Mavrocordat din 1741, nerespectată de succesorii săi, boierimii şi mănăstirilor li s-au acordat scutirea deplină de bir, ceea ce a dus la agravarea considerabilă a situaţiei ţărănimii.

Astfel, în 1770, boierii din Ţara Românească declarau că domnii au păstrat numai numele de **sferturi,** înmulţindu-le numărul pînă la 20 pe an.

Nici încercările altor domni de a pune oarecare ordine şi stabilitate în sistemul fiscal nu au dus la rezultate de durată. Prin măsurile lui Alexandru Ipsilanti din 1775, s-a stabilit din nou o dare fixă, birul plătibil în patru rate, numite **sămi** sau **sferturi,** dar peste 8 ani, în 1783, numărul sămilor a sporit la 6, numite **diminii.**

În aceeaşi vreme s-a schimbat şi sistemul de repartiţie a birului ; de la 1783, impunerea pe cap de familie a fost înlocuită cu unitatea fiscală denumită „lude", compusă dintr-un număr variabil de birnici, în funcţie de avere şi de regiunea în care locuiau. Înlocuirea birului pe cap de familie cu repartiţia pe „lude" reintroducea răspunderea colectivă, menită să îngrădească fuga contribuabililor. Membrii „ludelor" fiind consideraţi solidari la plata dărilor, dacă unul dintre ei fugea, dările sale cădeau asupra celorlalţi. Ca urmare, membrii unei „lude" sau fugeau cu toţii, sau erau puşi în situaţia să se păzească reciproc să nu fugă.

În 1804, fiecare „lude" plătea la o **diminie** cîte 12 taleri, ceea ce făcea 72 taleri anual ; în 1815, birul fiecărei „lude" a ajuns la 278 taleri anual.

O nouă legiuire fiscală a lui Ioan Vodă Caragea, în 1819, cînd satele de la cîmpie au fost încărcate mai

(Continuare în p. 74)

* Vezi nr. 7/1972 al **Magazinului istoric.**

Republica împlineşte 25 ani

Anul I No. 1 — In Capitală numărul 5 bani. — In Districte 10 bani — Luni 15 August 1933

ADEVĂRUL

ZIAR COTIDIAN

Director politic: ALEX. V. BELDIMANU.

Un proces de „lez-majestate“ acum 100 ani

M. GRAUR

Încă de la începutul domniei lui Carol I, o serie de publicaţii din Bucureşti şi din provincie au iniţiat, sub diferite forme, campanii antidinastice şi antimonarhice, dintre care unele au atras urmărirea autorilor respectivi în justiţie.

Un proces cu mare răsunet pe vremea aceea a fost cel intentat publicistului Alexandru Beldiman.

Cu mult înainte de a pune bazele ziarului **Adevărul** (în 1888), Beldiman a scos la Iaşi, în 1871, sub acelaşi titlu, o revistă săptămînală, avînd ca prim redactor pe A.D. Holban. De la primele articole de fond, Beldiman a biciuit în această revistă dinastia străină şi, personal, pe Carol, care „dispreţuieşte poporul şi se pune ca o stavilă în mersul progresului“.

Chiar în primul număr al revistei, Beldiman a publicat un articol intitulat **Dinastia română,** în care caracteriza astfel cei şase ani de domnie ai lui Carol : „Discredit şi umilire în politica exterioară, ruină completă înăuntrul ţării, iată rezultatele alegerii unui principe străin“.

Un alt articol, **Consecinţele dinastiei,** publicat în numărul 4, din 5 ianuarie 1872, explica, în termeni categorici caracterul artificial al dinastiei străine în România, ruptă de tradiţiile şi interesele poporului. „Oamenii din fevruar [complotiştii care l-au înlăturat pe Cuza — **n.r.**] şi-au aruncat ochii asupra prinţului Carol de Hohenzollern, pe care nici un român nu-l cunoştea, şi, pentru a justifica fapta lor, Consiliul de Miniştri de atunci, în proclamarea cu care chema poporul la plebiscit, îl re-

comandă ca fiind principe latin. Aceasta este o mare culpă politică pe care au comis-o aceşti oameni, pentru că au abuzat de credulitatea poporului [...]

Voi întreba şi acum de la care familie domnitoare ţara românilor a primit umiliri şi ameninţări dacă nu de la familia Măriei Sale, dacă nu de la familia Hohenzollern ?

[...] Prinţul Carol a jurat că va păzi Constituţia ţării, şi din ea a rămas astăzi numai un cuvînt deşert [...] Cum prinţul Carol nu gîndeşte că Constituţiunea, fiind ruptă pentru naţiune, este ruptă şi pentru Măria Sa, poporul român, cu tot dreptul, poate zice :

Nici o legătură nu mai există între mine şi prinţul Carol de Hohenzollern.

Măria Sa a nesocotit toate făgăduielile, a călcat toate jurămintele.

Nu mai sînt legat cu nimic către prinţul Carol de Hohenzollern".

Într-un alt articol el arăta : „Va veni momentul, şi nădăjduiesc că nu este departe, unde poporul român va arăta că voieşte să fie liber şi că prin chemarea la tron a prinţului de Hohenzollern n-a înţeles a transforma România în provincie prusacă".

Alexandru Beldiman, născut în anul 1831, fiul boierului moldovean Vasile Beldiman şi al Mariei, născută Mavrocordat, era nepotul vornicului Alecu Beldiman, autorul celebrului poem istoric în versuri **Jalnica tragodie,** în care descria mişcarea eteristă din 1821. A făcut studii în Elveţia şi la Paris. A fost căsătorit cu principesa Emma Calimah, nepoata fostului domnitor al Moldovei. În sfîrşit, a luat parte la actul Unirii, lucrînd cu devotament la alegerea prietenului său, colonelul Cuza, ca domn al ambelor principate.

În 1866, Beldiman era prefect al Poliţiei Capitalei. Dezolat că n-a putut împiedica complotul urzit în noaptea de 11 februarie contra lui Cuza, el s-a retras din viaţa publică şi şi-a apărat prin presă ideile sale democratice şi progresiste.

Citaţia procurorului Buicliu

Articolele antimonarhice ale lui Alexandru Beldiman au atras de la început atenţia autorităţilor represive. Numărul 1 al revistei ieşene **Adevărul** a apărut la 15 decembrie 1871. În nr. 4, sub titlul **Réquisitiune**, se reproducea următorul „mandat de comparitiune" :

„Noi, Primul Procuror pe lîngă trib. jud. Iaşi, citäm pe gerantele responsabil * al ziarului **Adevărul** să binevoiască a se prezenta luni, în 3 ianuarie, înaintea Parchetului nostru într-o afacere ce-l priveşte, pe la orele 12 meridiane.

Dat la Parchet în 2 ianuarie 1872.
Prim Procuror (ss) Buicliu".

În numărul următor, articolul de fond anunţa că pentru luni, 10 ianuarie, redactorul ziarului era chemat şi el la judele de instrucţie.

În nr. 6, din 19 ianuarie 1872, a apărut articolul intitulat **Apărare,** în care se arătau principalele acuzaţii aduse autorului articolelor „condamnate de d. ministru al Justiţiei : insulte şi calomnii la adresa domnitorului, atac contra prerogativelor constituţionale, apel la revoluţie".

Într-adevăr, în articolele incriminate, Carol era demascat că tolera şi încuraja abuzuri. De altfel, şi mai tîrziu, de-a lungul anilor, atacurile au continuat, ba s-au şi

Alexandru Beldiman, inculpat pentru „vina" de a fi scris adevărul despre dinastia străină, care „dispreţuieşte poporul şi se pune ca o stavilă în mersul progresului"

În p. 72 : *ziarul* Adevărul *a preluat titlul revistei apărute la Iaşi în 1871-1872 şi a avut o vreme acelaşi director : Alexandru Beldiman*

înteţit, demascîndu-se implicaţiile monarhiei în afacerea Strousberg şi în alte afaceri scandaloase care au îmbogăţit Casa regală.

Procesul s-a judecat în ziua de 18 martie 1872, la Curtea cu juri din Roman, prezidată de consilierul N. Mandrea. De ce tocmai acolo ? Parchetul de Iaşi, temîndu-se de o soluţie favorabilă inculpatului, neavînd, deci, încredere că la Iaşi va ob-

* Cel care suporta cheltuielile necesare apariţiei publicaţiei respective — n.r.

ține condamnarea, a cerut strămutarea procesului în alt oraș.

În interogatoriul ce i s-a luat, Beldiman a dat răspunsuri demne și judicioase. El a fost apărat de doi avocați proeminenți ai timpului : Gh. Mîrzescu, profesor universitar de drept civil și om politic, și Nicolae Ionescu, de asemenea profesor universitar de istorie universală și academician.

Vasile Alecsandri — prim jurat!

Primul avocat a demonstrat în pledoaria sa că Beldiman nu și-a făcut decît datoria de cetățean patriot, apărător al Constituției. La rîndul său, Nicolae Ionescu și-a axat pledoaria pe ideea alternativei în fața căreia se găseau juraților : ei urmau să se pronunțe fie pentru libertate, fie pentru despotism.

În comisia juraților se afla și marele poet Vasile Alecsandri. Prezența sa se explica prin faptul că locul de reședință al poetului, comuna Mircești, făcea parte din județul Roman, în a cărui capitală funcționau instanțele judecătorești. Ca atare, Alecsandri figura pe tabloul cetățenilor domiciliați în județ și se nimerise să iasă la sorți în acea sesiune.

După dezbateri agitate și după deliberarea juriului V. Alecsandri, desemnat ca prim jurat, a dat citire răspunsului negativ la întrebările de rigoare asupra culpabilității acuzatului, astfel că instanța a trebuit să pronunțe achitarea inculpatului Beldiman, achitare care a fost un adevărat triumf. Opinia publică s-a arătat, deci, a fi de partea lui Beldiman, în lupta lui cu despotismul și abuzurile monarhice.

BIRUL

(Urmare din p. 71)

mult la dări decît cele de la munte, împărțea locuitorii după avere, în trei categorii : fruntași, mijlocași și codași, „ludele“ fiind alcătuite dintr-un număr variabil din aceste categorii. Pe țăranii proprietari de pămînt, care-și părăseau mai greu gospodăria decît clăcașii, lacomul Ioan vodă Caragea i-a încărcat la dări, fiind încredințat că „săracii locuitori, avînd fieșcare cîte o puțină parte de loc, vor răbda orice sarcini fără de a dosi“. În goană după cît mai mulți bani, vodă Caragea a introdus și o serie de biruri noi, printre care și birul **femeilor rele,** plătit de femeile de moravuri ușoare din acea vreme.

Incasarea dărilor mari din sec. XVIII și din primele decenii ale sec. XIX dădea naștere la numeroase abuzuri. După mărturia cronicarului Dionisie Eclesiarhul, „slujbașii închidea oameni și muieri prin coșeri și-i îneca în fumuri de gunoi și cu ardei îi afuma și-i ținea închiși ziua și noaptea flămînzi să dea bani ; pe alții-i lega cu mîinile îndărăt și cu spatele de garduri și-i bătea cu bicele ; pe alții, legați, îi băga cu picioarele goale în zăpada geroasă ; așa chinuia pe creștini“. La fel de zguduitoare este și mărturia învățatului boier Dinicu Golescu : „Birnicul Țării Românești, care lăcuiaște într-acel bogat și frumos pămînt, este într-o sărăcie și într-o ticăloșie, atît de mare, încît un strein este peste putință să crează această proastă stare. Și că pentru banii de bir s-au urmat și pedepse ca să dea și ceea ce nu are și atîți cîți nu poate agonisi [...] Frații noștri au fost cîte zece așternuți pe pămînt cu ochii în soare și o bîrnă mare și grea pusă pe pîntecele lor ca mușcîndu-i mușchii și țînțarii nici să poată a se feri [...] Alți creștini, tot pentru dare de bani, au fost spînzurați cu capu în jos și alții iarăși închiși în coșare de vite, unde le-au dat fum și alte asemenea pedepse“.

Birnicii au reacționat în fața unor asemenea fărădelegi în diferite forme. Unii dintre ei au luat calea codrului, devenind haiduci și luptînd cu arma în mînă împotriva zapciilor domnești. Cei mai mulți, însă, și-au căutat scăparea în fugă.

Fuga de bir a fost o principală formă de luptă a țărănimii împotriva exploatării fiscale. Birnicii o porneau fie înspre alte locuri din țară, fie peste hotare, de unde se întorceau apoi ademeniți cu perspectiva unui regim fiscal mai suportabil care însă nu era menținut decît un scurt răstimp. Fuga de bir a cunoscut o deosebită intensitate în sec. XVII-XVIII, cînd a silit domnia să întreprindă unele măsuri, alternînd represiunea (confiscarea averii fugarilor) cu concesiile (acordarea de ușurări fiscale celor întorși sau de scăzăminte celor nemulțumiți).

În anumite perioade de fiscalitate excesivă se ajungea chiar la răscoale, ca aceea condusă de Hîncu și Durac împotriva lui Gheorghe Duca, căruia răsculații îi declarau că „nu mai pot suferi dările cele grele și nevoile ce aveau de către dînsul“, din care cauză „au sărăcit și n-au rămas nemică în casele lor“.

Sistemului impunerii la bir (prezentat în cele trei numere ale **Magazinului istoric)** i s-a pus capăt curînd după 1829. **Regulamentul Organic** a înlocuit toate dările birnicilor cu **capitația** (cîte 30 lei pe cap de familie) și cu **patenta plătită** (de negustori și meseriași).

TRAIAN VUIA — 100 ani de la naştere

Zborul „Liliacului“

V. FIROIU

membru al Asociaţiei internaţionale
a istoricilor de aviaţie

Civilizaţia veacului nostru îl numără, printre pionierii revoluţiei tehnico-ştiinţifice, pe Traian Vuia, inventatorul celei dintîi maşini mai grele decît aerul care s-a ridicat în văzduh prin propriile sale mijloace de bord *, un strălucit corifeu al aviaţiei mondiale. Zborul a fost înfăptuit la 18 martie 1906, la Montesson, în Franţa, într-o zi mohorîtă de primăvară întîrziată, dar aducătoare de lumină prin această înfăptuire remarcabilă, înscrisă în patrimoniul universalităţii cu litere de aur. Vuia a fost inventatorul şi tot el pilotul primului aparat de zbor integral, contribuind astfel la inaugurarea unei noi ere tehnice.

Zmeiele copilăriei şi Hora Lugojenilor

S-a născut la 17 august 1872, la Surducul Mic, în Banat, într-o familie umilă de ţărani. A deprins scrisul şi cititul la şcoala primară din Bujor, apoi a urmat restul claselor elementare la şcoala din Făget. Încă din copilărie l-au înfiorat povestirile despre baloanele care se înălţau „în cer“ şi călătoreau apoi de-a binelea pe căile înalte, despicînd norii. Îi plăcea să privească zborul zmeielor construite de învăţătorul său, iar mai tîrziu, în anii de liceu, la Lugoj, elev eminent, construia el însuşi zmeie, care de care mai ciudate, mai diferite de cele văzute la alţii.

Din anii liceului, Traian Vuia legase strînsă prietenie cu unul dintre colegii săi Caius Brediceanu, apoi cu fratele lui mai mic, Tiberiu Brediceanu, dotat cu harul muzicii. Cînd Tiberiu Brediceanu a compus „Hora Lugojenilor“, Vuia i-a desenat coperta. Tatăl lui Caius şi Tiberiu, Corio-

* Pînă la el, avioanele erau lansate în zbor de la înălţimi sau erau catapultate, cu alte cuvinte nu se ridicau singure de la sol.

lan Brediceanu, inițiator și participant activ la toate manifestările patriotice ale timpului, ctitor de teatru și de școală românească, le vorbea adesea celor trei băieți, în casa părintească, despre idealurile de unitate națională ale românilor bănățeni. Și tot el, le vorbea despre istoria artei și cînd ajungea la Leonardo da Vinci pe care-l înfățișa nu numai ca pe un mare artist, dar și ca pe un prometeu al zborului uman — se uita cu înțeles la blajinul, dar stăruitorul Traian. Acele zile l-au făcut pe Vuia să-și amintească de strigătura: „Nu-i român ca bănățeanu/bănățean ca lugojanu/lugojan ca Brediceanu"...

A ajuns, apoi, pe băncile Politehnicii din Budapesta, unde a făcut din plin dovada vocației sale științifice. Dar nu a reușit să-și termine studiile, din lipsa mijloacelor bănești. A părăsit, cu durere în suflet, cursurile, dar nu l-a părăsit toată viața pasiunea pentru tehnică.

Pînă la urmă, ca și Caius și Tiberiu Brediceanu, Traian Vuia s-a înscris la Facultatea de drept din Budapesta, pe care a absolvit-o în 1901, după ce, în cursul studiilor, se întreținuse lucrînd în diferite birouri de avocatură, printre care și acela al lui Coriolan Brediceanu. La Budapesta a făcut parte din societatea „Petru Maior", a studenților români din Ungaria, unde a și ținut conferințe cu subiecte literare, tehnice, filozofice.

Practic nerealizabil ?

Un an mai tîrziu, în 1902, a pornit spre împlinirea marelui său vis. Economisise ceva bani, îl ajutaseră și cîțiva prieteni. A putut deci să plece la Paris, unde proaspătul jurist voia să înfăptuiască un „aeroplan-automobil", conceput în esență pe meleaguri bănățene. Îl frămîntau încă multe probleme tehnice nerezolvate, printre care mecanica motorului și navigația propriu-zisă, dar avea un desen de ansamblu, un model, calcule detaliate. Cunoștea realizările altor constructori de avioane, dar își fundamentase creația pe o formulă proprie și originală.

Capitala Franței era pe atunci, în primii ani ai noului veac, centrul experiențelor și manifestărilor aviatice care aveau pînă la urmă să afirme zborul mecanic. Cu toate acestea, mulți credeau că aparatelor mai ușoare decît aerul, baloanelor-dirijabile, le aparține viitorul. Argumentele cu care ro-

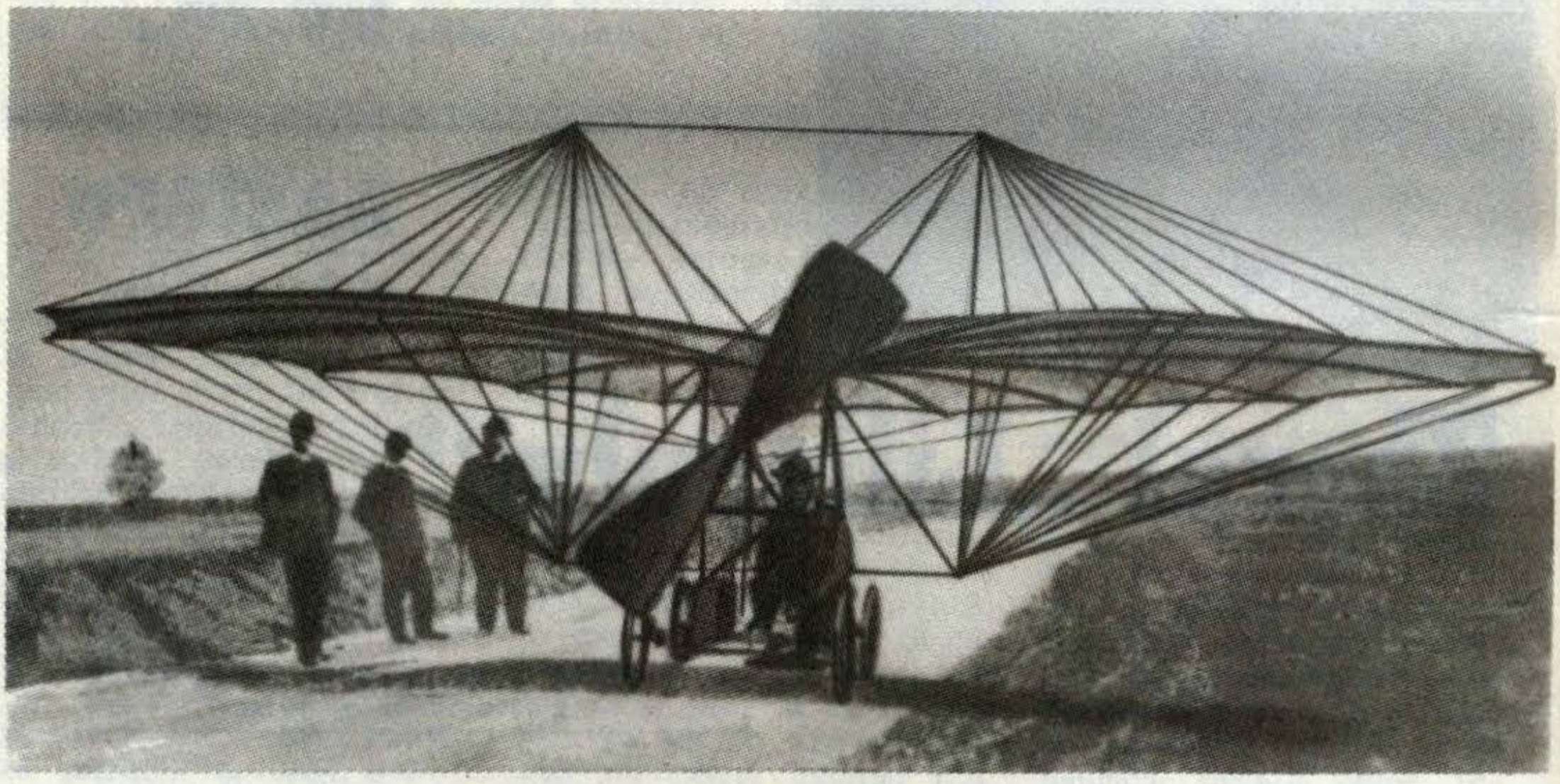

Liliacul

mânul își susținea cauza erau chiar principiile care aveau să fundamenteze mai tîrziu aviația, dar el era deocamdată socotit ca un visător de nelecuit. Aceasta cu atît mai mult cu cît aparatul său semăna mai puțin cu modelele vremii ; avea, de pildă, o singură elice și nu două, ceea ce apărea ca o „anomalie" gravă ; motorul pe care îl preconiza părea multora de nerealizat. Cîțiva ani mai tîrziu, turboreactorul lui Coandă — avionul fără elice — avea și el să fie privit drept o utopie...

La 16 februarie 1903, un memoriu despre „aeroplanul-automobil" a fost înaintat de Vuia Academiei de Științe din Paris, care, după cum rezultă din documente, l-a

„repartizat Comisiei de Aeronautică". Dar aceasta, deşi alcătuită din iluştri oameni de ştiinţă, printre care matematicianul Henri Poincaré, nici nu l-a luat în considerare, deoarece respingea **de plano** toate proiectele preconizînd aparate mai grele decît aerul, considerate practic nerealizabile !

Sfătuit de acasă, de Coriolan Brediceanu, Vuia şi-a asigurat totuşi prioritatea, obţinînd în Franţa brevetul de invenţie nr. 332 106 din 15 mai 1903. Şi, firește, n-a abandonat proiectul, mai ales că în Banat s-au adunat fonduri, fără de care construirea aparatului, nu era cu putinţă ; au fost strînşi circa două mii de franci francezi — o sumă apreciabilă pentru acea vreme.

Construcţia „aeroplanului-automobil" şi a motorului său a început. În acelaşi timp îşi efectuau experienţele de zbor alţi promotori ai aviaţiei : fraţii Wright, Santos-Dumont, fraţii Voisin etc.

La finele anului 1905, după o muncă grea, istovitoare, în cursul căreia geniul tehnic şi perseverenţa şi-au spus din plin cuvîntul, Vuia a încheiat asamblarea aparatului său. În acelaşi an, „aeroplanul-automobil" a fost pentru prima dată încercat, rulînd îndelung pe pămînt.

Au urmat alte încercări, la care veneau să asiste specialişti cunoscuţi, printre care G. Besançon, Victor Tatin şi Santos-Dumont — ultimul el însuşi competitor în lupta pentru cucerirea văzduhului.

La 5 februarie 1906, inventatorul român a încercat din nou avionul, dar intemperiile şi terenul impracticabil au îngreunat experimentarea. Datorită vîntului puternic, aparatului nu i-au fost montate aripile. Totuşi, s-a demonstrat mobilitatea ansamblului, de o construcţie profund originală. Concepţia mecanică de bază a inventatorului fusese verificată. La 6 martie s-a făcut o nouă tentativă, pe drumul dintre Sartrouville şi Le Pecq, cu aripile montate. A fost atinsă o viteză de rulare superioară încercărilor precedente, fără însă ca aparatul să se ridice în aer.

Premieră mondială

Şi a venit ziua cea mare, pe care am evocat-o şi la începutul acestui articol : 18 martie 1906. Monoplanul VUIA NR. 1 avea un cadru din ţevi de oţel, cu aripi bombate, din pînză de in, care-i dădeau aspectul unui liliac. Motorul funcţiona cu anhidridă carbonică, iar rularea şi aterizarea erau asigurate de patru roţi cu pneuri, care făceau parte integrantă din aeroplan. Încercarea s-a făcut la Montesson, pe drumul comunal care ducea spre Sena.

Iată filmul istoricului zbor : LILIACUL a rulat vreo cincizeci de metri, apoi s-a desprins de pe sol şi s-a ridicat pînă la o

COMITÉ NATIONAL
DES
ROUMAINS de TRANSYLVANIE
103, rue La Boétie
PARIS - VIIIe

Monsieur,

Le **Comité National des Roumains de Transylvanie** *vous prie de participer à la commémoration de la Révolution transylvaine. L'anniversaire aura lieu jeudi, 16 mai 1918, à 15 heures, au pied de la statue de Strasbourg.*

Les nationalités opprimées d'Autriche-Hongrie seront représentées.

Le Président :
Trajan VUIA.

O invitaţie a Comitetului naţional al românilor din Transilvania, semnată, ca preşedinte, de Traian Vuia (mai 1918)

înălţime de aproape un metru, zburînd astfel 12 metri.

Un vînt lateral, destul de intens, a împiedicat să se obţină mai mult. Dar esenţialul fusese realizat : pentru întîia dată în istoria civilizaţiei umane, un aparat mai greu decît aerul se ridicase de la pămînt, **zburase**, prin propriile sale mijloace — fără a fi lansat de la înălţimi, tractat sau catapultat ! Tehnica mondială înregistra o adevărată premieră : cel dintîi zbor mecanic fusese înfăptuit.

Abia la 13 septembrie 1906, a obţinut o performanţă similară Santos-Dumont, căruia i se atribuie uneori, în mod greşit, prioritatea. Dealtfel, pînă în septembrie, Vuia a mai realizat şi alte încercări încununate de succes, dintre care cea din 19 august l-a dus la atingerea unei înălţimi de doi metri şi jumătate, pe o distanţă de peste douăzeci de metri. Zborurile efectuate de Vuia la Issy les Moulineaux, lîngă Paris, — acelaşi loc unde avea să se desfăşoare cel dintîi zbor al unui avion cu reacţie din lume (H. Coandă, 1910) — au servit Aeroclubului Franţei pentru a omologa acest aeroport, devenit mai tîrziu celebru.

Ulterior, aparatul lui Vuia a fost perfecţionat mereu, motorul a fost înlocuit printr-un altul, de 24 C.P. VUIA NR. 1 a devenit VUIA NR. 1 BIS, apoi VUIA NR. 2. La 17 iulie 1907, marele inventator a reuşit să zboare vreo 60 metri, dar aterizarea a fost dură, deteriorînd aparatul.

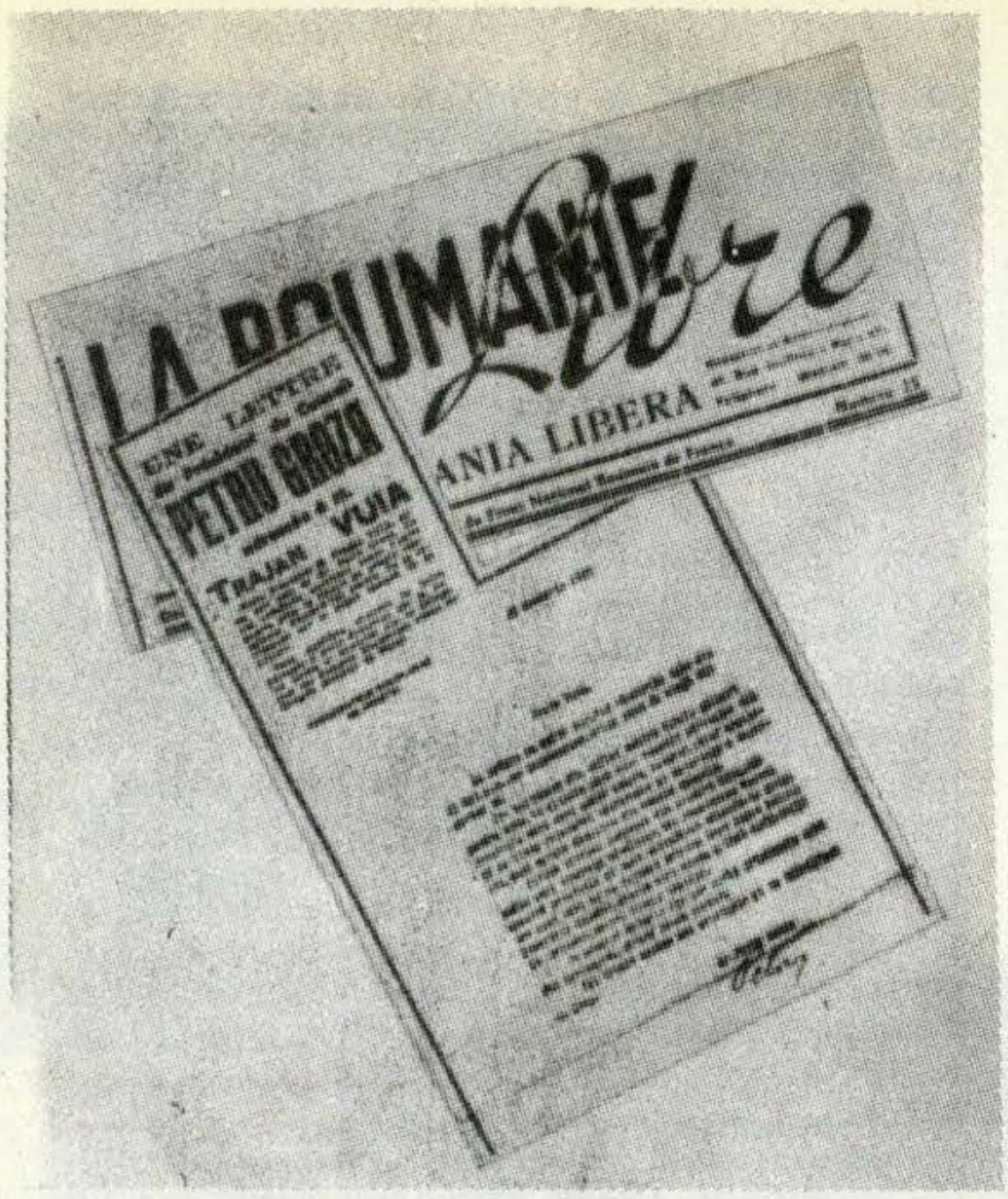

O scrisoare a doctorului Petru Groza (1945) publicată în **La Roumanie libre** **(facsimil)**

Timpul a confirmat valoarea performanţelor lui Vuia, dintre care cea mai însemnată este cea din 18 martie 1906, de care se ocupă pe larg reputaţi istorici ai aviaţiei. „Erau trei naţii atunci (1906) — scrie Henri Coandă, într-o mărturie anume consemnată pentru articolul de faţă, care căutau să construiască maşini de zburat. **Franţa** (cu **Voisin, Blériot**), cu un intermediar brazilian Santos-Dumont, dar tot în Franţa, **S.U.A.** (cu fraţii Wright) şi **România** (cu Vuia)". Cu eleganţă şi modestie, Coandă s-a omis pe sine, părintele necontestat al aviaţiei cu reacţie.

Şi după 1907, Traian Vuia a obţinut realizări importante în tehnică. Cercetător asiduu, el a organizat, de pildă, un atelier-laborator pentru studiul elicelor, unde a făcut numeroase încercări şi experienţe. Împreună cu Marcel Yvonneau, a conceput originale elicoptere, printre care tipurile din 1918 şi 1921, prezentate în demonstraţii publice. Cunoscutele reviste de specialitate **La Technique Aéronautique** şi **L'Atmosphère** i-au publicat însemnate studii teoretice. În sfîrşit, Traian Vuia este inventatorul unui valoros generator cu abur, brevetat în diferite state (1928, 1932 etc.), care şi-a găsit o largă aplicaţie în numeroase ţări, fiind şi astăzi utilizat. În ţara noastră, acad. Elie Carafoli, George Lipovan, C. Toescu au consacrat marelui tehnician studii substanţiale. Aşa cum mi-a declarat el însuşi, Henri Coandă va încerca să echipeze maşina de zbor a viitorului, a cărei realizare o studiază de mulţi ani, cu un generator de abur Vuia.

Curaj şi luciditate

Dar Vuia, inventatorul genial, nu a fost numai un om al tehnicii. S-a preocupat de probleme de drept, de filozofie, de ştiinţe sociale. A participat la importante acţiuni patriotice, simţindu-se întotdeauna legat de patria sa, România.

În cursul primului război mondial, a lucrat la Serviciul de invenţii al armatei franceze, contribuind la perfecţionarea tehnică a aviaţiei aliate. A redactat manifeste care au fost aruncate pe frontul italian şi prin care ostaşii români, cehi, slovaci, sîrbi, croaţi etc. din armatele austro-ungare erau îndemnaţi să nu mai lupte pentru o cauză care nu le aparţinea. În primăvara anului 1918, s-a numărat printre iniţiatorii Comitetului naţional al românilor din Transilvania — şi a fost preşedinte al acestuia — desfăşurînd o vie activitate în slujba idealurilor de unitate naţională. A militat pentru dezmembrarea Imperiului austro-ungar şi pentru distrugerea din rădăcini a militarismului german, observînd profetic că de la acesta din urmă porneşte „primejdia pentru un viitor cumplit război". Şi tot în 1918, în cadrul comitetului amintit, a organizat la Paris aniversarea a şapte decenii de la Revoluţia din 1848.

În cursul celui de-al doilea război mondial, deşi la o vîrstă înaintată, s-a numărat printre românii care au luat parte activă la mişcarea de Rezistenţă din Franţa, înfruntînd teroarea nazistă. În biroul său a fost editat o vreme ziarul **La Roumanie libre**, al Frontului Naţional Român din Franţa, Vuia împărţind cu alţi români patrioţi riscul unei execuţii sumare (vechea redacţie fusese descoperită de Gestapo). Dealtfel, a fost şi preşedintele primului Comitet legal al acestui organism (august 1944).

Dorul de ţară, nostalgia răscolitoare a locurilor natale, l-au încercat adesea. În perioada dintre cele două războaie mondiale, a revenit de două ori în patrie, în 1932 şi 1934. După Eliberare, într-un cald schimb de scrisori cu dr. Petru Groza, şi-a manifestat dorinţa de a se întoarce definitiv în ţară. S-a reîntors, într-adevăr, bucuros de regăsirea marii sale familii, poporul român, pornit pe calea unei noi vieţi, dar sănătatea îi era acum precară. A murit la 2 septembrie 1950, lăsînd în urma sa o creaţie cu care nu numai poporul nostru, dar lumea întreagă are temei să se mîndrească.

Divinul și infernalul Paganini

„Cîte suferinţe, cîtă durere, cîte chinuri în cele patru corzi !"

FRANZ LISZT

Figura marelui violonist a fost înconjurată întotdeauna de o aureolă de legendă şi de minciună. În jumătate din saloanele Europei se insinua că şi-ar fi vîndut sufletul diavolului, obţinînd, în schimb, o virtuozitate extraordinară.

În revista **Avvisi** din Genova se putea citi, la 25 iulie 1795, această notă : „Vinerea viitoare va trebui să fiţi la Academia Teatrului Sant Agostino. Acolo veţi avea parte de prezenţa lui Niccolò Paganini, un tinerel genovez, renumit de pe acum în patria sa pentru abilitate în mînuirea arcuşului. Neputîndu-se hotărî să plece la Parma pentru a se perfecţiona în profesiunea sa, sub conducerea faimosului profesor dl. Rolla, şi nefiind în stare să facă faţă multor cheltuieli legate de plecare, el a imaginat acest mijloc pentru a-şi face curaj şi a-i ruga pe compatrioţii săi să binevoiască a contribui la îndeplinirea intenţiei lui, invitîndu-i să ia parte la acest concert, care speră că le va da satisfacţie".

Amintiri dubloase

Paganini avea 13 ani. N-a studiat niciodată cu profesori. Înainte de concertul de la Academia Teatrului Sant Agostino a dat cîteva concerte în biserică. Cu toate acestea s-a prezentat la cel mai mare teatru genovez, alături de două stele de primă valoare, doi cîntăreţi celebri : Marchesi şi d-na Butinoti. Nu cunoaştem amănunte despre repertoriul violonistic din acea seară. Probabil că Paganini a executat bucăţi de Viotti şi de Pleyel, compozitori consideraţi pe atunci obligatorii. E sigur, în orice caz, că a interpretat **Variaţiuni pe tema Carmagnola,** un cîntec piemontez, adoptat de revoluţionarii francezi din 1789. Nu este exclus ca succesul autentic cu care s-a încheiat această execuţie să fi fost determinat, în afară de indiscutabila abilitate a adolescentului violonist, şi de simpatia pe care revoluţia de dincolo de Alpi o deşteptase în cercurile intelectuale genoveze. Cert e că Niccolò Paganini a cîştigat, cu acest prim concert de la Academie, banii necesari pentru a se perfecţiona în studiul violonistic.

S-a născut la Genova, la 27 octombrie 1782, fiind al doilea din cei cinci fii ai lui Antonio de profesie hamal în port, şi ai Teresei Bocciardo. Amîndoi părinţii erau amatori de muzică. Despre primii lui 13 ani de viaţă ştim puţin. Ceea ce va povesti Paganini, odată ajuns celebru, despre prima parte a copilăriei, este contradictoriu şi dubios, marele muzician încercînd să aureoleze fiecare amintire cu o legendă. Şi-a modificat pînă şi actul de naştere, pe care mulţi biografi îl datează 1784. Dar arhivele parohiale ale bisericii San Salvatore din Genova arată formal data de 27 octombrie 1782. Aşadar, acei primi 13 ani, hotărîtori pentru formarea caracterului său, sînt învăluiţi într-un nor de amintiri confuze, adesea nesigure, de multe ori fanteziste.

Niccolò a arătat întotdeauna un mare ataşament faţă de mama lui, „o femeie blîndă şi suavă", cum el însuşi a numit-o, fiind în acelaşi timp într-un ascuţit conflict cu tatăl său. Antonio ştia să cînte la vioară şi mandolină ; el a fost cel care a predat primele noţiuni muzicale fiului său, obligîndu-l să se ocupe cu cea mai mare seriozitate de muzică, să renunţe la jocurile şi la distracţiile proprii copilăriei.

Pe cînd Niccolò avea numai 5 ani, Antonio a pus în mîinile lui o mică mandolină ; la 9 ani instrumentul a fost înlocuit cu o vioară. „Nu se poate imagina un tată mai sever ca el, îi va mărturisi ulterior Paganini primului său biograf, Schottky. Cînd nu-i păream destul de silitor, mă obliga să-mi dublez eforturile, aşa că eram foarte obosit fiziceşte şi sănătatea mea a început să se resimtă".

A fost un copil plăpînd, extenuat, foarte sensibil şi nervos ; a trecut de două ori pe lîngă moarte, în urma unor forme grave de pojar şi scarlatină.

Şi totuşi, nu severitatea tatălui l-a făcut să se perfecţioneze la vioară, ci voinţa sa proprie, fantezia sa muzicală precoce : „Eu însumi eram entuziasmat de instrumentul meu şi studiam mereu pentru a descoperi poziţii cu totul noi, fără precedent, ale căror acorduri aveau să uluiască lumea".

Un rămăşag şi o vioară Guarneri

La cei 13 ani ai săi, Paganini îşi cucereşte deci oraşul şi poate pleca la Florenţa, împreună cu tatăl lui, pentru a fi audiat de Salvatore Tinti, cel mai celebru şi aclamat violonist din capitala Toscanei. Tinti e atît de impresionat de tehnica de-

săvîrşită a tînărului concertist, încît îl recomandă pentru un nou concert. Această a doua confruntare cu publicul îi aduce lui Paganini un al doilea succes.

Pleacă la Parma, pentru o audiţie la faimosul Rolla, care e bolnav. Cei doi Paganini, tatăl şi fiul, sînt invitaţi să se instaleze într-o cameră, alături de aceea unde profesorul zace în pat. Timpul se scurge încet, Rolla nu se decide să-l primească şi Niccolò se plictiseşte şi se foieşte de nerăbdare. La un moment dat zăreşte pe masă o vioară şi un manuscris al unui concert inedit, compus de Rolla. Niccolò înşfacă vioara, descifrează şi execută la prima citire muzica dificilă a concertului. „Rolla, povesteşte Paganini, a fost surprins de acest lucru. În loc să-mi predea lecţii la vioară, m-a sfătuit să învăţ contrapunctul cu maestrul Ghiretti. Sub conducerea lui am compus multă muzică instrumentală".

Cîntă în onoarea Curţii din Parma, apoi execută la Marele Teatru două dintre concertele sale. Aceste compoziţii, deşi încă în stil clasic, au ceva nou în structura lor, iar focul ce le însufleţeşte prevesteşte mîna marelui interpret şi talentul genialului compozitor care, peste cîţiva ani, va scrie **Capriciile.** Romantismul bate la poarta taberei muzicale şi Paganini, intuindu-l, încearcă să-l exprime în tonuri mai nuanţate, poate încă scolastice, dar de o plasticitate evidentă.

La Genova, în palatul marchizului di Negro, se întîlneşte cu Kreutzer, faimosul violonist căruia Beethoven i-a dedicat **Sonata pentru vioară şi pian op. 47.** Kreutzer îl invită pe colegul său, în vîrstă de 15 ani, să execute bucăţi dificile, scrise de el, şi rămîne uimit de precizia uluitoare a interpretării lui Paganini. Declară că talentul tînărului violonist de a descifra la prima vedere este cu adevărat impresionant. După cîteva luni, băiatul capătă prima sa vioară, un splendid **Guarneri del Gesù,** după ce pariază cu pictorul Pasini, propietarul instrumentului, că va executa la prima citire un concert complicat.

Sensibilitate, muzicalitate prodigioasă, virtuozitate ieşită din comun — iată principalele calităţi ale acestui băiat de 15 ani, slăbuţ, cu faţa ascuţită, cu aspect bolnăvicios, cu capul mare aşezat între umeri gîrboviţi şi ososi. În plus, un simţ al scenei, o prezenţă care face să conveargă asupra lui toată atenţia publicului îndată ce îşi face apariţia cu vioara, aproape smulgînd primele acorduri.

Întotdeauna însoţit de tatăl său, Niccolò dă concerte la Milano, Bologna, Florenţa, Pisa, Livorno, recoltînd pretutindeni entuziasm, aclamaţii, succese. Dar trebuie să se întoarcă la Genova, căci se anunţă vremuri grele. Din Franţa sosesc veşti furtunoase. Europa se înarmează, Genova însăşi este supusă asediului.

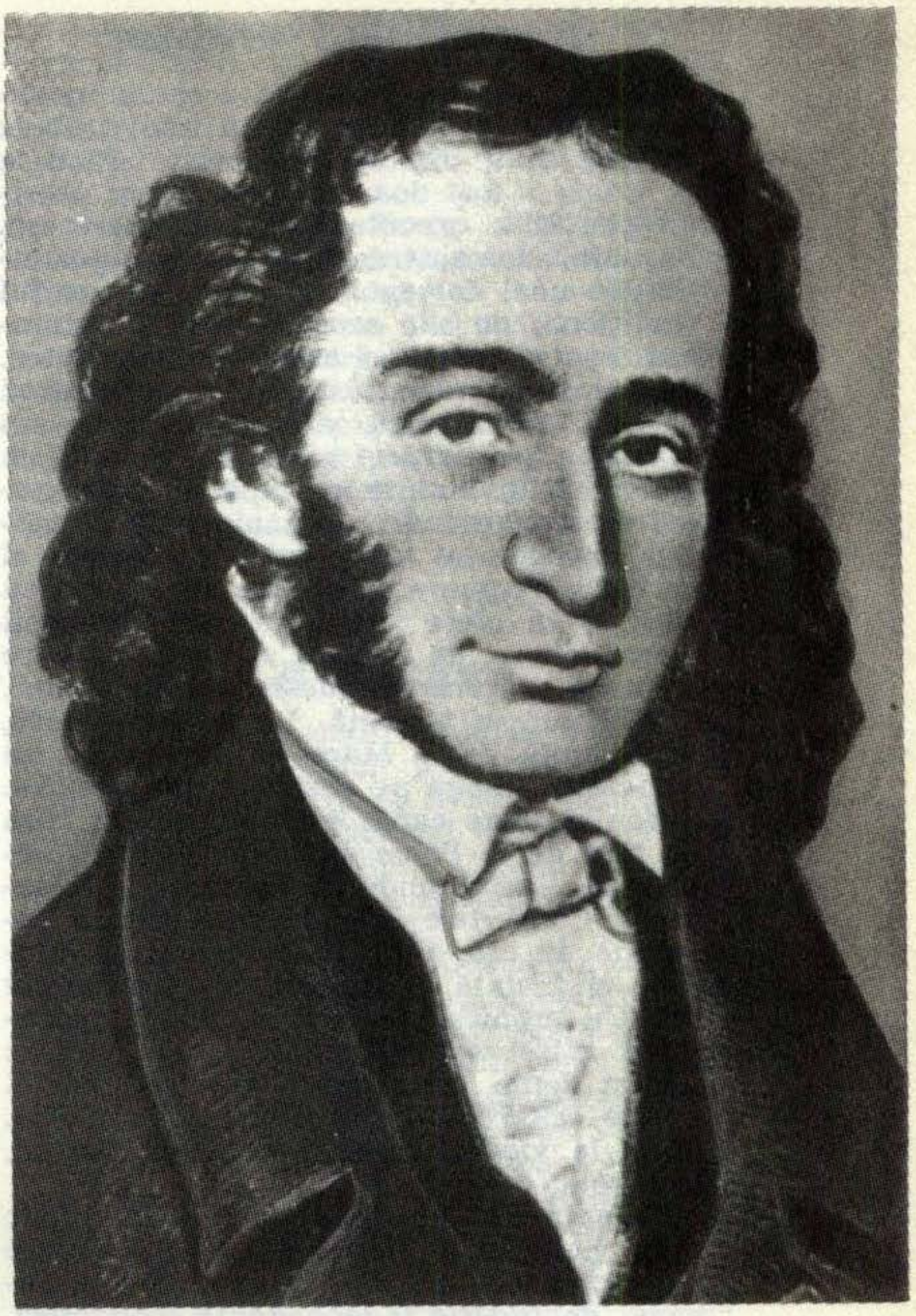

Paganini, la începutul ameţitoarei sale cariere

Foamea şi epidemia obligă familia Paganini să se refugieze în Valea Polcevera, nu departe de oraş, unde Antonio are o căsuţă la ţară.

Dar Paganini nu întrerupe studiul viorii, la care adăugă şi pe cel al chitarei. Aici, în anii ce se scurg între 1798 şi 1802 (nu toţi biografii violonistului sînt însă de acord cu aceste date) îşi scrie **Capriciile,** descoperind şi dezvoltînd pînă la limită extremă capacitatea de expresie şi virtuozitate a viorii.

Toate **Capriciile** — cel mai mare monument al artei violonistice din istoria muzicii — au fost compuse indiscutabil înainte de 1818 (an în care văd pentru prima oară lumina tiparului la Editura Ricordi), în vremea cînd Paganini avea 16-20 ani.

Irezistibilul vrăjitor

Geniu precoce, Paganini e și un inovator precoce. Își dă seama că totul trebuie refăcut, totul trebuie descoperit. Pînă la el vioara a fost doar un instrument potrivit pentru a executa o melodie oarecare. Paganini demonstrează că ea are posibilitățile unei întregi orchestre, că modul tradițional de a o acorda poate fi schimbat, pentru a-i lărgi astfel expresivitatea. Paganini schimbă, răstoarnă, transformă tradiția violonistică, afirmîndu-se ca un muzician și interpret romantic. Posedă, ca nimeni altul înainte și după el, capacitatea de a surprinde, de a uimi, de a captiva, darul unui sunet cald, un farmec și fantezie creatoare care-l fac să fie mereu altul și să ofere ascultătorilor impresii mereu noi și de neuitat, o vrajă pe care el însuși o numește adesea „electricitate".

Războiul se termină. La 24 iunie 1800, după lupta de la Marengo, francezii lui Napoleon alungă pe austrieci din Genova. Paganini pune capăt exilului său în casa de țară de la Polcevera și se întoarce repede la Lucca, unde dă concerte la Catedrală. Concertele sale durează cam o jumătate de oră, timp în care artistul uluiește și încîntă auditoriul cu ciudățeniile lui. Un cronicar anonim al epocii recenzează astfel aparițiile sale în public : „Acest domn are o mare abilitate, dar îi lipsesc criteriile și raționamentul muzical. Imită la vioară cîntecul păsărilor, flautul, trompeta, cornul".

Paganini își atinge scopul : este numit prim violonist al Republicii Lucca, creată de Napoleon. La numai 19 ani, artistul genovez dobîndește independență economică. Tînăr, celebru, adorat de admiratori, capriciosul Paganini devine repede un protagonist al vieții mondene din Lucca. Îl pasionează jocurile de noroc și nu știe să reziste farmecului feminin. Pentru a-și plăti datoriile la joc e gata să vîndă prețiosul său **Guarneri del Gesù,** după cum e gata să ia în căsătorie pe fiecare femeie pe care o întîlnește, dacă e „destul de grațioasă, frumușică și expresivă". Rămîne însă celibatar pînă la moarte.

În 1804, Napoleon se încoronează împărat al francezilor ; un an mai tîrziu, la Milano, își pune coroana de rege al Italiei, apoi împarte tronuri fraților, surorilor, cumnaților săi. Lucca revine surorii sale, Elisa, în vîrstă de 18 ani, căsătorită din 1797 cu un nobil corsican, ducele Felice Baciocchi. „Nu e frumoasă, o descrie o contemporană a sa. Mică de statură, subțire, destul de slabă, are însă numeroase calități care, adăugîndu-se la inteligența și vioiciunea ei, fac dintr-însa o femeie fermecătoare".

Despre Paganini și prințesa Elisa s-au scris multe pagini și mulți biografi s-au cufundat în detalii născute mai mult din fantezie decît din realitate. De pe urma acestei prietenii el a avut însă un singur avantaj : în 1807 a fost numit prim violonist și dirijor al orchestrei ducale.

În 1808, prințesa Elisa se mută la Florența. Paganini o urmează și își extinde activitatea concertistică : Torino, Rimini, Bologna, Ferrara, Parma sînt tot atîtea martore ale triumfalelor sale concerte. În timpul acestor manifestări, violonistul surprinde cu o deosebită acuitate ceea ce place publicului, se arată înclinat spre senzațional, recurgînd adesea la trucuri care cer o virtuozitate pe drept cuvînt înspăimîntătoare, dar care se înscriu prea puțin într-o interpretare artistică. Căci nu poate fi numită artă imitarea la vioară a unui cîine care latră sau a unui măgar care rage. Dar Paganini vrea, în primul rînd, să-i uluiască pe toți, să facă să se vorbească despre el, să lărgească cercul admiratorilor săi, să-și sporească faima — din ce în ce mai insistentă — de artist vrăjitor.

Cînd celebritatea lui nu va mai cunoaște limite, Paganini își va controla cu strictețe programele concertelor, care vor deveni demne de un mare artist.

„Am auzit cîntînd un înger"

În 1813 părăsește Florența. La 29 octombrie al aceluiași an cîntă la Scala din Milano și în continuare, tot la Milano, la Teatrul Carcano. Se întoarce apoi la Genova, unde tot orașul îl aplaudă ; în seara concertului, celelalte teatre se închid.

Numele lui Paganini capătă o autentică valoare internațională. Dar împreună cu triumful se naște calomnia. Bigoții și rivalii săi pretind că și-a vîndut sufletul diavolului, obținînd, în schimb, o virtuozitate extraordinară. Un critic de la **Gazetta Piemontese** scrie despre un concert al său : „Are ceva diabolic [...]. Cîteodată vioara sa nu mai este vioară : e flaut, e vocea limpede a unui canar bine dresat. Trece peste cele mai ascunse dificultăți cu o ușurință de nedescris. Compozitor și interpret în același timp, pare că se străduiește să multiplice greutățile, să le sporească pînă la infinit, pentru a avea mereu avantajul sigur al învingătorului".

Un critic german adaugă :

„Acest om cu părul lung și negru și cu chipul palid, ne deschide, cu ajutorul sunetelor, o lume pe care o întrezărim poate doar în vis. Apariția lui are ceva demonic și te simți tentat să încerci să-i descoperi fie un picior de capră, fie aripi de înger căzut".

Dar definiția cea mai exactă este dată de un alt mare muzician și virtuos, Franz Liszt, care scrie : „Ce om, ce vioară, ce artist ! Doamne, cîte suferințe, cîtă durere, cîte chinuri în cele patru corzi !"

În neîntreruptele sale peregrinări prin Italia, Paganini găsește timp pentru a lega o strînsă prietenie cu Giacommo Rossini,

care, admirîndu-l mai mult ca autor decît ca interpret, spune unui prieten : „Mare noroc că Paganini nu se dedică exclusiv genului liric. Ce rival periculos ar fi !“

Turneele, viaţa dezordonată, o mare cheltuială de energie fizică şi psihică mineazăsănătatea lui Paganini, încît din 1821 pînă în 1824 e constrîns să-şi întrerupă activitatea. Îl vlăguiesc două boli cumplite, sifilisul şi tuberculoza. Pe deasupra, nimereşte peste un medic care greşeşte toate tratamentele, aducîndu-l pînă în pragul agoniei. În 1824 reuşeşte, totuşi, să se întremeze. Este anul în care cunoaşte o cîntăreaţă, Antonia Bianchi, femeia care va juca cel mai important rol în viaţa sa, rămînînd alături de el timpul cel mai îndelungat, din 1824 pînă în 1828, şi îi va dărui un fiu, Acchile, care va vedea lumina zilei la Palermo, în 1825. Iar Paganini, acest etern vagabond, acest om al vieţii dezordonate va deveni un tată afectuos, tandru, răbdător, gata la orice sacrificiu.

În 1828 face prima sa călătorie în Austria, la Viena. Marea capitală delirează la concertele violonistului genovez. Triumfurile sale se multiplică, sălile sînt veşnic ticsite şi cele mai distinse saloane din oraş se bat pentru el. Schubert se duce să-l asculte şi scrie apoi unui prieten : „Am auzit cîntînd un înger“. Iar Bauerfenld, prietenul lui Schubert, îl defineşte astfel pe Paganini : „Ascultîndu-l pe divinul, infernalul violonist sîntem captivaţi deopotrivă de admirabilul său adagio, de minunata sa artă şi de zvîrcolirile de necrezut ale făpturii lui, care seamănă cu o marionetă slabă, neagră, trasă de sfori“.

Spectatorii îl ovaţionau, impresarii şi-l disputau cu îndîrjire

Este o perioadă fertilă pentru Paganini compozitorul. La cele 24 **Capricii** pentru vioară solo se adaugă 18 sonate pentru vioară şi chitară numite şi **Potpuriu de sonate,** variaţiuni pe diferite teme, cvartete.

După Viena vine Praga. Aici sănătatea lui se înrăutăţeşte : laringele suferă grave tulburări, primul simptom al bolii care peste cîţiva ani avea să-l ucidă.

Schottky îl descrie astfel în cursul şederii în capitala Boemiei : „E slab cum nu se mai poate, cu pielea de o paloare gălbuie ; cînd se înclină, corpul i se mişcă atît de straniu, încît te temi în fiecare clipă că picioarele i se vor desprinde de trunchi şi că întreaga sa făptură se va prăbuşi la pămînt într-o grămadă de oase“.

La apogeu

Paganini este obosit, istovit, bolnav. În plus, un ziar german îl atacă, numindu-l ocnaş şi asasin, egoist şi avar, acuzîndu-l din nou că ar fi încheiat un pact cu diavolul. Dar Schumann, Chopin, Goethe, Heine sînt cuceriţi de geniul lui şi de indiscutabila sa bravură.

Rămîne în Boemia şi Germania pînă în 1831. Urmează marea escală, scopul tuturor artiştilor : Parisul. În prima seară, la operă se află toată elita oraşului, de la Musset la Gautier, de la Delacroix la Victor Hugo, de la Rossini la Chopin, de la Vigny la Sainte-Beuve. În ziua următoare în ziare se pot citi frazele cele mai hiperbolice, recenziile cele mai entuziaste. Dar şi aici, la Paris, alături de succes iau naştere campanii defăimătoare, calomnii. Acuzaţiile sînt aceleaşi : vrăjitorie, cruzime, zgîrcenie. Ziarele de scandal înteţesc focul. Cu toate acestea, răsunetul triumfului său e atît de mare, încît Londra îl solicită.

Într-o singură lună, 18 concerte în capitala Angliei. Un public şi mai numeros, critici şi mai entuziaşti. Dar, ca totdeauna, calomnia îl însoţeşte mereu : un ziar englez merge atît de departe, încît susţine că corzile viorii sale sînt făcute din „intestinele ultimului papă“ şi că cutia e confecţionată din lemn de... Satan.

După Londra urmează Irlanda, Scoţia, din nou Irlanda. În cinci luni, de la 30 august 1831 la 14 ianuarie 1832, dă 65 concerte. Onorariul este fantastic : peste 20 000 lire sterline. La Oxford i se decerne titlul de „doctor în muzică“. De acum înainte face naveta între Londra şi Paris, la apogeul prodigioasei sale cariere.

Dar trupul lui este tot mai bolnav. Paganini e obosit, deprimat. Are peste 50 ani, a cutreierat toată Europa, a obţinut succese în fiecare sală, s-a bucurat de admiraţia celor mai mari artişti din cele mai celebre capitale. E foarte bogat, impresarii şi-l dispută, publicul de pretutindeni îl cere. Dar se simte bătrîn, deprimat, sfîrşit. Scrie prietenului său Germi că doreşte să se întoarcă în Italia, pentru a se odihni. Germi cumpără pentru el o vilă la Parma, unde Paganini visează să-şi petreacă în pace, într-un „paradis de mulţumire“, anii care îi mai rămîn de trăit.

Prinţesa Maria Luiza îi oferă conducerea orchestrei de la Curtea din Parma. Dar seninătatea durează puţin. Vila se dovedeşte împovărată de ipoteci şi de datoriile vechiului proprietar. Pe deasupra, gelozia şi rivalitatea o fac pe prinţesa Maria Luiza să-l demită din post. Dezgustat Paganini se înapoiază în Franţa şi se încurcă într-o speculaţie financiară care îl ruinează. Se lasă convins să fundeze „Cazinoul Paganini“, un loc de întîlnire pentru cei ce îndrăgesc dansul, muzica şi literatura. Dar întreprinderea dă faliment şi Paganini pierde 60 000 franci.

La capătul puterilor, cu o paralizie a laringelui, aproape sărac, marele violonist se tîrăşte de la un medic la altul, dar fără folos. Reumatismul şi tusea îl chinuiesc fără încetare. Cu toate acestea continuă să compună, deşi se simte tot mai rău. Tuberculoza, sifilisul, reumatismul nu îi dau răgaz. Se supune la tratamente cu mercur, la băi cu nămol, se duce pe Coasta de Azur, pentru a găsi o climă mai bună. Totul este în zadar. Corzile vocale îi paralizează şi amuţeşte complet.

„Sufăr de crize din cauza cărora nu am putut dormi şase zile şi şase nopţi, scrie el lui Germi. De opt zile sînt ţintuit la pat, epuizat de bolile care mă chinuiesc“. De la Nissa scrie : „Sfinte Dumnezeule ! Nu mai am putere. Mi-e somn mereu şi obosesc groaznic cînd lucrez ceva“. Ultimele sale luni sînt uşurate de prezenţa şi de grija prietenului său Tito Rubaudo. Acesta îi descrie şi sfîrşitul : „Un atac violent de tuse, survenit pe cînd se aşeza la masă pentru a lua prînzul, l-a omorît pe neaşteptate. Era în ziua de 28 mai 1840“.

Legenda îl persecută însă şi după moarte. Episcopul din Nissa refuză înmormîntarea religioasă a rămăşiţelor sale pămînteşti. Prietenii îi îmbălsămează cadavrul şi încearcă să-l înmormînteze la Genova, dar autorităţile eclesiastice se opun. Vor trebui să treacă cinci ani pentru ca trupul lui Paganini să poată fi înmormîntat la Polcevera şi alţi douăzeci de ani ca decretul episcopului din Nissa să fie anulat.

În cele din urmă, în 1876, rămăşiţele lui Niccolò Paganini îşi găsesc lăcaşul în Cimitirul din Parma, unde i se înalţă un monument. Aşa îşi află pacea sufletul osîndit, care găsea odihnă numai făcînd să geamă propria sa vioară.

...şi ultima imagine

MILENARA ISTORIE A CORESPONDENȚEI

De cînd ne scriem...

E. RĂDULEȚ

Femeile au inventat scrisorile?
Logograful * Hellanicos presupune că autoarea primei scrisori din lume a fost fiica regelui persan Cirus cel Mare, ceea ce ar însemna că arta epistolară s-a născut prin secolul VI î.e.n., după mai bine de două milenii de la apariția celor mai vechi forme ale scrierii și după cîteva sute de ani de la inventarea alfabetului de către fenicieni. Poate că istoricul grec a avut în vedere prima scrisoare concepută după anumite reguli ale artei epistolare. Pentru că, se știe, oamenii au comunicat prin mesaje scrise cu mult înainte de data indicată de Hellanicos. În literatura antică găsim referiri la scrisorile regelui Stratobat către legendara Semiramida sau ale lui David către nepotul și generalul său, Joab (sec. XI î.e.n.). Cele mai vechi mesaje scrise, ajunse pînă la noi, aparțin lui Isocrate (436-338 î.e.n.), Platon și Aristotel.

Tăblițe de ceară și frunze de palmier

Oamenii și-au scris, așadar, din cele mai vechi timpuri. De atunci și pînă azi s-au păstrat milioane de scrisori. Nu toate se bucură, firește, de celebritatea scrisorilor d-nei de Sévigné, ca să nu citățm decît acest nume, dar în cercurile de specialitate nu sînt mai puțin cunoscute cele 2 012 epistole ale bizantinului Isidor Pelusiotul sau cele peste 2 000 mesaje scrise de retorul grec Libanios, scrisorile concise, de numai cîteva rînduri, ale scriitorului Philostratos și ale filozofului Apollonios din Tyana sau lungile misive ale lui Caesar către Senat, care ar putea alcătui, fiecare în parte, un volum.

Oricît de veche ar fi istoria scrisorilor, pînă prin mileniul II î.e.n. volumul corespondenței a fost, totuși, extrem de mic. În secolele următoare, scrisorile s-au înmulțit, pentru a deveni, în epoca elenistică și după aceea, un gen literar curent. În primele veacuri ale erei noastre, de pildă, compunerea de scrisori s-a transformat într-o ocupație la modă, de unde și imensa moștenire epistolară din această perioadă. Numai Bizanțul ne-a lăsat cîteva zeci de mii de scrisori, căci bizantinii scriau cu aceeași evidentă volubilitate cu care vorbeau. Nici umaniștii evului mediu nu s-au lăsat mai prejos : Erasmus din Rotterdam, de pildă, compunea pînă la 40 scrisori pe zi.

Din sec. XV ne-au parvenit și primele scrisori ale boierilor și domnitorilor din Moldova și din Țara Românească. Acestea și alte mesaje, scrise în următoarele cîteva veacuri și adunate de Nicolae Iorga în volumul **Scrisori de boieri, scrisori de domni,** au făcut auzit — așa cum scrie marele istoric — „graiul stăpînilor cari au avut țerile noastre în seamă, de la cei mai depărtați cari au lăsat ceva scris pînă aproape în vremile noastre".

Adevăratul „timp al scrisorilor" a fost însă sec. XVIII, cînd au circulat avalanșe de misive, care ni s-au transmis sau nu, după cum au aparținut unor oameni de seamă sau unor muritori de rînd.

Dată fiind venerabila vîrstă a deprinderii de a coresponda, e limpede că scrisorile au apărut cu mult înaintea hîrtiei. Unele popoare din Asia au scris pe tăblițe de argilă, vechii egipteni au folosit cu predilecție papirusul. La greci și romani, papirusul a coexistat cu tăblițele de ceară, prinse între două (diptic) sau mai multe (triptic, poliptic) „coperte" de lemn. Expeditorii acestor tăblițe-scrisori le legau și le sigilau cu peceți proprii, care garantau inviolabilitatea corespondenței. Romanii din perioada imperiului au utilizat pentru scrisori așa-numitele acte epistolare, duse la destinație de **tabellarius** (factorul poștal de mai tîrziu) sau, dacă trebuiau transportate la distanțe mari, de **tabellaria navis,** corăbii poștale.

Indienii și chinezii își scriau mesajele pe frunze de palmier. Abia în sec. III e.n. a intrat în uz un material de scris nou, per-

* Logograf — denumire dată primilor prozatori și mai ales istorici greci.

gamentul, care nu era altceva decît o piele de animal — viţel, oaie, cîine, — tăbăcită şi prelucrată prin procedee speciale (spre deosebire de pergamentul de azi, de origine vegetală, obţinut prin tratarea chimică a pastei de bumbac). Dar cariera pergamentului a fost relativ scurtă. Venind din China şi trecînd prin Arabia, hîrtia a ajuns în Peninsula Italică şi a pus stăpînire pe Europa, nu înainte însă de a izgoni papirusul din Egipt. Alte accesorii ale scrierii s-au perfecţionat mai tîrziu. Astfel, peniţele confecţionate din oţel şi-au făcut apariţia abia la sfîrşitul sec. XVIII, iar puţin mai tîrziu s-a inventat... plicul. Nu mai exista, aşadar, nici o piedică, în calea avalanşelor de scrisori.

Peste patruzeci de reţete

Dar în milenara existenţă a scrisorilor, nu lipsa îndelungată a hîrtiei a creat dificultăţi invincibile. Şi nici absenţa, şi ea de lungă durată, a unui serviciu poştal regulat. Altele au fost marile şi micile necazuri ale corespondenţei.

Încă vechii egipteni adoptaseră un anumit stil al mesajelor scrise, anumite formule stereotipe care trebuiau respectate cu strictețe. Compunerea unei scrisori, deopotrivă artă şi ştiinţă, era încredinţată numai şi numai învăţaţilor ; profesia de epistolograf era socotită în Egipt printre cele mai înalte demnităţi. La Babilon, pe timpul lui Hammurabi, legile epistolare au fost la fel de riguroase, formulele de politeţe variind în funcţie de situaţia socială a expeditorului şi a destinatarului. În epoca elenistică şi în anii următori au apărut o seamă de îndreptare de artă epistolară, printre care : **Despre folosirea cuvîntului sănătate în scrisori** de Dionysios din Alexandria, **Tipuri de scrisori,** atribuit lui Demetrius din Phaler, **Despre sintaxă, Despre stilul scrisorilor, Arta retorică.**

Noţiunea de stil epistolar a luat naştere în şcoala peripateticienilor fondată de Aristotel. Teoria grecească a scrisorilor presupunea un anumit mod de dezvăluire a conţinutului, izvorît dintr-o anumită concepţie asupra rolului unei scrisori. Aceasta avea menirea de a-i apropia pe corespondenţi, de a face să dispară senzaţia de depărtare şi de a crea iluzia unei prezenţe imediate. De aceea, o bucată de timp, scrisorile au fost concepute sub formă de dialog între autor şi destinatar, caracterizat prin concizie şi claritate, şi care reflecta însuşirile morale şi starea de spirit ale expeditorului. Toate acestea, într-o limbă cît mai apropiată de cea vorbită, o limbă cumpătată, fără hiperbole, de o simplitate care îi conferea eleganţă. Formulele stereotipe nu erau însă excluse. Astfel, schema prevedea trei părţi componente ale scrisorii : introducerea, tema principală şi încheierea. Mesajele greceşti scrise pe papirus aveau şi o adresă exterioară. La rîn-

Aşa arăta un text „scris" la începutul mileniului I î.e.n. (inscripţie hieroglifică hitită)

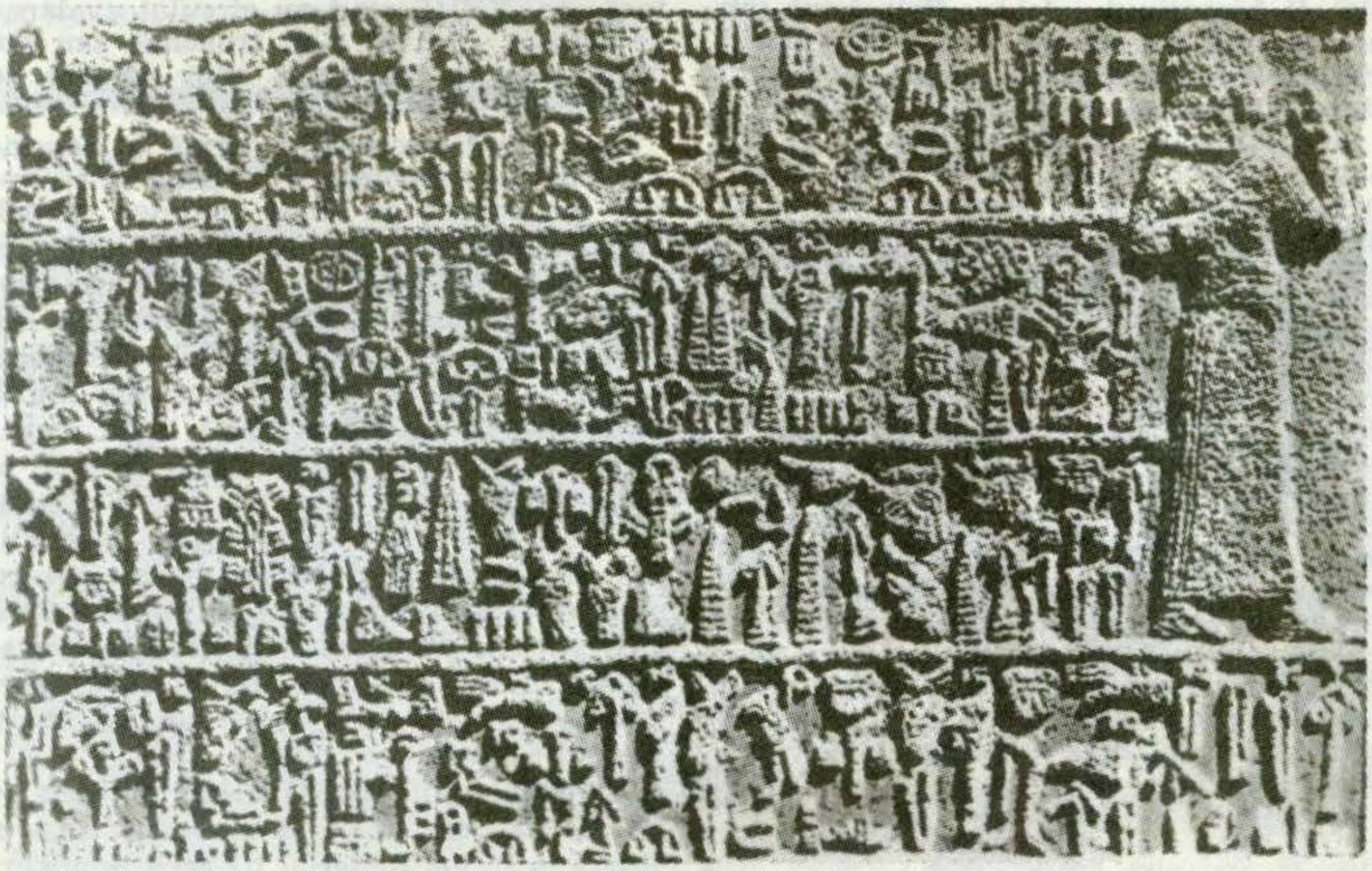

dul ei, tema principală admitea patru tipuri de urări de sănătate, care s-au menţinut din antichitate pînă în evul mediu. O formulă de acest gen, inserată între introducere şi tema principală, suna astfel : „Dacă eşti sănătos, e bine, iar eu sînt sănătos". Mult mai răspîndită a fost însă urarea introdusă înainte de încheiere : „Să-ţi meargă bine şi să fii sănătos".

Începînd din sec. II î.e.n., schema scrisorilor a fost îmbogăţită cu aşa-numitele formule de salut din încheiere. Eticheta timpului recomanda însă ca destinatarul să nu facă parte din cercul persoanelor cărora li se transmiteau saluturi. Cu cîteva secole mai tîrziu şi-au făcut apariţia, în partea finală, expresii ca „O, frate", „O, tată", cu care autorul mesajului îşi gratifica interlocutorul nevăzut. Scrisorile nu erau semnate şi nici datate (cu excepţia unor mesaje oficiale).

Teoria epistolară din antichitate admitea nici mai mult, nici mai puţin decît 41 tipuri de scrisori. Cercetătorii din zilele noastre le clasifică în cîteva categorii : particulare, literare, oficiale (sau de serviciu), poetice, imitaţii, scrisori-romane, de dragoste etc. La acestea se adaugă, dată fiind existenţa unor scrieri concepute sub formă de corespondenţă, scrisorile publicistice, didactice, magice, ştiinţifice. Un capitol aparte îl formează scrisorile apocrife din cărţile religioase.

Strămoşul cel mai îndepărtat al aşa-numitelor scrisori deschise din zilele noastre este mesajul adresat de Isocrate lui Dionisie I, în sec. IV î.e.n. Tot de atunci datează şi primele scrisori de dragoste. Din epoca elenistică nu ne-a parvenit nici o misivă de acest gen, dacă facem abstracţie de laconicele relatări ale lui Plutarh despre corespondenţa amoroasă dintre Mitridate şi Monima. Drept compensaţie, Imperiul roman ne-a lăsat o bogată colecţie de scrisori de dragoste.

În sec. III î.e.n. a luat naştere literatura ştiinţifică, scrisă sub formă de corespondenţă. Prima scrisoare — dedicaţie îi aparţine lui Arhimede, iar în ceea ce priveşte mesajele cu caracter didactic, moralizator, ne-au rămas exemple strălucite de la Epicur şi Seneca. Un original mesaj de acest gen ne-a parvenit de la Cicero, sub forma unei scrisori de consolare adresată... lui însuşi.

Ca în întreaga lume antică, scribii egipteni se bucurau de onorurile rezervate demnitarilor

În labirintul de cuvinte

Evul mediu nu s-a mulţumit numai cu recomandări şi îndreptare, arta epistolară transformîndu-se într-o disciplină predată în şcoli de profesori specializaţi, numiţi **dictatori** (de la **dictare**, în limba latină). Studiul artei epistolare în şcoli a început în Italia, în sec. IX, de unde s-a răspîndit şi în alte ţări. Primul **dictator** menţionat

în documente este călugărul Alberico Montecassino, autor al unei lucrări de specialitate.

Încătușate în forme rigide, scrisorile medievale trebuiau să conțină cinci părți : salutul, preambulul, tratarea, rugămintea și încheierea. Ierarhia formulelor de politețe era supusă celei sociale și respectată cu strictețe, în termeni bine definiți cînd era vorba de papă, capete încoronate, demnitari.

Arhitectura complicată transforma scrisorile medievale într-un veritabil labirint. Un labirint greu de construit, dar nu mai puțin greu de străbătut ; căci conținutul acestor scrisori era o înlănțuire de formulări stereotipe, rupte de viața cotidiană. Poate doar corespondența bizantină a făcut excepție de la această regulă.

Nu mai puțin elaborate au fost și îndreptarele din evul mediu. Astfel, studiile complete (căci au circulat și forme mai accesibile, prescurtate) asupra artei epistolare trebuiau să trateze teoria stilului scrisorilor și a ortografiei și să cuprindă lista completă a formulelor și a unor norme de drept, legate de aplicarea acestora. La sfîrșitul evului mediu a fost deosebit de popular îndreptarul epistolografului atenian Teofil Coridalleus (1563-1646), filozof de formație aristotelică. Lucrarea lui **Despre tipurile de scrisori,** editată la Londra în 1625, a cunoscut în secolul următor trei apariții succesive, la Moscova, Halle și Veneția.

...S-a gîndit oare cineva că, de fapt, aceste milioane și milioane de scrisori, mesaje, instrucțiuni, memorii, adresate de oameni unii altora, dintr-o parte a lumii în alta, dintr-un oraș în altul sau chiar dintr-o casă în alta, de la cele mai vechi, de acum aproape 4 000 ani și pînă la cele ale zilelor noastre, se constituie într-o adevărată istorie, dacă nu a omenirii, în orice caz a oamenilor ? Chiar în anii noștri, cînd „civilizația telefonului“ a devenit cea mai redutabilă adversară a tentației și dorinței omului de a-și scrie, formidabilul număr al scrisorilor de stat și particulare, în continuă creștere, ne îndreptățește să considerăm că **epistola** este și va fi un însoțitor de nedespărțit al istoriei umane.

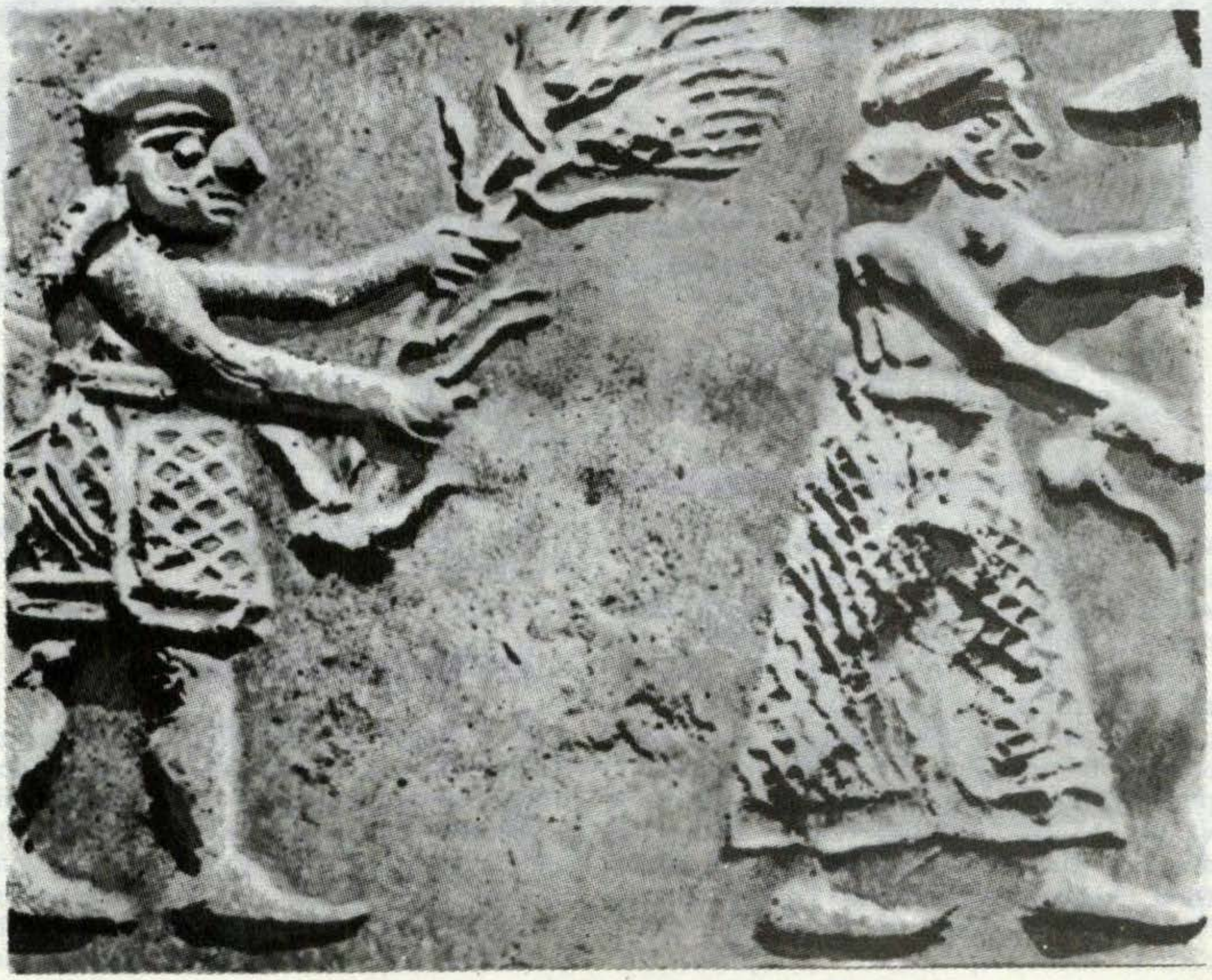

Sigiliu sumerian, înfățișînd o scenă agricolă

MENIREA UNUI MUZEU...

(Urmare din p. 23)

Exprimînd viaţa naţională a poporului român, legăturile sale cu alte popoare, relaţiile mişcării revoluţionare din România cu mişcarea revoluţionară din alte ţări, Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România oferă publicului nu numai specificul istoriei româneşti, ci şi cadrul de istorie generală care permite înţelegerea acestei specificităţi. El serveşte ca un mesaj de apropiere a poporului român de alte popoare, în primul rînd de popoarele vecine.

Sabie purtată de Iancu Jianu

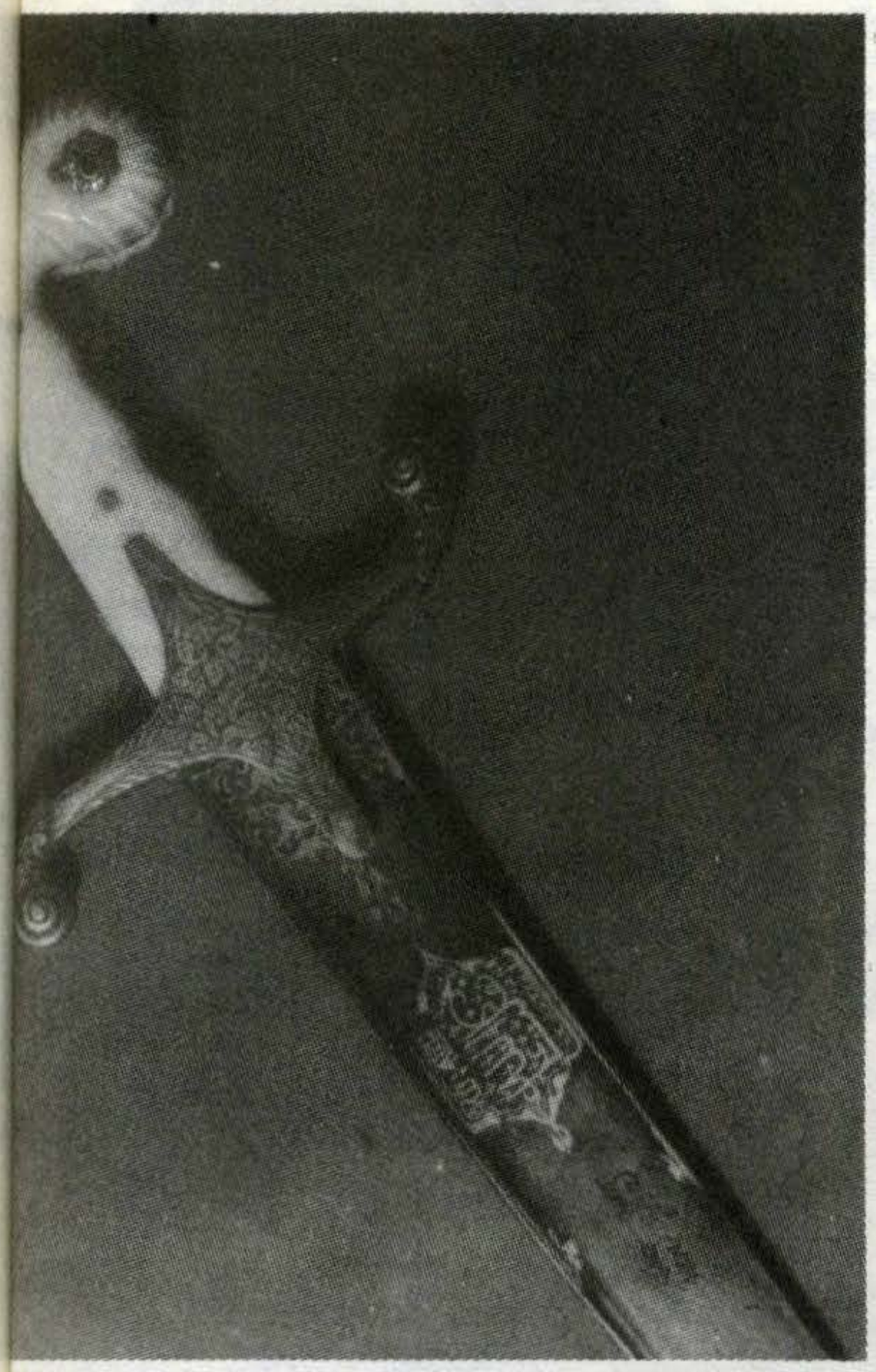

— Forma în care se prezintă astăzi muzeul este una completă, finită, definitivă, ca să zicem aşa ?

Deşi de o bogăţie şi varietate impresionantă, muzeul acesta — ca toate muzeele existente — nu poate fi conceput decît ca o instituţie ştiinţifico-culturală în continuă perfecţionare. Fondurile şi mijloacele de care dispune pentru cercetarea ştiinţifică — începînd cu cea arheologică —, ca şi pentru achiziţionarea de piese istorice importante aflate în ţară sau peste hotare, vor permite îmbogăţirea continuă a colecţiilor existente. Se vor adăuga astfel noi elemente, care să contribuie la cunoaşterea cît mai profundă, cît mai exactă, a istoriei poporului român.

Crearea acestui aşezămînt a constituit un adevărat eveniment naţional, integrîndu-se procesului de propagare a culturii istorice, de educare socialistă a maselor.

Pe bună dreptate arăta profesorul universitar Miron Constantinescu, preşedintele Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, că menirea unui muzeu este ca, după ce oamenii trecutului au tăcut, să facă documentele şi lespezile să vorbească. Muzeul va fi o şcoală, o şcoală vie, pentru toţi cei ce-i vor călca pragul — cetăţeni ai României Socialiste sau vizitatori de peste hotare — şi care vor putea să retrăiască şi să înţeleagă trecutul zbuciumat al acestui popor, să-şi explice astfel pe deplin strălucirea prezentului şi viitorului său.

Interviu consemnat de I. M. ŞTEFAN

O colecţie Magazin istoric — o veritabilă enciclopedie a marilor probleme de istorie naţională şi universală

Pentru a o avea la îndemînă — nu uitaţi să reînnoiţi abonamentul dv. pe următoarele luni ale anului 1972. După cum ştiţi ABONAMENTELE se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, din instituţii şi de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „ROMPRESFILATELIA" — Serviciul Import-Export presă — Bucureşti — Calea Griviţei nr. 64-66, P.O.B.—2001.

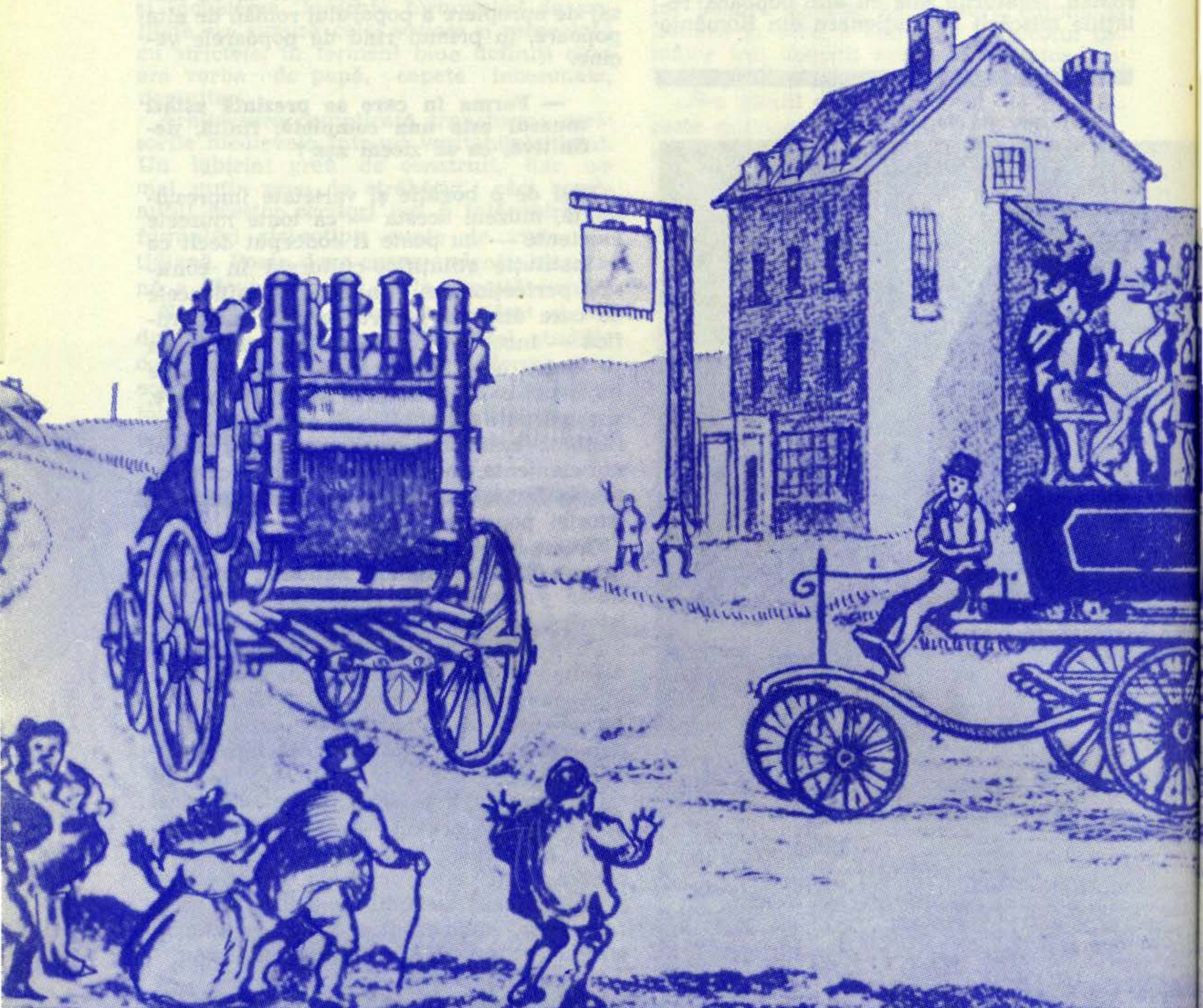

Strămoşii automobilului

PIERRE ROUSSEAU

Pseudoistorie

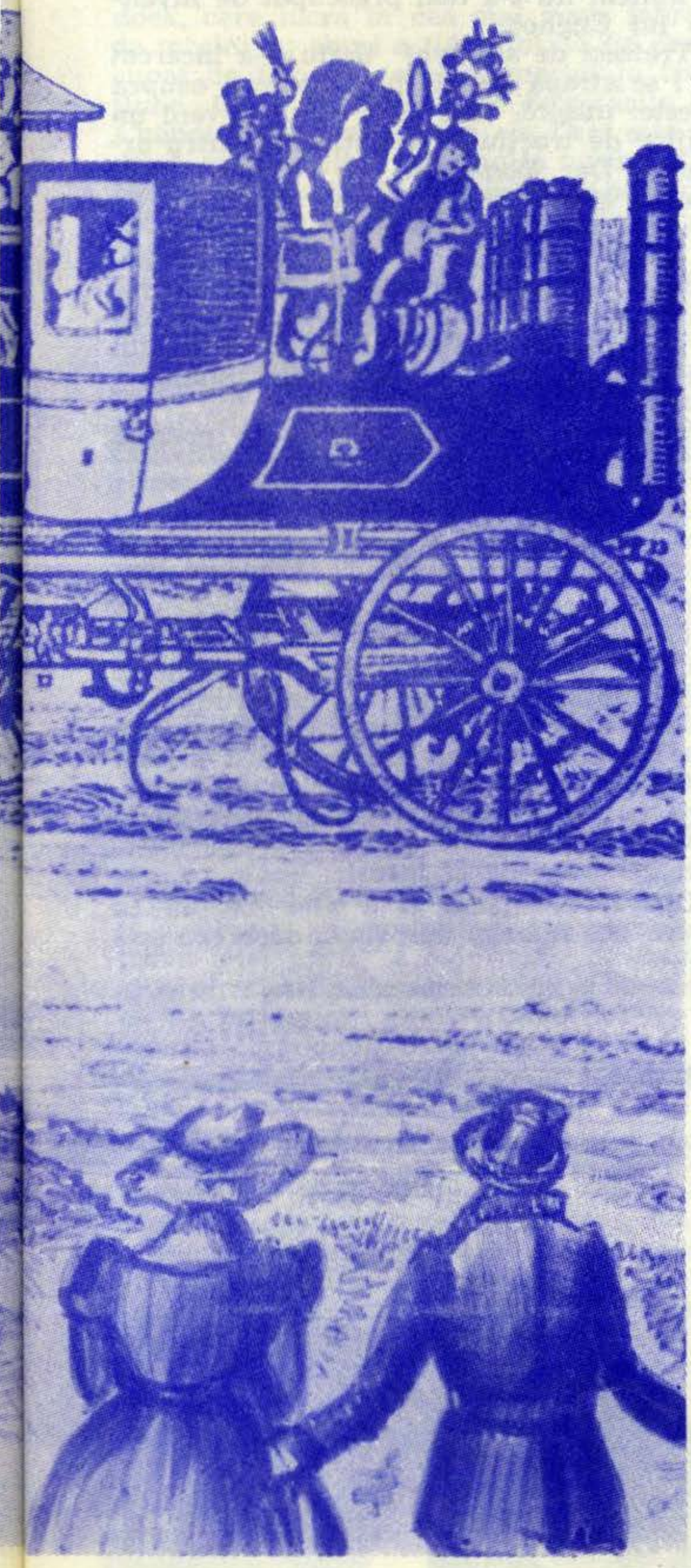

Fără îndoială că Tratatul de la Paris, semnat la 10 februarie 1763, a fost un eveniment istoric important, consfinţind pierderea Canadei de către Franţa şi supremaţia maritimă a englezilor.

Astăzi, după trecerea a două secole, putem pune pe acelaşi plan cu el alte două evenimente, dacă nu pentru importanţa lor intrinsecă, cel puţin pentru consecinţele pe care le-au avut. Unul s-a petrecut la Glasgow, în Anglia, în ziua în care profesorul de fizică de la universitate a dat la reparat o maşină cu aburi, defectă. Era un exemplar al maşinii cu aburi inventată de Thomas Newcomen, în 1705 : o pompă care consuma o mare cantitate de aburi, şi deci de cărbune, avînd un randament foarte mic. Cu toate acestea, ea reprezenta un progres atît de mare faţă de pompele anterioare, încît minele de huilă au adoptat-o rînd pe rînd, pompa lui Newcomen fiind pe cale de a cuceri continentul.

„Ce revoluţie ar face această maşină în industrie, dacă s-ar putea înlătura pierderile !", va fi gîndit, probabil, tînărul muncitor căruia profesorul din Glasgow i-a încredinţat repararea maşinii, din moment ce imediat a început să o cerceteze. Acest tînăr se numea James Watt (1736-1819).

Celălalt eveniment a avut loc în Franţa. În acelaşi an, 1763, un inginer francez, Joseph Cugnot, care pînă atunci lucrase în străinătate, a venit la Paris pentru a urmări o himeră care îi obseda pe toţi specialiştii : voia să pună în mişcare roţile unei trăsuri cu ajutorul maşinii lui Newcomen.

Dar, pentru a înţelege cît de greu de realizat era acest proiect, trebuie să ştim în ce consta maşina lui Newcomen. Partea principală era un cilindru, deschis la un capăt, în care se deplasa un piston. Dintr-un cazan, se introduceau în cilindru aburi ; pistonul era pus în mişcare şi acţiona pîrghia pompei. Cînd se afla la sfîrşitul cursei, în locul vaporilor se introducea un jet de apă rece care provoca o scădere a presiunii interne datorită căreia pistonul cobora din nou, împins de presiunea atmosferică. Ciclul se repeta la nesfîrşit. Maşina cîntărea cîteva tone şi necesita un aparataj special. Era mai mult o maşină cu presiune atmosferică, decît o maşină cu aburi, pentru că aburii jucau doar un rol secundar.

Am îndrăznit să aşezăm pe picior de egalitate importanţa Tratatului de la 1763, a lucrărilor lui Watt şi a celor întreprinse de Cugnot, pentru că Watt a făcut din maşina primitivă a lui Newcomen maşina cu aburi modernă, care a revoluţionat industria şi a reînnoit din temelii transporturile marine şi terestre ; iar Cugnot a realizat pentru prima oară prototipul unei maşini automobil *, **prototip care a revoluţionat civilizaţia noastră tehnică.**

Nu ne vom ocupa aici de Watt. În 1763, el abia îşi începea experienţele, ceea ce făcea şi mai extravagant proiectul lui Cugnot : acela de a instala o maşină a lui Newcomen pe o trăsură pentru a o pune în mişcare.

Dar Cugnot a fost acela care a cîştigat partida mai repede.

---

* Cuvîntul automobil e folosit aici în sensul etimologic : „care se mişcă singur".

„Străbunicul“: 3 roţi, 4 km/oră!

Joseph Cugnot (1725-1804), de origine din Lorena, lucrase ca inginer militar în Austria pînă la 38 ani ; la această vîrstă a simţit vocaţia de cercetător şi inventator. Căutările sale s-au îndreptat către arta militară — a scris chiar şi un tratat despre fortificaţii, apărut în 1766 — dar mai ales către folosirea maşinii lui Newcomen în tracţiune, făcînd, în acest scop, numeroase experienţe.

În 1769, Cugnot lucra de zor la Paris, cînd, un ofiţer elveţian, numit Planta, a propus guvernului francez spre brevetare un vehicul cu aburi pe care îl inventase. Guvernul, condus pe atunci de ducele de Choiseul, a însărcinat cu cercetarea acestei propuneri pe renumitul inginer de artilerie Gribeauval, care îl cunoştea bine pe Cugnot, deoarece lucrase şi el în Austria. Nu e greu, deci, să ne închipuim că, atunci cînd a văzut proiectul lui Planta, a strigat ceva de genul : „Dar este proiectul lui Cugnot !“ şi că, în loc să accepte propunerea elveţianului, a preferat să-şi încurajeze compatriotul.

Şi astfel, într-una din zilele anului 1769, Choiseul, Gribeauval şi o seamă de tehnicieni au fost invitaţi de către Cugnot să asiste la experimentarea primului automobil. Era o platformă greoaie, din bîrne de lemn, cu trei roţi avînd fiecare cîte un cerc de fier, şi cu motorul suspendat în faţă. Acest motor se compunea dintr-un cazan aşezat deasupra unui foc şi din doi cilindri verticali în care aburul intra alternativ. Cele două tije ale pistonului acţionau roata din faţă prin intermediul unei roţi dinţate şi al piedicilor acestei roţi, în aşa fel încît ea avea în acelaşi timp un rol motric şi unul director.

În faţa personalităţilor invitate, trăsura cu patru pasageri a demarat şi a început să se deplaseze cu o viteză de 3,5-4 km/oră. Din nefericire, inventatorul calculase greşit cazanul, astfel încît aburii se epuizau după un sfert de oră şi maşina se oprea la fiecare 15 minute, aşteptînd să se refacă aburul.

Cu toate acestea, experienţa a fost socotită destul de mulţumitoare, iar Cugnot a primit ordinul să construiască un vehicul mult mai mare, capabil să transporte patru sau cinci tone, cu o viteză de 3,5 km/oră. Inginerul s-a pus pe treabă şi a doua maşină a fost gata în iulie 1770. Memorialistul Bachaumont* pretinde că experimentarea ei ar fi avut loc în noiembrie. Pe maşină a fost aşezat un afet de tun, avînd o greutate de 500 kg, şi tunul respectiv, care cîntărea tot atît : într-o oră, s-au parcurs „cinci sferturi de leghe“ Şi asta a fost tot.

În cursul unei alte experienţe, maşina a intrat într-un zid al arsenalului, apoi Choiseul a căzut în dizgraţie, a fost exilat şi nimeni nu s-a mai preocupat de invenţia lui Cugnot.

Treizeci de ani mai tîrziu, s-a încercat să i se atragă atenţia lui Napoleon asupra acestei maşini, care ar fi putut deveni un mijloc de tracţiune senzaţional pentru artilerie. Dar Bonaparte, al cărui interes pentru ştiinţă a fost mult exagerat de apologeţii săi, n-a dovedit clarviziune şi în această direcţie. El nu a ghicit importanţa tractorului automobil şi l-a dispreţuit, aşa cum a făcut şi cu vaporul cu aburi şi cu submarinul lui Fulton, cu telegraful lui Chappe şi cu baloanele lui Coutelle şi Conté.

Cugnot a murit necunoscut, în preziua încoronării împăratului.

Invidia lui Watt

Maşina lui Cugnot a deschis o pagină nouă în istoria omenirii. Desigur că, din punctul de vedere al mecanicii, i se poate nega maşinii lui Cugnot orice înrudire cu automobilele noastre de azi. Dar asta nu înseamnă că maşina lui nu a fost **primul automobil** adică primul mijloc de transport pe uscat care a renunţat cu totul la energia animală, mişcîndu-se graţie energiei generate de el însuşi.

Din 1786 datează şi o altă maşină cu aburi, dar diferită de prima, deoarece este

---

* Louis Petit de Bachaumont (1690-1771), autorul unor **Memorii secrete.**

In pp. 90-91 : *maşina lui Gurney într-o cursă*

A doua maşină inventată de J. Cugnot

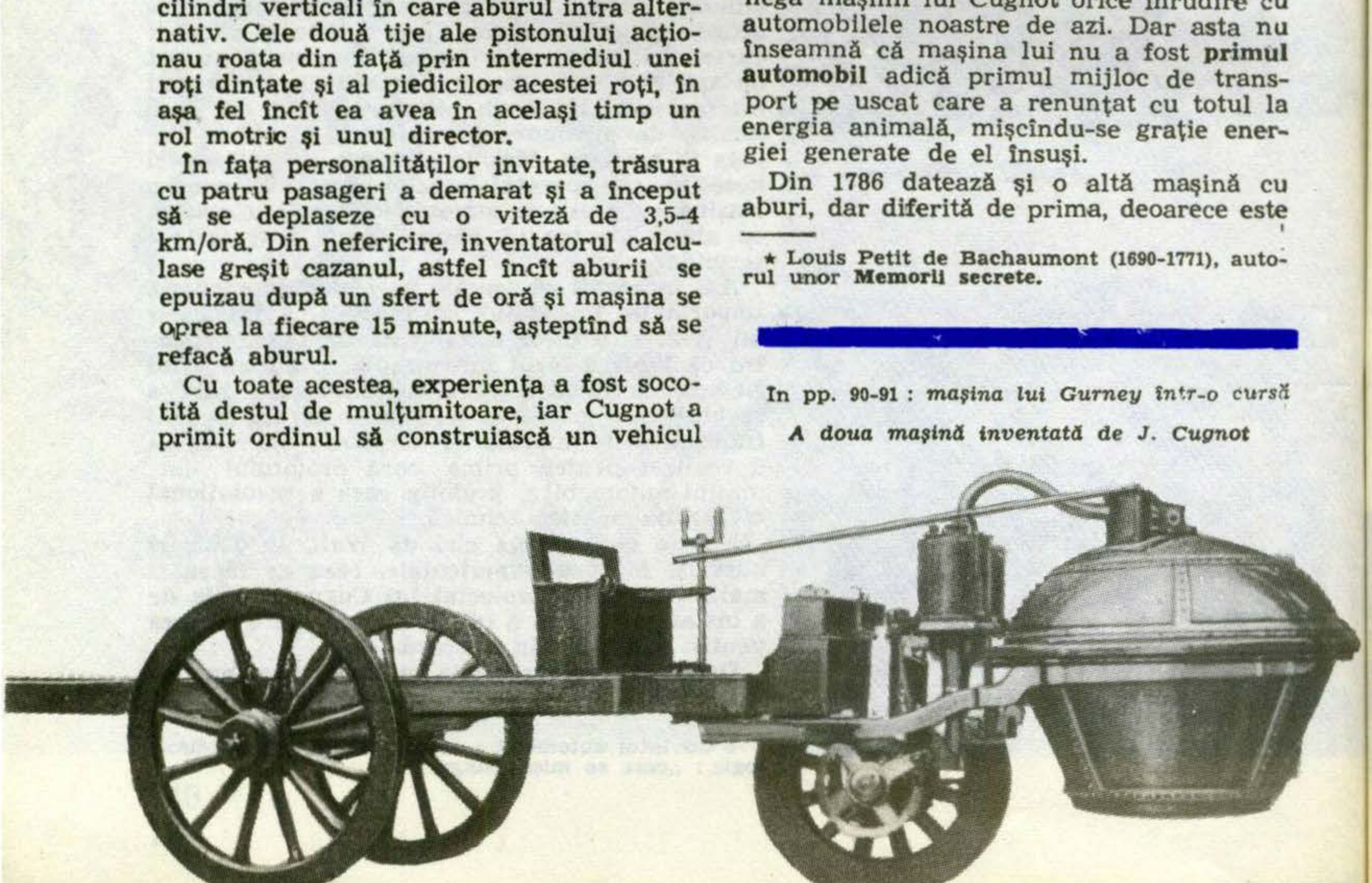

acţionată de o maşină a lui Watt. Deci, al doilea automobil din lume, cu unele modificări : în locul platformei masive, a apărut un cărucior graţios şi uşor, cu trei roţi mici de fier. Cazanul se afla în spate, iar cilindrul măsura mai puţin de 2 cm diametru, pistonul avînd o curea de 5 cm.

Era opera lui William Murdock. Să reţinem acest nume ; e al unui mare inginer, care, dacă a fost al doilea în istoria apariţiei automobilului, a rămas primul în inventarea iluminatului cu gaz. Scoţian de origine, Murdock a fost angajat de la vîrsta de 23 ani de uzina „Watt şi Boulton" din Birmingham. Era firesc ca Murdock, care lucra în cea mai mare fabrică de maşini cu aburi a timpului, să fie preocupat de folosirea acestor maşini la tracţiune. Poate că a cunoscut încercările lui Cugnot şi s-a inspirat din ele. Cert este că, după ce a realizat mai multe maşini, şi-a întrerupt cercetările, din ordinul patronului său Watt, şi nu le-a mai reluat niciodată.

Oare de ce s-a opus Watt ? Nu pentru că ar fi crezut că aceste experienţe dăunează muncii profesionale a lui Murdock, deoarece i-a permis mai tîrziu să se ocupe de iluminatul cu gaz. Interdicţia „părintelui maşinii cu aburi" s-a datorat faptului că experienţele salariatului său riscau să se interfereze cu propriile sale căutări pe aceeaşi temă şi pentru care a şi obţinut un brevet în 1784. Spiritele cele mai elevate, au, uneori, asemenea reacţii meschine...

Murdock, ca şi Cugnot, fiind îndepărtat, preistoria automobilului s-ar fi oprit aici, dacă un alt episod al acestei „aventuri" n-ar fi avut loc la o depărtare de 5 000 mile, la... Philadelphia.

Un trist episod american

La 2 decembrie 1773, la o petrecere de ţară, cineva s-a amuzat să pună apă în ţeava unei puşti, să o înfunde cu un dop şi apoi să o încălzească. E lesne de ghicit ce s-a întîmplat : dopul a sărit, făcînd un zgomot formidabil. Asta s-a petrecut în America, iar tînărul Olivier Evans, participant la petrecere, a fost uimit de forţa aburului comprimat.

Watt pregetase întotdeauna să utilizeze vaporii cu presiune înaltă, de teama exploziilor care s-ar fi putut declanşa. Evans a demonstrat netemeinicia acestei temeri şi a devenit adeptul cazanelor în care vaporii aveau opt sau zece atmosfere : aceşti vapori cu presiune înaltă nu erau costisitori, iar energia obţinută era mult mai mare.

Evans era rotar la Philadelphia. Nu avea decît 27 ani cînd, cu ajutorul unei maşini cu presiune ridicată, concepută şi realizată de el, a pus în mişcare moara fratelui său. Succesul a fost atît de mare încît, patru ani mai tîrziu, a prezentat proiectul său spre brevetare. La cererea de obţinere a patentului pentru morile cu aburi era anexată o altă cerere privind... **automobilul cu aburi.**

Pentru a ne da seama cît de fantezistă părea pe atunci ideea unei maşini fără tracţiune animală şi pentru a înţelege îndrăzneala lui Cugnot şi Murdock, trebuie să spunem nu numai că Evans nu a găsit pe nimeni să-l finanţeze, dar şi că autorităţile nici nu au vrut să audă de proiectul său. Gîndindu-se că în străinătate va avea mai mult succes, Evans şi-a trimis, în 1795, planurile în Anglia. Nici britanicii nu au fost, însă, mai receptivi.

După cîţiva ani de aşteptare zadarnică, Evans s-a hotărît să construiască, pe propria lui cheltuială, un automobil cu aburi. Lucrul a durat un an. La sfîrşitul lui 1801, maşina şi-a făcut apariţia pe străzile Philadelphiei. Era alcătuită dintr-o caroserie montată tot pe trei roţi, două mari, în spate, şi una mai mică, de direcţie, în faţă. În spate erau plasate soba, cazanul şi cilindrul, iar tija pistonului punea în mişcare osia cu ajutorul unei biele şi al unei roţi dinţate. Maşina pornea, mergea, vira, pe scurt — se comporta minunat. Din păcate, ea nu a stîrnit nici interes, nici măcar curiozitate, ci numai ilaritate. Cei care ar fi putut-o finanţa au rămas în continuare surzi, iar Evans a trebuit să se dea bătut.

Astfel s-a terminat episodul american al aventurii automobilului cu aburi.

Dragonul lui Trevithick

Desfăşurarea evenimentelor ne readuce la faimoasa firmă „Watt şi Boulton", de data aceasta la sucursala sa din Cornwall. Aici lucra un tînăr tehnician, pe nume Richard Trevithick, care, trăind în acest mediu şi în imediata apropiere a lui Watt, a fost şi el contaminat de „morbul" mecanicii.

Atunci cînd realizările lui Evans au fost cunoscute în Anglia, Trevithick impresionat de avantajele presiunii înalte, a fost ispitit să-l imite pe american. Cunoscînd planurile lui Evans, el a construit, în 1801, un mic automobil cu aburi. Ca şi precedentele, era un triciclu cu motor în spate, cilindrul fiind în parte cufundat în cazan. Maşina funcţiona mulţumitor şi inventatorul ar fi avut succes, dacă Watt nu s-ar fi amestecat. Evident că nu-i convenea să i se încalce domeniul, chiar dacă el nu mai lucra nimic în această direcţie. Dar Trevithick nu era docil ca Murdock. El simţea că are viitorul înainte şi capul îi era plin de idei. Şi-a părăsit slujba pe care o avea la Watt şi s-a asociat cu vărul său, A. Vivian, hotărît să valorifice mijloacele de locomoţie cu aburi.

Mașina cea mai de seamă pe care Trevithick și Vivian au construit-o împreună, în 1803, semăna foarte mult cu aceea a lui Evans. Era o diligență capabilă să transporte opt sau zece călători și avea în spate motorul care punea în mișcare roțile, prin intermediul unei biele. Pe drum drept, viteza sa se apropia de 16 km/oră.

Construit la Camborne, o localitate situată aproape la periferia orașului Cornwall, „dragonul cu aburi" — cum a fost numită invenția celor doi — s-a deplasat cu mijloace proprii pînă la Plymouth, care se afla la o distanță de 100 km, ceea ce reprezenta o frumoasă performanță. Aici a fost urcată într-un vas și trimisă la Londra.

În capitala britanică, gîfiind pe Oxford Street, învăluit într-un nor de fum și acompaniat de un impunător zgomot de fiare vechi, „dragonul" a făcut senzație. Din păcate, însă, nu a reușit să trezească altceva decît o curiozitate amuzată. Atît Trevithick cît și emulii săi nu au înțeles o vreme cauza acestei indiferențe a publicului. Apoi Trevithick a ajuns la concluzia că nimeni nu se interesa de invenția sa pentru că mașina nu mergea destul de repede și pentru că nu era suficient de solidă pentru a rezista timp îndelungat la mizerabilele drumuri ale timpului. În cele din urmă, a renunțat la idee.

Să ne amintim că, la acea dată, utilizarea mașinii cu aburi lua o amploare formidabilă în diverse domenii industriale. Watt a aplicat-o la început la pompele de mine, Evans — la mori, iar alții — cu tot atît succes — la mașinile de dărăcit și țesut, la laminoare, în tipografii, la fabricarea hîrtiei, la tăiatul lemnelor și la multe alte îndeletniciri.

Inventatorii și-au spus : „Aburii sînt viitorul ! Ei vor revoluționa industria, e imposibil ca ei să nu revoluționeze și transporturile ! Cugnot, Murdock, Evans și Trevithick au dat greș ? Nu-i nimic, să mărim puterea mașinii, să o facem mai rezistentă, și vom reuși !" Urmarea a fost unul dintre cele mai curioase fenomene din istoria tehnicii : a început în Anglia o adevărată invazie de mașini cu aburi. Timp de treizeci de ani — interval infim în raport cu istoria — a apărut, a executat cîteva ture și apoi a dispărut o întreagă familie de vehicule rutiere, dintre care unele au făcut chiar curse regulate, fiind la un pas de reușită.

Viteza maximă legală: 6 km/oră

Să le facem o rapidă trecere în revistă, din momentul în care Trevithick a depus armele. Fără îndoială că înfrîngerea lui a influențat moralul imitatorilor săi, ca și eșecul diligenței cu 15 locuri a lui W. A. James, care a apărut în 1824 : deși se pare că atingea 24 km/oră, clienții nu se prea înghesuiau.

Mult mai demnă de luat în considerare este tentativa lui Samuel Brown care, tot în 1824, a pus la punct un motor cu gaz. Amestecat cu aerul, acest gaz era aprins cu ajutorul unui dispozitiv special, iar explozia mișca pistonul. Era un lucru ingenios, dar foarte complicat și mai cu seamă deosebit de prematur : un motor cu explozie în 1824 ! Brown a avut ocazia să-l monteze la o mașină, în 1826, apoi la un vapor, dar a suferit aceeași înfrîngere ca și predecesorii săi.

În 1827, Goldsworthy Gurney a reluat seria diligențelor cu aburi. Puțin mai tîrziu, trei dintre vehiculele sale au fost afectate unei curse regulate Gloucester-Cheltenham (14 km). Ele făceau traseul în 50 minute, transportînd 15 pasageri.

Caracteristicile principale ale mașinii, care cîntărea peste două tone, erau în primul rînd cele **cinci** roți (dintre care a cincea, așezată în față, era de direcție), apoi cazanul perfecționat cu conducte de apă, încălzitorul de apă de alimentare și ventilatorul. Această mașină și-a făcut datoria timp de patru ani, după care a sucombat, ca și surorile sale.

În același timp a murit și mașina lui Ogle, care inaugurase, plină de ambiție, o linie Londra-Southampton. E drept că nu

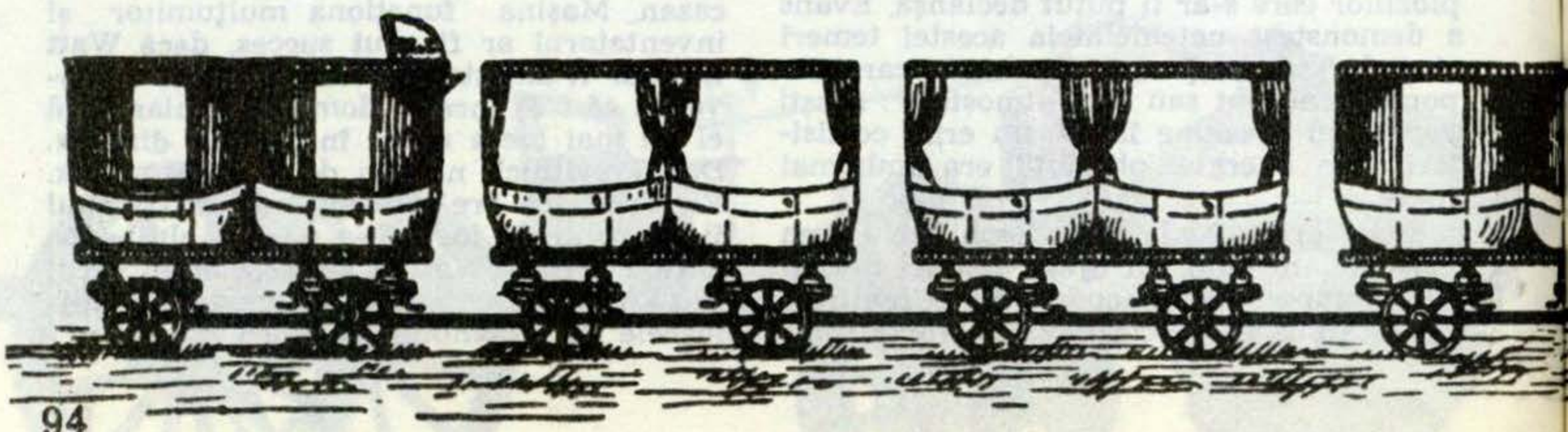

a fost decît o dispariţie trecătoare, pentru că doi ani mai tîrziu a înviat pe ruta Londra-Windsor şi Birmingham-Worcester, dar cu acelaşi insucces.

Norocul era să-i surîdă lui Walter Hancock. Poate că acesta nu era un mecanic mai bun decît ceilalţi, dar avea mai mult spirit comercial şi mai multă iniţiativă. „Copilul" său cel mai reuşit s-a născut în 1834 : era un autobuz de 10 locuri, capabil să tragă o remorcă cu aceeaşi capacitate. Motorul, aşezat vertical, şi avînd o putere de 12 cai, era situat în spate, iar osia era pusă în mişcare printr-un lanţ de transmisie. Conducătorul stătea în faţă şi conducea cu ajutorul unei pîrghii. Viteza maximă era de 25 km/oră. Începînd din 1834, Hancock a reuşit, cu maşini de acest tip sau cu altele mai mult sau mai puţin analoge, să organizeze curse regulate pe mai multe itinerarii.

Cea mai mare parte dintre aceste autobuze cu aburi — dintre care nu am amintit decît cîteva — erau maşini serios construite, al căror motor mergea fără greş, şi care ar fi fost în stare să facă curse regulate. În Marea Britanie, însă, încercările de a generaliza transportul automobil îi costa scump pe pasageri : s-au pus taxe care se repercutau asupra preţului biletelor, s-a inventat un „cod" al drumurilor, iar în 1836 s-a dat lovitura de graţie, printr-o lege care chiar şi pe englezi i-a uluit, prima dintr-o serie de cincizeci şi patru, destinate să ucidă în faşă tracţiunea mecanică. Legea stabilea ca orice vehicul fără tracţiune animală să fie precedat de un om, mergînd pe jos sau călare, purtînd un steag roşu, şi limita viteza la 4 mile pe oră (6,4 km/oră). Trebuie să spunem că această lege nu a fost abrogată decît în 1896...

Dar nici această ostilitate, nici aceste legi n-ar fi contat dacă noul mijloc de locomoţie **rutier** s-ar fi impus pe plan economic. Dar cum s-ar fi putut impune în acel moment, cînd tocmai începea o altă aventură, aceea a transportului **feroviar** ?

În Anglia, prima cale ferată s-a construit în 1830 ; transportul cu cai era atît de înrădăcinat, încît i-a trebuit cîţiva ani să moară, dar transporturile de tipul automobil cu aburi au dispărut pe loc.

O roată în plus — de ce?

Totuşi o idee nu moare ca un animal. Asfixiată în Marea Britanie, ea a trecut Canalul Mînecii şi a încercat să reînvie în Franţa. Dar aceleaşi cauze au produs aceleaşi efecte. Atunci cînd avîntul industrial venit din Anglia a ajuns pe continent, ideea a murit din nou.

În orice caz, din punct de vedere ingineresc, Franţa acelei epoci nu putea rivaliza cu Anglia, prima putere industrială din lume. În Franţa, invenţiile mecanice nu puteau fi decît rezultatul muncii unor cercetători izolaţi şi rari, care lucrau ignoraţi, într-o atmosferă de lipsă de înţelegere dispreţuitoare.

Aşa a fost cazul lui Onesiphore Pecqueur, fiul unor plugari din Pas de Calais, devenit în 1824 şef de atelier la Conservatorul de arte şi meşteşuguri din Paris. Probabil că atenţia lui Pecqueur a fost atrasă de trăsura lui Cugnot, azvîrlită în vreun ungher. În 1828, el şi-a brevetat un vehicul cu aburi care avea două inovaţii capitale — atît de capitale, încît se găsesc la toate maşinile de astăzi.

Probabil că cititorul a fost uimit să constate că, pînă aici, aproape toate maşinile cu aburi aveau trei roţi. Aceasta se datora imposibilităţii de a rezolva problema direcţiei. Un vehicul pe patru roţi nu putea fi condus decît făcînd ca osia din faţă să se mişte în jurul unui ax vertical. Pentru a vira, roţile trebuiau să alunece pe sol, ceea ce presupunea un efort considerabil şi constituia o mişcare bruscă. S-a preferat, de aceea, o singură roată directoare, care era mult mai uşor de manevrat în

Trenul rutier al lui Dietz

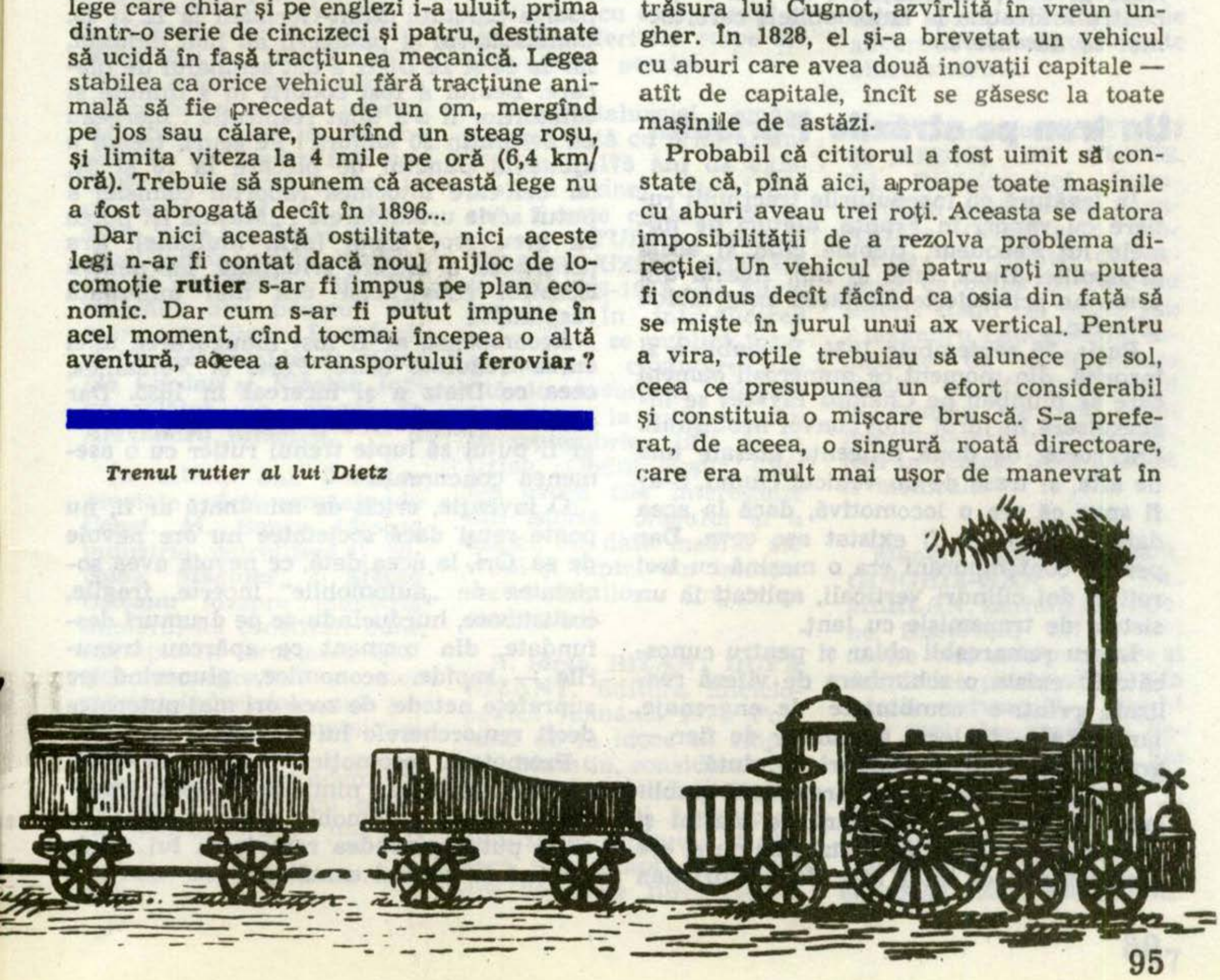

jurul unui pivot vertical. Astfel, chiar atunci cînd s-a construit o maşină cu patru roţi (aceea a lui Gurney), i s-a adăugat a cincea roată pentru direcţie.

Dar iată ce a inventat Pecqueur : a lăsat osia din faţă fixă şi, pe axe verticale, a montat roţile la cele două extremităţi. În acest fel, ele puteau să se rotească complet independent una de cealaltă, aşa încît la viraje, în loc să alunece, descriau două circumferinţe cu raze diferite. Astfel devenea posibilă construirea unui sistem de comandă care să le imprime gradul de rotire necesar. Manevra se executa extrem de simplu, prin învîrtirea unui ghidon sau volan.

O problemă asemănătoare se punea şi pentru roţile motrice. Pecqueur a fost acela care a inventat un dispozitiv folosit şi în zilele noastre : diferenţialul. Lăsînd ca fiecare roată să fie solidară cu o jumătate din osie, el a tăiat-o pe aceasta în două. Cu ajutorul angrenajelor, a făcut ca motorul să acţioneze separat fiecare jumătate de osie. În acest fel, fiecare roată mergea mai repede sau mai încet, în funcţie de lungimea arcului de cerc pe care trebuia să-l descrie.

Aceste două invenţii au fost primite cu indiferenţă, ca şi maşina cu aburi la care erau aplicate. Pecqueur şi-a continuat munca la conservator, neştiut de nimeni. Abia în 1898, diferenţialul lui s-a impus pentru totdeauna la automobilele care tocmai se născuseră.

Un tren pe străzile Parisului

În legătură cu începuturile tracţiunii rutiere cu vapori în Franţa, alături de numele lui Pecqueur, trebuie citat şi acela al familiei Dietz, tatăl şi fiul. Acesta din urmă ne prilejuieşte schiţarea unui tablou pitoresc.

Paris, 26 septembrie 1834. Probabil o zi însorită, din moment ce numeroşii oameni care se plimbau pe Champs Élysées se înghesuiseră în jurul unui convoi neobişnuit. Era vorba de două diligenţe ataşate una de alta, şi trase de un vehicul ciudat. S-ar fi spus că era o locomotivă, dacă la acea dată la Paris ar fi existat aşa ceva. Dar pentru contemporani era o maşină cu trei roţi şi doi cilindri verticali, aplicaţi la un sistem de transmisie cu lanţ.

Lucru remarcabil chiar şi pentru cunoscători : exista o schimbare de viteză realizată printr-o combinaţie de angrenaje, iar roţile — în locul cercurilor de fier — erau înconjurate cu cercuri de plută.

Această instalaţie era prezentată publicului de către un fabricant de maşini şi pompe, numit Charles Dietz. Dar nu el era inventatorul, ci tatăl său, Jean Christian Dietz, inginer german care a trăit aproape tot timpul în Franţa (sub Napoleon) şi apoi în Belgia. Jean Christian Dietz a urmărit cu mult interes toate experienţele efectuate în Anglia în legătură cu automobilul şi a ajuns la următoarea concluzie : soluţia era nu o diligenţă avînd motor cu aburi, ci o maşină cu aburi pe roţi, care să tragă un şir de diligenţe, ca un remorcher. În felul acesta, el concepea un tren, **dar un tren rutier, nu pe şine.**

Primul tren Dietz circulase în 1832 între Bruxelles şi Anvers. După doi ani, Charles făcea o nouă demonstraţie, de data aceasta în faţa parizienilor, pe ruta Champs Élysées-Saint-Germain. Patruzeci de persoane, între care o comisie de tehnicieni, au luat loc în diligenţe, iar tînărul inginer s-a aşezat în picioare, în partea din spate a remorcherului, făcînd preparativele de plecare.

La 10 şi 15 minute, convoiul a pornit şi a început să urce panta spre Arcul de Triumf. La 10 şi 32 s-a oprit la Neuilly pentru a face plinul cu apă şi a pornit din nou la 10 şi 40. A trecut prin Nanterre la 11 şi 13 şi apoi a atacat panta de la Saint-Germain, în mijlocul unei populaţii amuzate şi entuziaste.

„Urci dealul ?“, întrebau glumeţii, în timp ce alţii făceau pariuri : „va urca sau nu ?“

A urcat în 13 minute, şi s-a oprit la poarta parcului Saint-Germain la 12 şi 45. Conducătorul şi pasagerii au luat dejunul, iar la 14 şi 14 Dietz a dat semnalul de plecare. Dealul a fost coborît în 4 minute şi călătorilor li s-a tăiat respiraţia : mergeau cu cel puţin 30 km/oră ! Pe scurt, trenul a ajuns la punctul de plecare la 16 şi 39, iar cel care întocmea raportul comisiei a putut scrie următoarele : „Maşina îşi putea cu greu croi drum [prin mulţime]. Era pentru ea o intrare triumfală, iar pentru iscusitul constructor cea mai minunată răsplată“...

Recompensa ar fi fost inaugurarea unei curse regulate între Paris şi Versailles, ceea ce Dietz a şi încercat în 1835. Dar calea ferată era deja în construcţie. Cum ar fi putut să lupte trenul rutier cu o asemenea concurenţă ?

O invenţie, oricît de minunată ar fi, nu poate reuşi dacă societatea nu are nevoie de ea. Ori, la acea dată, ce nevoie avea societatea de „automobile“ incerte, fragile, costisitoare, hurducîndu-se pe drumuri desfundate, din moment ce apăreau trenurile — rapide, economice, alunecînd pe suprafeţe netede, de zece ori mai puternice decît remorcherele lui Dietz ?

Promotorii locomoţiei rutiere cu aburi au fost realmente nimiciţi. În 1842, transportul rutier automobil părea mort. Cine ar fi putut prevedea reînvierea lui miraculoasă în secolul următor ?

Cărţi sosite la redacţie

V. Pârvan, DACIA, CIVILIZAŢIILE ANTICE DIN ŢĂRILE CARPATO-DANUBIENE, ediţia V, Editura Ştiinţifică, 1972. În 1926, cu un an înaintea morţii, marele arheolog român a fost invitat să ţină la Cambridge un ciclu de conferinţe despre daci şi civilizaţia lor. Apărute, în 1928, în limba engleză, cele cinci conferinţe au fost tipărite în România de prof. Radu Vulpe în anul 1937, şi reeditate, succesiv, în 1957, 1958 şi 1967. Prezentul volum e completat de o serie de note şi explicaţii deosebit de utile datorate tot profesorului Radu Vulpe.

Muzeul Judeţean Reşiţa a publicat, sub egida Comitetului de Cultură şi Educaţie Socialistă al judeţului Caraş-Severin, volumul **BANATICA,** Reşiţa, 1971. Este o substanţială culegere de cercetări asupra istoriei Banatului, apărută sub îngrijirea unui prestigios comitet de redacţie, în frunte cu acad. prof. **C. Daicoviciu,** care semnează şi studiul **Banatul antic. Probleme şi perspective.** Mai remarcăm din bogatul sumar, studiile: **Lugojenii şi Emanuil Gojdu** de **Nicolae Cordos** şi **Nicolae Iorga călător în Banat** de **Alexandru Bîrsescu.**

În ultimii ani, două apreciate cărţi semnate de **Const. M. Boncu** (despre industria petroliferă *) **Nicolae Maghiar** şi **Ştefan Olteanu** (despre industria minieră) au constituit bune exemple în cercetarea istorică monografică a unor ramuri industriale, sub aspectul social, economic şi tehnic.

Li s-au adăugat acum volumele publicate cu prilejul bicentenarului marelui centru muncitoresc şi industrial al Reşiţei, o iniţiativă demnă de toată lauda. Cel dintîi, intitulat **DOUĂ SECOLE DE SIDERURGIE LA REŞIŢA** înfăţişează, în studii grupate cronologic, începuturile metalurgiei în Banat, dezvoltarea Reşiţei în diferite perioade, lupta muncitorilor reşiţeni împotriva exploatării, avîntul uzinei în anii construcţiei socialiste. Studiile sînt semnate de: **O. Răuţ, Al. Neamţu, A. Egyed, C. Savu, N. Angheloiu, M. Bădilă, A. Ieremia** ş.a. Un alt volum — **200 ANI DE CONSTRUCŢII DE MAŞINI LA REŞIŢA 1771-1971** de **Silviu Bordan, George C. Bogdan, Iuliu Arcan** ş.a. — prezintă istoricul uzinei de construcţii de maşini din Reşiţa, analizînd, cu competenţă şi migală, diferitele etape ale dezvoltării acesteia.

Tot metalurgiei române, de astă dată cu prilejul împlinirii a 175 ani de existenţă a Uzinei „Oţelul Roşu", îi este consacrată lucrarea **STUDIU MONOGRAFIC. UZINA OŢELUL ROŞU 1796-1971,** de **Silvia Mărgan.** În introducerea volumului, se publică însufleţitoarea cuvîntare rostită de tovarăşul **Nicolae Ceauşescu** la mitingul din 18 septembrie 1971 de la Uzina „Oţelul Roşu". Cartea evocă file interesante din istoria oraşului şi a uzinei, cu date inedite ale vieţii şi luptei din trecut a metalurgiştilor împotriva exploatării.

N. Iorga, BIZANŢ DUPĂ BIZANŢ, Editura Enciclopedică Română, 1972. Pornind de la ideea că Imperiul bizantin, considerat „ca un complex de instituţii, ca sistem politic [...] ca tip de civilizaţie" nu putea să dispară prin simpla lui cucerire de către turci (1453), N. Iorga a lansat, în 1935, formula **Bizanţ după Bizanţ,** sugerînd supravieţuirea bizantină prin elementele fundamentale ale vieţii acestei lumi. **Magazin istoric** a publicat, în avanpremieră editorială (nr. 6/1971, p. 28), fragmente din această carte, tradusă pentru prima oară în limba română de Liliana Iorga-Pippidi.

Vasile Netea, NICOLAE IORGA; apărut în limba franceză la Editura Meridiane, Bucureşti, 1971. Volumul prezintă succint cititorului străin pe savantul care, timp de o jumătate de veac, a jucat un rol de frunte în istoriografia românească şi mondială. Un capitol e dedicat publicistului şi omului politic, a cărui poziţie hotărîtă de adversar al nazismului este binecunoscută.

N. Vătămanu, VOIEVOZI ŞI MEDICI DE CURTE. Ed. Enciclopedică, Bucureşti, în colecţia de popularizare **Orizonturi;** probleme nu lipsite de interes, ca bolile de care au suferit Radu cel Mare sau Alexandru Lăpuşneanu, comenzile de medicamente făcute de Mihai Viteazul la Veneţia etc., etc., sînt interpretate într-o perspectivă în acelaşi timp istorică şi medicală.

Manole Neagoe, ATTILA, GINGHIZ-HAN şi TAMERLAN. Editura Meridiane, Bucureşti, 1971: trei dintre cele mai puternice şi dramatice personalităţi din istoria universală. Izbutit este mai ales capitolul dedicat lui Ginghiz-Han, ale cărui fenomenale succese militare sînt explicate pe temeiul deosebirii dintre feudalismul mongol şi cel european sau sud-asiatic.

* Vezi **Magazin istoric,** nr. 5/1972.

UN SALUT DIN CAMERUN

Profesorul doctor **ENGELBERT MVENG** *de la Universitatea Federală din Yaoundé — Camerun — Africa — ne trimite următorul mesaj pentru cea de-a cincea aniversare a revistei* : „Cu prilejul celei de-a cincea aniversări a apariției revistei dv. este pentru mine o plăcere și o onoare de a-mi alătura vocea celor ale tuturor prietenilor dv. pentru a vă felicita în primul rînd pentru acești cinci ani de muncă susținută și care se bucură de înalta apreciere a tuturor cititorilor dv. Istoria urmărește să scrie astăzi marea aventură a omului la dimensiunile lumii întregi. Este ceea ce revista dv. a înțeles și a devenit nu numai un mijloc de expresie pentru cercetarea istorică națională sau regională, ci și un instrument de dialog pentru istoricii din toate părțile globului".

CIRCUITE ISTORICE

D.M., București : *în legătură cu premiile concursului organizat de revista noastră ne scrieți că* : „Din banii alocați s-ar fi putut acorda premii în excursii circuit, cu vizitarea de locuri și localități istorice, suma fiind suficientă pentru circa 20 cîștigători. Asupra atractivității acestor premii sub formă de excursii cred că nu e nevoie să mai insist. În plus, ele ar da posibilitatea celor ce iubesc istoria patriei noastre să se cunoască între ei, să facă schimb de idei și de cunoștințe în domeniul istoriei". *Vom studia propunerea, care ne pare foarte interesantă.*

Observațiile dv. referitoare la Muzeul de Istorie al Municipiului București le vom transmite instituției respective, inclusiv sugestia de depistare a clădirilor legate de trecutul istoric al Capitalei, pe care o reproducem : „Plecînd de la muzeu, am căutat clădirea vechiului «Hotel de Londra», indicat pe harta din 1770, pe Calea Moșilor, colț cu str. Radu Calomfirescu. Este o clădire pe lîngă care am trecut ani de-a rîndul fără s-o remarc. Poate mulți locuitori ai Capitalei trăiesc în astfel de edificii importante pentru istoria orașului București, fără să cunoască nimic din trecutul acestora. Cred că ar fi bine dacă s-ar lua inițiativa — eventual de către elevi — de depistare a acestora și punere a unor plăcuțe, care să cuprindă un scurt istoric al clădirilor respective. Pentru elevi ar fi o muncă utilă și plăcută, iar vizitatorii, chiar localnici, ar avea posibilitatea să cerceteze trecutul orașului, citindu-l ca într-o uriașă carte de istorie".

În ceea ce privește volumul **Dacii**, *de H. Daicoviciu, răspunsul cel mai competent vi-l poate da chiar autorul.*

VEȘNIC FLĂMÎND DE ISTORIE

GHEORGHE IOAN SUZMA, Buzău, str. 24 februarie, nr. 5, *ne adresează o scrisoare plină de entuziasm pentru revista noastră. Subliniind că citește revista* Magazin istoric, „aproape de la nașterea ei", *deoarece este* „un cititor veșnic flămînd de lectura istorică", *ne scrie mai departe* : „Ceea ce am acumulat din prestigiosul *MAGAZIN ISTORIC* în acești cîțiva ani echivalează cu o adevărată facultate... Am citit despre mari încleștări ale istoriei, despre fapte care au constituit mari secrete de stat, despre pasionante desfășurări de culise, jurnale și memorii inedite. Primiți viile mele urări de prosperitate și sănătate ; le adresez din toată inima prețioasei reviste, autorilor și redactorilor ei, care aduc un folos de neprețuit elevilor de liceu și altor tineri iubitori ai muzei Clio".

DA...

M. SIMIONESCU, București : *aveți dreptate. Anul care marchează primele contacte de cultură dintre țara noastră și Statele Unite ale Americii este 1839 și nu 1859. Aceeași dată, 1839, figura și în interviul acordat de prof. univ. dr. docent C. C. Giurescu revistei noastre și apărut în nr. 3/1972. Numai printr-o eroare de transcriere de pe banda de magnetofon ea a devenit 1859.*

MAGDA DOLINSCHI, București, *elevă în clasa XII, cititoare pasionată a Magazinului istoric și a lucrărilor despre viețile figurilor celebre ale istoriei, ne sesizează judicios că Maria Stuart, regina Scoției, nu a fost numai* cîteva zile *regina Franței, așa cum s-a scris în articolul* Marele război civil *de M. Ashley* (Magazin istoric, *nr. 10/1971*), *ci de la 10 iulie 1559 pînă la 5 decembrie 1560, deci aproape 17 luni.*

PETRE CHIRILEANU, Iași : Într-adevăr, în paragraful respectiv din articolul *Prieteni de luptă și suferință*, publicat în numărul trecut al revistei noastre, s-au omis, dintr-o neatenție de corectură, trei rînduri, repetîndu-se, în schimb, trei rînduri dintr-un paragraf anterior. Corect, sfîrșitul coloanei a doua din p. 9 și începutul coloanei întîi din p. 66 (continuare) se vor citi astfel : „...nu întîmplător Istrati îl lua ca model tocmai pe Ștefan Gheorghiu, relevînd spiritul de abnegație pe care acesta îl dovedise tot timpul în slujba mișcării muncitorești. Cu multă sinceritate, dar și cu modestie, recunoștea că el însuși, în privința sacrificiului personal, a rămas cu mult în urma lui Gheorghiu".

...ȘI NU !

Ing. ALEX. MOSULEȚ, Brașov : *ne atrage atenția că în răspunsul* Taina Delfinului (Poșta M. I. *nr. 1/1972*), *am folosit greșit cuvîntul* delfin, *în loc de francezul* dauphin. *În realitate, pentru* toate *sensurile sale, traducerea cuvîntului francez este cea folosită de noi (puteți vedea* Dicționarul Enciclopedic Român, *vol. II, p. 46, precum și articolul prof. univ. Radu Manolescu din* Magazin istoric *nr. 2/1972, p. 40 și nota explicativă). Cînd scrieți* : „...moștenitorul regelui la tronul Franței se numea atît atunci, cît și *acum...", treceți cu vederea faptul că, din 1848 încoace, Franța n-a mai avut regi.*

DIN ISTORIA POLIȚIEI

Spicuim din corespondența lui IOAN LĂZĂROIU, București :

„În sec. XVII-XVIII, Moldova și Muntenia nu aveau o organizare polițienească propriu-zisă. Ordinea publică, siguranța persoanelor și a bunurilor erau încredințate capilor oștirii, hatmanul (în Moldova) și marele spătar (în Țara Românească). Ei aveau în subordine pe : ispravnici, pîrcălabi, privighetorii ocoalelor, căpitanii de oraș și de margine (frontieră), polcovnicii de poteră, seimenii, armașii, zapciii și străjerii.

Domnitorul era păzit, în Moldova, de fustași, arnăuți, seimeni etc. Orașele erau păzite în timpul nopții de străjeri ; drumu-

rile — de călărași și polcovnici. Toate aceste organe trebuiau să prindă pe făcătorii de rele și pe toți cei ce tulburau liniștea și siguranța persoanelor și bunurilor. Unele organe, ca seimenii și armașii, primeau și un drept de zeciuială asupra valorilor recuperate prin descoperirea infracțiunilor.

Rînduiala polițienească a Bucureștilor și Iașilor a fost încredințată cîte unui «aga», demnitate înființată de domnitorul Radu Mihnea. Aga a avut în atribuțiile sale paza ordinii publice a orașelor sus-numite. El avea străji prin mahalale și pe la bariere, mai avea o închisoare specială și un tribunal *.

Funcția polițienească în județe era încredințată ispravnicilor, care pînă la Alexandru Ipsilante erau și administratorii județului, îndeplinind, totodată, și funcția de judecători, fiind ajutați de zapcii. Pentru buna rînduială în plăși și paza de hoți, s-au înființat pe lîngă zapcii așa-zișii polcovnici și căpitani. De fiecare județ era un polcovnic. Erau două categorii de polcovnici, una ostășească, depinzînd de marele spătar, iar în București și de aga, și alta care, în fruntea unui număr de slujitori, avea să constituie potera județului, pentru urmărirea hoților. Cei dintîi erau și oamenii de încredere ai domnului, față de mișcările boierimii din județ.

Pedepsele polițienești erau destul de aspre în sec. XVIII. Bătaia prin tîrg se făcea în modul următor : vinovatul era dezbrăcat în pielea goală pînă la brîu și bătut cu nuiele, în timp ce era plimbat pe una sau pe mai multe străzi. De aici a și rămas vorba : «l-a dat prin tîrg.» Cel supus bătăii repeta într-una cuvintele : «Cine o mai face ca mine, ca mine să pățească»".

★ Vezi și *Magazin istoric*, nr. 1/1971 și nr. 6/1970.

STATUIA LIBERTĂȚII

IOSIF SUTH, Cluj, *dorește să cunoască amănunte despre Statuia Libertății.*

Colosul american (înălțime 46 m) de la intrarea în portul New York este, de fapt, francez prin naștere și aparține sculptorului Frédéric-Auguste Bartholdi (1834-1904) care, pentru a-și realiza opera, a folosit 300 foi de aramă ciocănită, cu o grosime de 2,5 mm fiecare și cîntărind în total 80 tone. Armătura interioară, atingînd și ea impresionanta cifră de 120 tone, a fost făcută de un constructor rămas celebru : Gustave Eiffel. Statuia, al cărei nume complet este „Libertatea luminînd lumea", a fost lucrată la Paris în anul 1884, iar apoi, în 1886, oferită în dar Statelor Unite.

Pentru că ne cereți o comparație cu alte statui-gigant, ne vom rezuma la un singur exemplu, care, sperăm, va fi edificator.

Lumea antică își avea și ea coloșii ei, ca cel din Rodos, considerat una dintre cele șapte minuni ale antichității. E vorba de o statuie ridicată în templul de la Olimpia, în secolul V, de celebrul Phidias, care îl înfățișa pe Zeus șezînd pe tron și era atît de înaltă (15 m) încît, dacă zeul „s-ar fi ridicat în picioare", ar fi găurit acoperișul cu capul. Din nefericire însă, capodopera nu ni s-a păstrat.

Întrucît celelalte date pe care ni le cereți nu intră în sfera preocupărilor revistei noastre, vă recomandăm să consultați lucrări de specialitate.

Tezaurul de la Pietroasa îl puteți vedea la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România din București.

Nicolae MINEI

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR AL REVISTEI

● Craiul munților ● Noaptea cea mai lungă : dramatice momente din ajunul celui de-al doilea război mondial ● Acei minunați luptători ai Ceneiului ● Fiul lui Mihail Kogălniceanu în fața tribunalului ● 8 august 1870 : telegraful din Ploiești nu răspunde la apel ● Focuri pe meterezele muntelui : ziaristul englez F. W. Deakin despre epopeea partizanilor iugoslavi ● 1933 : dialog între dr. Petru Groza și dr. Nicolae Lupu ● Richard III — uzurpator ? ● Anno Domini 1282 : Vecerniile siciliene ● Un oarecare Ioan, denumit Gutenberg ● Legendarul și autenticul Manuc-Bey ● Antropologia dezleagă enigme ale istoriei ● Vagabondările post-mortem ale lui Cristofor Columb ● Înrudiți cu Garibaldi ● Enigmistică ● Zîmbete din cronici

CONTENTS

EMIL CONDURACHI The Thracians' Wonderful World 2
CONSTANTIN ANTON Recollections from the Insurrection of August 23, 1944 10
GHEORGHE ZAHARIA and **DUMITRU TUȚU** August 1944. German Archives Acknowledge: "The Entire People Backs the New Romanian Government..."15
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU The Romanian Museum of History ..22
CRISTIAN POPIȘTEANU Jean Moulin Defies Darkness 24
MARIN MIHALACHE The Tribunes of Avram Iancu (A Transylvanian Revolutionary of 1848) 38
SALVATORE d'ELIA, E.J. KENNEY, RAOUL VERDIÈRE and **N. V. VULIH** Ovid — The Man and His Work 43
I. FELEA The Murder of the Communist Militant Leonte Filipescu (April 1922) 52
BARBARA TUCHMANN Distant Drum Beats 56
★ Mistakes and Omissions in the Quillet-Flammarion Colour Annual Dictionary (1970) ..66
★ A Former Turkish Minister of Foreign Affairs Speaks of Titulescu 68
M. GRAUR Against Carol I of Hohenzollern (1872) 72
V. FIROIU Traian Vuia 75
GIUSEPPE TAROZZI The Divine and Devilish Paganini ..79
E. RĂDULEȚ Who Invented Letters 85
PIERRE ROUSSEAU The Ancestors of the Automobile ..90

SOMMAIRE

EMIL CONDURACHI Le monde merveilleux des Thraces 2
CONSTANTIN ANTON Pages de mémoires de l'insurrection du 23 août 1944 10
GHEORGHE ZAHARIA et **DUMITRU TUȚU** Août 1944. Les archives allemandes reconnaissent: „Le peuple entier soutient le nouveau gouvernement roumain..." 15
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU Le Musée Roumain d'histoire 22
CRISTIAN POPIȘTEANU Jean Moulin défie les ténèbres ..24
MARIN MIHALACHE Les tribuns d'Avram Iancu (révolutionnaire transylvain de 1848)38
SALVATORE d'ELIA, E.J. KENNEY, RAOUL VERDIÈRE et **N. Y. VULIH** Ovide — L'homme et son oeuvre 43
I. FELEA L'assassinat du militant communiste Leonte Filipescu (avril 1922) 52
BARBARA TUCHMANN Lointain roulement de tambour ..56
★ Erreurs et omissions dans le Dictionnaire annuel en couleurs Quillet-Flammarion(1970)66
★ Un ancien ministre des affaires étrangères turc sur Titulescu 68
M. GRAUR Contre Carol I de Hohenzollern (1872) 72
V. FIROIU Traian Vuia 75
GIUSEPPE TAROZZI Le divin et l'infernal Paganini 79
E. RĂDULEȚ Qui a inventé les lettres 85
PIERRE ROUSSEAU Les ancêtres de l'automobile 90

СОДЕРЖАНИЕ

ЕМИЛ КОНДУРАКИ Чудесный мир фракийцев 2
КОНСТАНТИН АНТОН Страницы воспоминаний про восстание 23-го Августа 1944-го г. 10
ГЕОРГЕ ЗАХАРИЯ, ДУМИТРУ ТУЦУ Август 1944 г. Немецкие архивы признают: «Весь народ за новое румынское правительство» 15
ШТЕФАН ШТЕФАНЕСКУ Румынский музей истории 22
КРИСТИЯН ПОПИШТЯНУ Жан Мулэн в борьбе против мрака 24
МАРИН МИХАЛАКЕ Трибуны трансильванского революционера 1848-го г. Аврама Янку 38
САЛВАТОРЕ д'ЭЛИЯ, Е. ДЖ. КЕННИ, Р. ВЕРДИЕР, Н. В. ВУЛИХ Овидий, человек и творчество 43
И. ФЕЛЯ Как был убит Леонте Филипеску, коммунистический деятель 52
БАРБАРА ТАЧМАН Далекий барабанный бой 56
★ Ошибки и упущения в «Годичном словаре Кийе-Фламмарион» (1970) 66
★ Бывший министр иностранных дел Турции про Титулеску 68
М. ГРАУР Против Карола I-го Гогенцоллерн (1872) 72
В. ФИРОЮ Траян Вуя 75
ДЖУЗЕППЕ ТАРОЦЦИ Дивный и дьявольский Паганини.. 79
Е. РЭДУЛЕЦ Кто изобрел письма 85
ПЬЕР РУССО Прадеды автомобиля 90

INHALT

EMIL CONDURACHI Die wunderbare Welt der Thraken .. 2
CONSTANTIN ANTON Erinnerungen aus der Insurrektion vom 23. August 1944 10
GHEORGHE ZAHARIA und **DUMITRU TUȚU** August 1944. Die deutschen Archiven geben zu: „Das ganze Volk steht hinter das neue rumänische Kabinett" 15
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU Das Rumänische Museum für Geschichte 22
CRISTIAN POPIȘTEANU Jean Moulin trotzt der Finsterheit 24
MARIN MIHALACHE Die Tribunen des Avram Iancu (transsilvanischer Revolutionär von 1848) 38
SALVATORE d'ELIA, E. J. KENNEY, RAOUL VERDIÈRE und **N. V. VULIH** Ovid — der Mensch und sein Werk 43
I. FELEA Die Ermordung des kommunistischen Kämpfers Leonte Filipescu (April 1922) .. 52
BARBARA TUCHMANN Entfernte Trommelschläge 56
★ Fehler und Auslassungen im Farbigen Jahreslexikon Quillet-Flammarion 66
★ Ein gewesener türkischer Aussenminister über Titulescu ..68
M. GRAUR Gegen-Carol I. von Hohenzollern (1872) 72
V. FIROIU Traian Vuia 75
GIUSEPPE TAROZZI Der göttliche und höllische Paganini..79
E. RĂDULEȚ Wer hat die Briefe erfunden 85
PIERRE ROUSSEAU Die Vorfahren des Kraftwagens 90

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Serviciul Import — Export presă, București, Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B. — 2001

magazin istoric

București, str. Onești, nr. 5 — Sectorul 1. Oficiul poștal Nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Vasile Șimandan, I. M. Ștefan, Marian Ștefan, Valentin Urum, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București